

**Житомирський державний університет
імені Івана Франка**

Кафедра філософії

Політологія

**Навчально-методичний посібник (для студентів
історичного факультету та Навчально-наукового
інституту педагогіки
денної та заочної форми навчання)**

УДК 321.01
ББК 66.01
П50

*Рекомендовано до друку Вченою радою Житомирського державного
університету імені Івана Франка
(Протокол № 12 від 27 червня 2014 р.)*

Укладач:

Фаріон О. О., кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка

Рецензенти:

Козловець М. А. – доктор філософських наук, професор
Житомирський державний університет імені Івана Франка;
Сухачов С. Я. – кандидат філософських наук, доцент
Житомирський державний університет імені Івана Франка;
Ковтун Ю. В. – кандидат філософських наук
Житомирський національний агроекологічний університет;
Маслов А. О. – кандидат філософських наук, доцент
Житомирський державний політехнічний університет.

Політологія: навчально-методичний посібник для студентів історичного факультету та
П50 Навчально-наукового інституту педагогіки денної та заочної форми навчання / Укл. Фаріон О. О. –
Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 108 с.

У навчально-методичному посібнику з курсу «Політологія» розкривається сутність дисципліни у контексті наук про людину та суспільство, окреслюється її предмет, визначаються мета та завдання вивчення курсу, подається тематичний план лекційного і практичного курсу, плани семінарських занять з методичними вказівками, теми рефератів, а також подані питання для дискусії, завдання для самостійної роботи, рекомендована основна та додаткова література, контрольні питання до іспиту, дидактичні матеріали, короткий словник політологічних термінів.

**УДК 321.01
ББК 66.01**

© О. О. Фаріон

Зміст:

I. МЕТА І ЗАВДАННЯ ВИВЧЕННЯ КУРСУ	4
II. МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ.....	5
III. НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ КУРСУ	5
IV. ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ АКТИВНОГО НАВЧАННЯ.....	7
V. ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ.....	7
VI. ЗМІСТ ТЕМ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ КУРСУ	8
Модуль I. Історія політичної думки. Становлення та розвиток політології	
Тема 1. Політологія як система знань про політику. Політика.....	8
Тема 2. Виникнення та еволюція світової політичної думки.....	14
Тема 3. Становлення та розвиток української політичної думки.....	19
Тема 4. Світові політико-ідеологічні доктрини.....	22
Модуль II. Політична система суспільства: зміст та діяльність	
Тема 5. Політична влада.....	28
Тема 6. Політичний процес.....	34
Тема 7. Політична система суспільства.....	36
Тема 8. Правова, соціальна держава та громадянське суспільство. Демократія.....	43
Тема 9. Політичні свідомість та культура.....	45
Тема 10. Політика як практична діяльність. Політичне лідерство.....	48
Тема 11. Політичний менеджмент та політичний маркетинг. Іміджологія	51
Тема 12. Політичні партії та партійні системи. Громадські об'єднання та рухи.....	54
Тема 13. Вибори та виборчі системи.....	60
Тема 14. Етнонаціональна політика.....	65
Модуль III. Світова політика. Міжнародні відносини. Глобалізація	
Тема 15. Світова політика та міжнародні відносини.....	67
Тема 16. Україна в сучасній світовій геополітичній ситуації.....	70
Тема 17. Сучасні глобалізаційні процеси.....	77
Тема 18. Політичні трансформації (конфлікти, модернізація).....	79
VII. КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ	83
VIII. ДИДАКТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО КУРСУ	85
СЛОВНИК ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ.....	103

I. МЕТА І ЗАВДАННЯ ВИВЧЕННЯ КУРСУ

Політика, як відзначив ще у VI ст. до н. е. давньогрецький мислитель Аристотель, є невід'ємною частиною існування людства, один з найважливіших здобутків людського розуму. Її виникнення зумовлене природою людини як «social animal». У сучасному розумінні – це науковий орієнтир, за допомогою якого моделюється, прогнозується й організується політичне життя держави та суспільства. Сьогодні немає людини, яка б перебувала поза політикою, адже її буття, усвідомлюване нею чи ні, об'єктивно визначається політичною владою, державним ладом, чинним законодавством Батьківщини.

Політологія як наука про політику вивчає галузь життєдіяльності людей, що пов'язана з владними стосунками, державним устроєм суспільства, політичними інститутами, принципами, нормами та взаємовідносинами між особою, суспільством і державою. Завданням політичної науки є з'ясування природи, сутності та механізму здійснення політичної влади, норм політичної поведінки, політичних цінностей та допомога людині правильно орієнтуватися в складній системі політичних відносин. Тому ця наука зайняла чільне місце в системі підготовки висококваліфікованих спеціалістів для всіх сфер суспільного життя.

Основними принципами викладання та вивчення політології є фундаментальність, системність, єдність логічного та історичного, національного й загальнолюдського, суспільного та особистісного, теорії й практики, навчання та виховання.

Пропонована робоча програма відображає досягнення світового та вітчизняного гуманітарного знання в усьому його багатстві й різноманітності наукових спрямувань, охоплює основну проблематику сучасної політичної науки, зокрема предмет і метод політології, розвиток політики як суспільного явища, історію політичної думки, проблеми функціонування політичного життя, утвердження громадянського суспільства і демократії, функціонування політичної системи та її інститутів, питання політичної свідомості й політичної культури, проблеми світового політичного процесу та міжнародних відносин, напрямки і способи політичного прогнозування та ін.

Програма відповідає завданням вищої школи щодо підвищення якості політологічної освіти фахівців на рівні сучасних вимог.

Після вивчення курсу «Політологія» студенти повинні:

- знати об'єкт, предмет і методи політичної науки, володіти та чітко оперувати її понятійно-категоріальним апаратом;
- мати уявлення про сутність політичного життя, політичних відносин та процесів, про суб'єкт і об'єкт політики; знати права людини і громадянина, суть і значення політичних систем і режимів у житті держави та суспільства;
- вміти визначати теоретичні, духовні, прикладні та інструментальні компоненти політичного знання, їх роль і функції в підготовці політичних рішень, у забезпеченні особистого внеску до суспільно-політичного життя;
- орієнтуватися в основних світових політичних школах, концепціях та напрямках, знати і вміти давати характеристику вченням про політику;
- розуміти сенс та основні напрями розвитку світового політичного процесу, мати уявлення про геополітичну обстановку, місце, роль і статус України в

- сучасному політичному світі;
- набути високого рівня політичної культури, вміння застосувати політичні знання в своїй професійній та громадській діяльності.

II. МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ

Оволодіння політичною наукою ґрунтується на тісному взаємозв'язку з іншими навчальними предметами, зокрема з такими базовими, як філософія, соціологія, історія України та світова історія, економічна теорія, психологія та ін.

III. НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ (2 кредити)

№	Тема	Всього годин	У тому числі		
			Лекції	Семінари	Інд. роб.
Модуль I. Історія політичної думки. Становлення та розвиток політології					
1	Політологія як система знань про політику	6	2	2	2
2	Виникнення та еволюція світової політичної думки	6	2	-	4
3	Становлення та розвиток української політичної думки	6	2	2	2
4	Світові політико-ідеологічні доктрини	8	2	2	4
	МКР				
Модуль II. Політична система суспільства: зміст та діяльність. Міжнародні зв'язки. Глобалізація					
5	Політична влада	6	2	2	2
6	Політична система суспільства	6	2	2	2
7	Правова держава та громадянське суспільство. Демократія	6	2	1	3
8	Політична свідомість та культура. Політичне лідерство	4	-	1	3
9	Політичний маркетинг та менеджмент. Іміджологія	6	2	2	2
10	Політичні партії та партійні системи. Громадські об'єднання та рухи	6	2	-	4
11	Вибори та виборчі системи	6	-	2	4
12	Світова політика та міжнародні відносини. Політичний аспект глобальних проблем.	6	2	-	4
	МКР				
Всього годин		72	20	16	36

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ (3 кредити)

№	Тема	Всього годин	У тому числі		
			Лекції	Семінари	Інд. роб.
Модуль I. Історія політичної думки. Становлення та розвиток політології					
1	Політологія як система знань про політику	6	2	2	2
2	Виникнення та еволюція світової політичної думки	8	2	4	2
3	Становлення та розвиток української політичної думки	8	2	4	2
4	Світові політико-ідеологічні доктрини	6	2	2	2
	МКР				
Модуль II. Політична система суспільства: зміст та діяльність.					
5	Політична влада	6	2	2	2
6	Політичний процес	6	2	2	2
7	Політична система суспільства	6	2	2	2
8	Правова, соціальна держава та громадянське суспільство. Демократія	6	2	2	2
9	Політична свідомість та культура	6	2	2	2
10	Політика як практична діяльність. Політичне лідерство	6	2	2	2
11	Політичний менеджмент та політичний маркетинг	6	2	2	2
12	Політичні партії та партійні системи. Громадські об'єднання та рухи	6	2	2	2
13	Вибори та виборчі системи	6	2	2	2
14	Етнонаціональна політика (Самостійне опрацювання)	4	-	-	4
	МКР				
Модуль III. Світова політика. Міжнародні зв'язки. Глобалізація					
15	Світова політика та міжнародні відносини	6	2	2	2
16	Україна в геополітичній стратегії світового співтовариства	6	2	2	2
17	Сучасні глобалізаційні процеси	6	2	2	2
18	Політичні трансформації (конфлікти, модернізація) (Самостійне опрацювання)	4	-	-	4
	МКР				
Всього годин		108	30	24	54

**Тематичний план аудиторного лекційного і практичного курсу політології
для студентів заочної форми навчання**

№	Тема	Всього год.	У тому числі		
			Лекції	Семінари	Інд. роб.
Модуль I. Історія політичної думки. Становлення та розвиток політології					
1	Політологія як система знань про політику	4	2	-	2
2	Виникнення та еволюція світової політичної думки	4	-	-	4
3	Становлення та розвиток української політичної думки	4	-	-	4
4	Світові політико-ідеологічні доктрини	4	2	2	-
Модуль II. Політична система суспільства: зміст та діяльність					
5	Політична влада	6	2	2	2
6	Політичний процес	2	-	-	2
7	Політична система суспільства	5	2	1	2
8	Правова, соціальна держава та громадянське суспільство. Демократія	5	-	1	4
9	Політична свідомість та культура	4	-	-	4
10	Політика як практична діяльність. Політичне лідерство	4	-	-	4
11	Політичний менеджмент та політичний маркетинг	4	-	-	4
12	Політичні партії та партійні системи. Громадські об'єднання та рухи	4	-	-	4
13	Вибори та виборчі системи	4	-	-	4
14	Етнонаціональна політика	4	-	-	4
Модуль III. Світова політика. Міжнародні зв'язки. Глобалізація					
15	Світова політика та міжнародні відносини	3	1	-	2
16	Україна в геополітичній стратегії світового співтовариства	3	1	-	2
17	Сучасні глобалізаційні процеси	4	-	-	4
18	Політичні трансформації (конфлікти, модернізація)	4	-	-	4
Всього годин		72	10	6	56

IV. ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ АКТИВНОГО НАВЧАННЯ

У процесі проведення лекційних та семінарських занять застосовуються такі методи активного навчання:

- індивідуально-контрольна співбесіда;
- логічні вправи;
- ділові ігри;
- пошук відповідей на дискусійні питання;
- ситуаційні завдання;
- аналіз тематичних матеріалів, статей зі ЗМІ та ін.

Вивчення курсу політології здійснюється, крім лекційних та семінарських занять, у таких формах самостійної роботи студентів:

- робота з політологічною літературою, конспектування першоджерел;
- підготовка рефератів, презентацій, їх представлення;
- розв'язування логічних вправ, тестів;
- ведення словника політичних термінів.

V. ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Поточний контроль здійснюється у формі усного опитування, письмових теоретичних, тестових та творчих завдань. Виконання контрольних робіт з використанням модульно-рейтингової системи контролю оцінки знань, а також іспиту.

VI. ЗМІСТ ТЕМ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ КУРСУ

Модуль I. Історія політичної думки. Становлення та розвиток політології

Тема 1. Політологія як система знань про політику

План семінару (2 год.)

1. Політика як суспільне явище. Структура та функції політики.
2. Об'єкт і предмет політології. Структура політології.
3. Основні категорії, методи та функції політології.
4. Місце політології в системі наук про суспільство.
5. Українська політична думка: зміст, завдання, особливості.

Теми рефератів:

- Становлення політології як науки та навчальної дисципліни.
- Взаємодія політики та економіки.

Питання для дискусії:

1. У чому проявляється взаємозв'язок та відмінність між економікою і політикою?
2. У чому суть політизації суспільного життя?
3. Чи можливо бути сьогодні аполітичним успішним українцем?
4. Які з функцій політології є найбільш важливими для сучасного українського суспільства? Чому?

Завдання для самостійної роботи:

1. Заповніть таблицю: визначте спільне та відмінне у політології з іншими науками (перелічені та інші).

	Політологія	
	спільне	відмінне
історія		
філософія		
економічна теорія		
правознавство		
соціологія		
психологія		

Методичні рекомендації:

1. Готуючись до першого питання, зверніть особливу увагу на те, що політична наука тісно пов'язана з політикою, витікає з неї, так чи інакше аналізує різні аспекти політичного життя.

Термін "політика" походить від давньо-грецького слова "polis" (місто-держава) та його похідних: "politike" (мистецтво управління державою),

"politeia" (конституція), "polites" (громадяни), "politica" (державний діяч) та ін. Єдиного визначення поняття "політика" немає. Ще Платон та Аристотель під політикою розуміли мистецтво, здатність жити в умовах поліса, що ставить людину у певні поведінкові рамки. М. Вебер вважав, що політика – це прагнення до влади, її завоювання, утримання в різних великих суспільних колективах. Вчений розрізняв політику у широкому та вузькому розумінні: у широкому – це політичні відносини, пов'язані з управлінням окремими сферами людського життя, а у вузькому – керівництво політичною організацією, насамперед державою. Д. Істон розглядає політику як реалізований владою розподіл цінностей, а П. Меркл стверджував, що у своїх найкращих проявах політика – це шляхетне прагнення до справедливості та розумного порядку, а у найгірших – це корислива жадоба влади, слави, багатства.

Трактування політики, які є в політичній науковій літературі, можна згрупувати так:

- політика як процес боротьби за завоювання та утримання влади (Н. Макіявеллі, М. Дюверже, Р. Арон та ін.);
- політика як специфічний вид діяльності соціальних суб'єктів, пов'язаний із боротьбою за владу, розподілом цінностей, управлінням державними та суспільними справами (М. Ільїн, А. Мельвіль, Ю. Федоров та ін.).

Політика виникла з необхідності підпорядкувати індивідуальні та групові інтереси всезагальному інтересові, який полягає у збереженні цілісності та єдності розширеного суспільства. Цей особливий вид людської діяльності, покликаний з'ясувати як довготривалі, так і поточні інтереси різних соціальних груп. Політика є засобом забезпечення інтересів як великих груп людей (наприклад, націй, класів), так і нечислених груп (наприклад, фінансових чи регіональних кланів). Вона є усвідомленою діяльністю, зорієнтованою на забезпечення суспільних процесів, їх регулювання, розвиток у певному напрямку.

У політиці, як сфері життєдіяльності людей, виявляються відмінності інтересів різних груп, які, з одного боку – стикаються, а з іншого – взаємоузгоджуються. Політика є продуктом свідомої довільної, а часом – свавільної діяльності людей, рушійною силою якої є певний інтерес. Проте в цілому політика виражає інтегрований суспільний інтерес.

Засобами політики є право, сила, мораль.

Призначення політики у тому, щоб на основі спільних інтересів об'єднувати усі верстви суспільства і спрямовувати їх дії на вирішення важливих суспільних завдань.

У політиці виділяють три рівні функціонування:

- мегарівень (діяльність таких міжнародних організацій як Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй, НАТО та ін.);
- макрорівень характеризує державу як ціле, державну владу, її структуру;
- мікрорівень охоплює окремі структури та організації (політичні партії, громадські організації, профспілки тощо).

У структурі політики можна виділити такі елементи: політична свідомість, політичні інститути та політичні відносини. Політична

свідомість виражає сутність усвідомленості суб'єктами політики законів та тенденцій розвитку політичної дійсності. Політичні інститути – це сукупність організацій та установ (держава, її органи, політичні партії тощо), що впорядковують політичні та інші відносини у суспільстві. Політичні відносини виражають стійкі зв'язки між громадянами і владою, державою та громадянським суспільством; у їх центрі – інтереси та потреби суб'єктів політики,

У структурі політики також виділяють економічну, соціальну та культурну політику. У свою чергу економічна політика поділяється на промислову, сільськогосподарську, фінансову та ін. Соціальну політику можна диференціювати на політику у сфері охорони здоров'я, соціального забезпечення, побутового обслуговування та ін. Культурна політика включає у себе політику у царині освіти, науки, культури, мистецтва та ін.

Відповідно до масштабів, спрямованості, змісту завдань політика поділяється на внутрішню та міжнародну. Внутрішня політика охоплює основні напрямки діяльності держави щодо регулювання економічних, політичних, соціальних та інших відносин між людьми в середині суспільства. Міжнародна (зовнішня) політика спрямовується на забезпечення безпеки держави, вона покликана створювати сприятливі умови для досягнення основних завдань внутрішньої політики.

Основні функції політики:

- управлінська – розробка основних напрямків економічного, соціального, духовного розвитку суспільства;
- прогностична – визначення перспектив суспільного розвитку, створення різноманітних моделей майбутнього стану економічної, політичної системи тощо;
- функція інтеграції – об'єднання різноманітних груп суспільства навколо фундаментальних ідей, інтересів, цінностей;
- мобілізаційно-організаційна – мобілізація матеріальних, духовних, трудових ресурсів для ефективного вирішення суспільних завдань;
- ідеологічна – розробка певного суспільного ідеалу, що містить в собі політичні та соціальні цінності;
- виховна – соціалізація індивідів, включення їх у політичне життя;
- інноваційна – творче осмислення політичної дійсності, способи та методи її зміни.

Отже, основне завдання політики – створювати нові прогресивніші форми соціальної організації життя. Відповідно в умовах демократизації, гуманізації та індивідуалізації суспільного життя основними завданнями політики є підвищення її ефективності та відповідальності.

2. Політологія – наука про політичну систему суспільства та її різноманітні підсистеми. Важливо, що жодна інша галузь наукового знання, яка досліджує політичну сферу суспільного життя, не робить це з такою системністю й повнотою, як політологія, і не має своїм предметом політичну систему суспільства в цілому. До структури політології входять історія політичних учень, теорія політики, прикладна політологія та порівняльна політологія.

Об'єкт політології: політична сфера загалом, тобто політичне життя, політичні проблеми, події, прогнози, «технології» політичних процесів та ін.

Предмет – закономірності становлення, функціонування та зміни політичної влади.

Структура політології:

1) Історія політичних учень, що досліджує зародження, становлення та розвиток політичних поглядів, ідей, теорій тощо протягом усього періоду існування державне організованого суспільства.

2) Теорія політики – вивчає політику як цілісний предмет і має свої внутрішні структурні елементи:

- концепції політики і влади;
- теорії політичної системи і процесів;
- моделі політичної участі й лідерства;
- теорії формальних і неформальних інститутів політики — державознавство, парталогія, концепції груп інтересів, бюрократії та еліт;
- теорії міжнародних відносин і зовнішньої політики.

3) Прикладна політологія – безпосередньо стосується процесів здійснення політики:

- розробка політичних технологій;
- прийняття політичних рішень;
- проведення виборчих кампаній, політичної реклами;
- врегулювання політичних конфліктів;
- проведення політичних переговорів;
- лобіювання;
- політичні прогнозування, планування й консультування;
- методика розробки експертно-аналітичних матеріалів і політичних документів та ін.

Окрему галузь науки складає порівняльна, або компаративна (від лат. порівняльний) політологія, яка проводить порівняльні дослідження політичних явищ і процесів різних держав, регіонів та епох тощо.

3. Аналізуючи категорії політології, насамперед з'ясуйте сутність таких категорій як політична влада, політична система суспільства (державна та її структурні елементи, політичні партії, групи інтересів, органи місцевого самоврядування та ін.), політична культура (політична свідомість, політична поведінка, політичні цінності, політичні норми, політична соціалізація), політичний процес, політичне явище та ін.

Серед основних методів політології охарактеризуйте системний, структурно-функціональний, порівняльний, біхевіористський та ін.

Основні функції політології: світоглядна, теоретична; методологічна; практична; виховна; прогностична та ін.

4. З'ясовуючи, з якими науками тісно взаємодіє політологія (див. завдання для самостійної роботи № 1) визначте, що їх об'єднує, є спільним і навпаки – відмінним.

5. Українська політологія – це нова наука і навчальна дисципліна, яка почала свій процес становлення з 90-х років ХХ ст. Предметом української

політології є сутність, форми, закономірності політичного життя українського суспільства, політика й політична система України в їх історичному розвитку.

У Радянському Союзі політологія як наука не визнавалася. Від 1917 р. до кінця 80-х років на неї було накладено ідеологічне "табу" та тавро "лженаука". Тривалий час забороненою і недоступною для читачів була наукова політологічна спадщина визначних українських вчених М. Драгоманова, В. Липинського, М. Грушевського та багатьох інших.

Інституціоналізація політології в Україні почалася, як майже й в усіх республіках СРСР, у 1989 р. з постанови Вищої атестаційної комісії (ВАК) СРСР про введення відповідних спеціальностей. Політологію як навчальну дисципліну почали викладати в українських вищих навчальних закладах, були відкриті перші кафедри політології при Київському, Одеському, Дніпропетровському, Харківському, Львівському університетах та інших освітніх закладах, розпочалась підготовка спеціалістів з даного профілю.

Сучасні наукові установи, що досліджують політичні проблеми: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса та Інститут держави і права ім. В. Корецького, Національна академія наук України, Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД), Інститут проблем міжнародної безпеки та ряд аналітичних центрів. Плідно працюють Український центр економічних і політичних досліджень (УЦЕПД) ім. О. Разумкова, який видає журнал "Національна безпека і оборона"; Український національний центр політичних досліджень (УНЦПД), метою діяльності якого є сприяння формуванню в Україні інститутів громадянського суспільства, партій, профспілок, інших недержавних організацій, а також поглиблення взаємодії держави і цих інституцій; громадська організація "Лабораторія законодавчих ініціатив", головним завданням якої є підготовка методичних матеріалів та проведення експертних оцінок з питань державної політики та законодавства. Центром видається часопис "Парламент".

В Україні існують професійні асоціації політологів: Українська академія політичних наук, Українська асоціація політологів, Асоціація молодих політиків і політологів України. Безперечно, що створення всеукраїнського об'єднання політологів відповідно до світових стандартів, активні контакти з міжнародними інституціями з політичної науки сприятимуть зростанню авторитету української політичної науки.

Сьогодні друкуються політологічні часописи та періодичні видання, де публікуються статті з різних проблем політичної науки: "Віче", "Генеза", "Грані", "Політичний менеджмент", "Сучасність", "Соціологія: теорія, методи, маркетинг", "Людина і політика", "Політика і культура", культурологічний часопис "Г" та ін.

Практично кожен національний університет має свій "вісник з політології". Зокрема, регулярно виходять друком "Вісник Київського університету ім. Т. Г. Шевченка. Серія: Філософія. Політологія", "Наукові записки Києво-Могилянської академії. Політологія", "Вісник політології Національного університету ім. В. Каразіна" (м. Харків), "Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія", "Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія" та інші.

Розвиток електронної мережі Internet сприяв значному поживленню комунікацій у політологічній сфері. Українські політичні журнали, наукові центри, кафедри створюють web-сторінки, що постійно оновлюються, подають актуальну інформацію про графіки проведення конференцій, семінарів, здійснення проектів, вміщують електронні версії публікацій з політологічної проблематики. Усе це спрощує доступ до потрібної інформації, інтенсифікує зв'язки між науковцями, викладачами, студентами, що, в свою чергу, сприяє зростанню дослідницького рівня й формуванню активного наукового співтовариства в Україні.

Особливості української політології полягають в тому, що протягом усієї своєї історії вітчизняна політична думка розвивалась самотньо, на основі специфічних, національних традицій, але й в єдиному руслі з державознавством інших країн: угорським, польським, чехословацьким, російським та радянським, оскільки українські землі протягом віків перебували у складі різних імперій та держав. Не викликає заперечень також твердження, що чужі політичні системи суттєво впливали на формування поглядів і концепцій українських мислителів. Потрібно також враховувати, що Україна фактично не мала практики власної державності.

Основні завдання української політології:

- 1) розробка теоретико-методологічних засад української політології;
- 2) фундаментальне теоретичне обґрунтування сутності й шляхів побудови суверенної, демократичної, правової держави;
- 3) теоретичне обґрунтування національної демократичної доктрини;
- 4) вивчення динаміки трансформаційних процесів та модернізації суспільства;
- 5) створення об'єктивних політичних портретів українських князів, гетьманів, політичних діячів нової та новітньої доби;
- 6) формування на вітчизняному ґрунті субдисциплін політичної науки (етнополітології, порівняльної політології, політичної конфліктології, політичної історії та ін.);
- 7) виокремлення, наповнення змістом та практична апробація основних сегментів прикладної політології.

Отже, ключовим завданням політології є навчально-просвітницька діяльність, формування високої політичної свідомості та політичної культури громадян, зокрема — молодого покоління. У цих процесах політологія як навчальна дисципліна має надзвичайно велике значення. Йдеться передусім про поширення політологічних знань по вертикалі, тобто про підготовку професійних політиків, парламентаріїв, працівників державного апарату. Не менш актуальною і такою ж складною проблемою є поширення політичних знань по горизонталі: серед найширших верств населення, учнівської та студентської молоді, усіх соціальних груп, партій, рухів і організацій. Ґрунтовно вивчивши основи політології, випускник, має відчутти себе повноцінним громадянином, реальним творцем демократії, має вміти професійно оцінювати реалістичність (чи утопічність) здійснюваної політичної модернізації і тим самим стати на шлях творення політичної філософії життя, формування правової свідомості, активної громадянської позиції.

Рекомендуємо при підготовці користуватися дидактичними матеріалами до курсу, що включені до даного посібника.

Література:

1. Піча В. М., Хома Н. М. Політологія: конспект лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Шосте вид., виправл. і доповн. – Львів: «Магнолія 2006», 2009. – С. 8-17.
2. Політологія у запитаннях та відповідях: Навч. посіб. / За заг. ред. К. М. Левківського. – К., 2003. – С. 7-14.
3. Політологія у схемах, таблицях, визначеннях: Навчальний посібник / Дзюбка І. С., Оніщенко І. Г., Лопаєва Д. Т. та ін.; За ред. І. С. Дзюбка, І. Г. Оніщенко, К. М. Левківського, З. І. Тимошенко. – К.: Укр.-фін. ін.-т менеджм. і бізнесу, 1999. – 161 с. – С.3-8.
4. Політологія. Навчально методичний комплекс: Підручник / За ред. Кирилюка Ф. М.: Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 704 с. – С. 37-64, С. 67-72.
5. Політологія. Підручник / За заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського. 2-е вид. – К., 2001. – С. 8-36.
6. Політологія: підручник / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – 3-тє вид., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 568 с. (Серія «Альма-матер»). – С. 11-31.
7. Політологія. Підручник / За заг. ред. проф. Кременя В. Г., проф. Горлача М. Т. – Харків, 2001. – С. 9-26.
8. Рудич Ф. Політична наука в Україні: стан і перспективи. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=13&c=55>
9. Швидак О. М. Політологія. Практикум: Навч. посібник. – К., 2001. – С. 8-23.
10. Шляхтун П. П. Політологія (Теорія та історія політичної науки): Підручник. – К., 2002. – С. 8-32.

Тема 2. Виникнення та еволюція світової політичної думки

План семінару 2.1 (2 год.)

1. Зародження політичної думки в країнах Стародавнього Сходу. Вчення:
  - Конфуція і Мо Цзи в Китаї;
  - Будди в Індії;
  - Птахетепу у Єгипті;
  - Заратустри в Персії.
2. Політичні доктрини Античності: софісти, Сократ, Платон, Аристотель та ін.
3. Політична думка у Стародавньому Римі: Марк Туллій Цицерон, Аврелій Августин Блаженний та ін.
4. Розвиток політичної думки в Середньовіччі: Тома Аквінський; Марсилій Падуанський та ін.

Теми рефератів:

- Добродесність як комплекс етико-правових норм та принципів за Конфуцієм.
- Римське право та політика.

- Політична етика Сократа.
- Аристотель – життя та наукові ідеї вченого-енциклопедиста.

Питання для дискусії:

1. У чому полягає відмінність політико-правових доктрин мислителів Стародавньої Греції від політико-світоглядних уявлень Стародавнього Сходу?
2. Чим відрізняються погляди Платона та Аристотеля на функції держави?

Завдання для самостійної роботи:

1. Визначте вплив політичних вчень Стародавнього Сходу та Стародавньої Греції на сучасний розвиток політичних теорій.
2. Охарактеризуйте «правильні» та «неправильні» форми державного правління за Аристотелем. Яку форму правління мислитель визначав найкращою? Чому?

Методичні рекомендації:

1. Обґрунтуйте, чому процес виникнення світової політичної думки тісно пов'язаний з розвитком стародавніх держав як первісної форми організації влади. Основну увагу приділіть аналізу сутності вчення Конфуція, а саме – патріархально-патерналістській концепції держави, змісту доброчесності кожного її громадянина, а особливо правителя.

2. Проаналізуйте проблеми права та політики у вченнях софістів, особливу увагу приділіть вченню софістів про закон. Розкрийте суть держави в розумінні Сократа. Вивчаючи зміст політичного вчення Платона зверніть увагу на його тезу про те, що основною ідеєю будь-якої держави є ідея справедливості, створення ідеального політичного ладу на чолі з вибраними мудрецами. Аналіз політичної концепції Аристотеля розпочніть з розкриття сутності його положення про природне походження держави, про людину як істоту політичну.

3. Розглядаючи питання про римське право та політику, зверніть увагу на зміст політичної доктрини Полібія, який вбачав успіх Риму у поєднанні трьох державних форм правління (царської, аристократичної, демократичної). Розкрийте розуміння Марком Туллієм Цицероном проблеми виникнення та особливостей функціонування держави, вибору форми правління (праця «Про державу»). Оскільки у час утвердження в Римській імперії християнства значного поширення набуло вчення Аврелія Августина Блаженного, слід проаналізувати його погляди на управління державою та «порядок» людського життя загалом (праця «Про град Божий»). Обґрунтуйте вислів цього знаного ідеолога християнської церкви: «Спільність людей може бути народом і державою лише тоді, коли ґрунтується на праві, поєднаному з утіленою в Богові справедливістю».

4. Доцільно зробити лаконічний екскурс в історію Середньовіччя, окреслити основні особливості соціально-економічного та духовного життя суспільства цього періоду. Важливо, що на політичні вчення цієї епохи вирішальний вплив здійснювали християнська релігія загалом та римо-католицька церква зокрема. Поясніть зміст схоластики (релігійної філософії католицизму, спрямованої на виправдання постулатів віри формально-логічними засобами). Проаналізуйте погляди вченого-богослова Томи Аквінського, а саме: як, взявши за основу

вчення Аристотеля, він обґрунтував католицькі догмати; що є метою державності та в чому полягає сутність влади. Зауважте, що на думку іншого представника Середньовіччя Марсилія Падуанського церква має бути відокремленою від держави, бо в них різні цілі і сфери діяльності. Також він одним із перших в історії політичної думки висунув та обґрунтував ідею розмежування законодавчої і виконавчої влади держави.

Рекомендуємо при підготовці користуватися дидактичними матеріалами до курсу, що включені до даного посібника.

Література:

1. Політологія у запитаннях і відповідях: Навч. посіб. / За заг. ред. К. М. Лемківського. – К., 2003. – С. 15-17.
2. Політологія. Навчально методичний комплекс: Підручник / За ред. Кирилюка Ф. М.: Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 704 с. – С. 73-99, С. 101-165.
3. Політологія: підручник / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – 3-тє вид., перероб., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 568 с. (Серія «Альма-матер»). – С. 36-54.
4. Політологія. Підручник / За заг. ред. проф. Кременя В. Г., проф. Горлача М. І. – Харків, 2001. – С. 27-37.
5. Семененко И. И. Афоризмы Конфуция. – М., 1987.
6. Швидак О. М. Політологія. Практикум: Навч. посібник. – К., 2001. – С. 24-35.
7. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К., 2002. – С. 33-44.

Додаткова література:

1. Вебер М. Политика как призвание и профессия. Избр. произв. – М., 1990.
2. Історія світової та української політичної думки. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15970122/politologiya/istoriya_svitovoyi_ukrayinskoji_politichnoyi_dumki
3. Коваленко А. Українська політологія: проблеми та труднощі періоду становлення // Сучасність. – 1994. – № 1.
4. Себайн Д., Торсон Д. Історія політичної думки. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/istpolit/ipd.htm>

План семінару 2.2 (2 год.)

1. Відродження: основні ідеї та їх вплив на розвиток політичної думки. Н. Макіавеллі.
2. Політична думка Нового часу: Т. Гоббс, Дж. Локк та ін.
3. Раціоналістичні концепції політики в працях французьких просвітителів: Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо та ін.
4. Філософсько-правові концепції в німецькій філософії XVIII-XIX ст.: І. Кант, Г. Гегель та ін.
5. Основні тенденції розвитку політичної думки кінця XIX – XX ст.

Теми рефератів:

- Макіавеллізм як політична доктрина.
- Ідеї розвитку громадянського суспільства в політичних концепціях

- мислителів Нового часу.
- Становлення політології як науки.

Питання для дискусії:

1. Чи можна вважати, що вираз «мета виправдовує засоби», що дозволяє будь-які дії в політиці, належить Н. Макіавеллі і є сутністю його вчення?
2. Хто з мислителів Нового часу, на Вашу думку, зробив найвагоміший внесок у розроблення концепції розподілу влади? Відповідь обґрунтуйте.

Методичні рекомендації:

1. Розпочніть з характеристики основних особливостей соціально-економічного та духовного життя суспільства епохи Відродження. Визначте ідеї Відродження, що набули широкого розповсюдження в країнах Західної Європи у XIV – XVI ст., сприяли руйнуванню феодально-релігійних уявлень і об'єктивно відповідали потребам буржуазного суспільства, що зароджувалося. Детально проаналізуйте внесок у розвиток політичної думки італійського мислителя, історика, письменника Н. Макіавеллі. Зверніть увагу, що саме він запровадив світський погляд на політику, державу, розуміючи їх як творіння рук людини, результат боротьби соціальних сил.

2. Важливо, що саме Новий час заклав основи формування та розвитку новітньої політології, у цей час вдосконалювалися актуальні й для сьогодення політичні ідеї. Оскільки буржуазія вимагала ліквідації станового ладу, встановлення юридичної рівності, забезпечення свободи й безпеки особи та приватної власності, важливою потребою стало створення необхідних політичних та правових гарантій. Тому розвитку набули ідеї природного права та договірної походження держави. Заслужують на увагу, перш за все, погляди Томаса Гоббса, який ідеї природного права і суспільного договору використовував для захисту абсолютної монархії і засудження революцій. Він вважав, що всі люди були створені рівними щодо фізичних та розумових здібностей і мали однакові права. Але людина за своєю природою є істотою егоїстичною, жадібною й честолюбною і в додержавному стані панував принцип «людина людині – вовк», велася «війна всіх проти всіх». Відповідно, держава створена людьми для того, щоб з її допомогою покінчити з вказаною війною, позбутися страху незахищеності й постійної загрози насильницької смерті.

Дж. Локк – фундатор класичного лібералізму Політичне вчення Дж. Локка – найповніший вияв революційної ідеології, що склала основу класичного лібералізму, як однієї з основних течій суспільно-політичної думки. Дж. Локк заперечував існування принципу «війни всіх проти всіх», обґрунтував виникнення держави згодою людей з метою належного забезпечення природних прав, рівності та свободи, захисту особи і власності.

3. Просвітництво – європейський загальнокультурний рух за поширення раціонального знання, подолання безграмотності мас, упровадження в суспільне життя цінностей, що базуються на повазі людської гідності. Представник цієї доби – Ш. Монтеск'є – засновник теорії правової держави, а також автор теорії «географічного детермінізму». Проаналізуйте його

розуміння свободи як упевненості громадянина у недоторканості свого життя, житла, майна, адже «свобода є право робити все, що дозволено законом». Приділіть увагу також видатному філософу і політичному мислителю Жан-Жаку Руссо, що виступав за республіканську форму правління, а найважливіші суспільні проблеми пропонував розглядати на всенародних плебісцитах (основна праця «Про суспільний договір, або Принципи політичного права»).

4. На рубежі XVIII-XIX ст. у Німеччині активно розвиваються політичні ідеї, зокрема у руслі німецької філософії. І. Кант, що є її родоначальником, проголошує найважливішою проблемою людського роду – досягнення миру та побудову загального правового громадянського суспільства шляхом поступових реформ, моральності політики: «Людина є абсолютною цінністю і не може бути знаряддям чужих планів. Вона – суб'єкт морального закону («категоричного імперативу» за І. Кантом): ніколи не роби іншим того, чого не бажаєш самому собі. Але, оскільки не всі дотримуються цієї вимоги, потрібні закони, виконання яких держава гарантує у тому числі й примусом». Відповідно до вказаного твердження І. Канта вважають одним з творців теорії «правової держави». Громадянин, на думку мислителя, має три основні атрибути: свободу, рівність та незалежність. Свобода – це звільнення від зовнішнього примусу (окрім закону); рівність – однаковість перед законом; незалежність має економічний сенс: людина продає результати своєї праці, а не саму себе.

Г. Гегель у своєму вченні обґрунтував еволюцію політичної думки від ліберальних до консервативних ідей. Детально проаналізуйте його ідеї держави, громадянського суспільства та принципу розподілу влади.

5. Проаналізуйте основні тенденції розвитку політичної думки кінця XIX – XX ст.

Політологія як наука виникла у другій половині XIX ст. відтоді вона розвивалася та вдосконалювалася, залучаючи до свого арсеналу напрацювання європейського та американського напрямків, досвід національних політологічних шкіл.

Значний внесок у розвиток політології вніс німецький вчений Макс Вебер (1864-1920 рр.), його вважають фундатором політичної науки. Коротко охарактеризуйте основні ідеї вченого.

З'ясуйте генезу сучасної політології, основні напрямки дослідження та нові тенденції, ознайомтесь з теоріями видатних філософів XX ст.

Література:

1. Мадіссон В. Й. та ін. Історія розвитку політичної думки. Курс лекцій: Навч. посібник. – К., 1996. – С. 19-55.
2. Політологія. Навчально методичний комплекс: Підручник / За ред. Кирилюка Ф. М.: Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 704 с. – С. 84-90, С. 143-165.
3. Політологія: підручник / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – 3-тє вид., перероб., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 568 с. (Серія «Альма-матер»). – С. 54-65.
4. Політологія. Підручник / За заг. ред. проф. Кременя В. Г., проф. Горлача М. І. – Харків, 2001. – С. 44-64.

5. Швидак О. М. Політологія. Практикум. Навч. посібник. – К., 2001. – С. 35-44.
6. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. К., 2002. – С. 48-71.

Додаткова література:

1. Аристотель. Политика. Соч. в 4-х т. Т. 4. Кн. 4-6. – М., 1983.
2. Бергер А. К. Политическая мысль древнегреческой демократии. – М., 1966.
3. Доватур А. И. Политика и полития Аристотеля. – М., 1965.
4. Макиавелли Н. Государь; Рассуждения о первой декаде Тита Ливия; О военном искусстве: Сборник / Н. Макиавелли // Пер. с ит. – 2-е изд. – Мн.: ООО «Попурри», 2005. – 672 с.
5. Семененко И. И. Афоризмы Конфуция. – М., 1987.

Тема 3. Становлення та розвиток політичної думки в Україні (IX–XX ст.)

План семінару (4 год.)

1. Запровадження Християнства на Русі та його вплив на розвиток політичної думки. Пам'ятки політичної думки Київської Русі.
2. Політична думка в Україні за литовсько-польської доби.
3. Суспільно-політичні засади козацько-гетманської держави. Конституція П. Орлика.
4. Києво-Могилянська академія – центр української політичної думки (XVII ст. і надалі): П. Могила, Ф. Прокопович, С. Яворський та ін.
5. Розвиток революційно-демократичних ідей XIX – поч. XX ст. Кирило-Мефодіївське братство.
6. Ліберально-демократичні ідеї та соціалістична думка: М. Драгоманов, І. Франко, Л. Українка та ін.
7. Політичні концепції українських мислителів XX ст. (М. Грушевський, В. Винниченко, Д. Донцов, В. Липинський, М. Міхновський, В. Чорновіл та ін.).

Теми рефератів:

- Конституція П. Орлика: історичні передумови, зміст, вплив на розвиток політичної думки в Україні.
- В. Чорновіл: життєвий шлях, основні ідеї, внесок у розбудову незалежної України.

Питання для дискусії:

1. Чи можна вважати Конституцію П. Орлика (1710 р.) першою в світі демократичною конституцією?
2. У чому полягає суперечливість постаті М. Грушевського у політичному житті України?

Методичні рекомендації:

1. Розкрийте особливості та значення прийняття християнства у Київській Русі. Більш детально зупиніться на зміцненні централізованої феодальної держави, підвищенні рівня освіченості серед широких верств суспільства, зміцненні міжнародного статусу Київської Русі.

З'ясуйте зміст та основні політичні ідеї, перш за все, таких основних пам'яток політичної думки часів Київської Русі як «Слово про закон і благодать» Іларіона, «Повчання Володимира Мономаха», «Слово о полку Ігоревім», «Руська правда» Ярослава Мудрого.

2. Охарактеризуйте зміст полемічних творів Ю. Дрогобича, С. Оріховського, І. Вишенського, які сприяли бурхливому розвитку української полемічної та освітньої літератури братств.

3. Обґрунтуйте Запорізьку Січ як політичне утворення – як християнську, демократичну республіку; поясніть на яких соціально-економічних, політичних, духовних засадах вона базувалася. Основну увагу приділіть такій пам'ятці політичної думки як Конституція П. Орлика.

4. Розпочніть з короткої історичної довідки про створення та діяльність Києво-Могилянської академії, охарактеризуйте основні політичні ідеї П. Могили, Ф. Прокоповича, С. Яворського.

5. При вивченні цього питання Вам знову стануть у нагоді знання з історії України. Проаналізуйте основні напрямки розвитку революційно-демократичних ідей, з'ясуйте значення Кирило-Мефодіївського братства в історії суспільно-політичного життя України як виразника ідеології антикріпосницького, національно-визвольного руху народних мас України.

6. Розгляньте основні ідеї М. Драгоманова, І. Франка, Л. Українки. З'ясуйте їх специфічні риси, зокрема, погляди на проблеми свободи, держави та права. Обґрунтуйте, чому М. Драгоманов виступав за автономно-федеративний лад, наскільки ідея федеративної республіки, що заснована на принципах децентралізації влади є актуальною сьогодні? Далі проаналізуйте радикальні та соціалістичні погляди І. Франка, які шляхи розв'язання національного питання він пропонував. При аналізі політичних ідей Л. Українки особливу увагу приділіть її розумінню соціалізму та ролі особи у системі суспільно-політичних відносин.

7. Опрацюйте зміст теорії національного самовизначення М. Грушевського, його прагнення автономного статусу України у складі Росії. Розгляньте державницьку ідею В. Винниченка. Зверніть увагу, що першим, хто відкрито заявив про колоніальний статус України у складі Російської імперії та право українського народу на самовизначення, був М. Міхновський. Він пропонував йти до незалежності шляхом західних країн, використовуючи творчі потенціали націоналізму європейського типу.

Взагалі, у політичній думці України 20-30-х рр. ХХ ст. виокремлюють такі основні напрямки:

- *консервативний (В. Липинський та ін.). В основі консервативна ідеологія, християнська релігія та солідаризм. Представники напрямку виступали за спадкову монархію, яку має очолювати гетьман;*
- *інтегральний націоналізм (Д. Донцов, М. Міхновський, С. Бандера та ін.), що декларував такі підстави українського націоналізму як романтизм і*

фанатизм у національній боротьбі, необхідність виховання нової політичної еліти, орієнтація на примус у процесі боротьби за незалежність.

Також проаналізуйте інші політичні фігури вказаного часу. Наприклад, постать одного з найяскравіших українських політиків-патріотів, діяча руху опору проти русифікації та дискримінації українського народу – В. Чорновола (політичний в'язень СРСР, провідник українського національно-демократичного визвольного руху кінця 80-х – 90-х років, Герой України (2000, посмертно)).

Рекомендуємо при підготовці користуватися дидактичними матеріалами до курсу, що включені до даного посібника.

Література:

1. Політологія. Навчально методичний комплекс: Підручник / За ред. Кирилюка Ф. М: Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 704 с. – С. 166-190.
2. Політологія. Підручник / За заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського. – К., 2001. – С. 39-56.
3. Політологія. Підручник / За заг. ред. проф. Кременя В. Г., проф. Горлача М. І. – Харків, 2001. – С. 91-124.
4. Політологія: підручник / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – 3-тє вид., перероб., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 568 с. (Серія «Альма-матер»). – С. 66-86, С. 100-125.
5. Потульницький В. А. Теорія української політології. Курс лекцій. – К., 1993. – С. 56-72.
6. Швидак О. М. Політологія. Практикум. – К., 2001. – С. 58-97.
7. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної думки): Підручник. – К., 2002. – С. 94-148.

Додаткова література:

1. Брайчевський М. Ю. Утвердження християнства на Русі. – К., 1988.
2. Винниченко В. К. Відродження нації. У 3 ч. – К., 1990.
3. Вівчарик М., Панченко П., Жмихова В. Українська нація: шлях до самовизначення. – К., 2001. Сміт Е. Національна ідентичність: Пер. з англ. – К., 1996.
4. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть? – К., 1993.
5. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. – К., 1991.
6. Історія світової та української політичної думки. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15970122/politologiya/istoriya_svitovoyi_ukrayinskoji_politich_pou_i_dumki
7. Політологія. Навчально методичний комплекс: Підручник / За ред. Кирилюка Ф. М: Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 704 с. – С. 190-203.
8. Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький: Соціально-політичний портрет. – К., 1993. – С. 151-200.
9. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За ред. В. С. Крисаченка. – К.: НІСД, 2003.

Тема 4. Світові політико-ідеологічні доктрини

План семінару (2 год.)

1. Політико-ідеологічні доктрини: поняття, типологія, інституціоналізація.
2. Лібералізм та неолібералізм.
3. Консерватизм та неоконсерватизм
4. Ліві течії: комунізм, соціальна демократія та ін.
5. Праві течії: націоналізм, радикальний націоналізм та ін.
6. Християнська демократія та інші.

Завдання:

1. З'ясуйте, якого характеру політичні партії та громадські організації діють в Україні (ідеологічний зміст діяльності)?
2. Законспектуйте власні роздуми на тему «Основні цінності консерватизму та лібералізму, що доцільно залучити при розбудові Української держави сьогодні».

Питання для дискусії:

1. Чому ліві течії у сучасній Україні локалізуються на Сході та Півдні держави? Простежте, який відсоток підтримки комуністів серед населення з часу незалежності України.

Методичні рекомендації:

1. Слід дати визначення поняттю політико-ідеологічної доктрини, з'ясувати типологію. Пояснити, що є причиною появи різноманітних політичних доктрин та які наслідки цих процесів.

Політична ідеологія – це систематизована сукупність ідейних поглядів, що виражають та захищають інтереси певної соціальної групи. У світі майже скрізь мають місце такі універсальні ідеології як консерватизм, лібералізм, соціалізм та ін.

Вперше у науковий обіг поняття «ідеологія» ввів французький мислитель Д. де Тресі. Він тлумачив ідеологію як науку про людське мислення та суспільні ідеї, яка повинна знайти пояснення у світосприйнятті та явищах свідомості через засади етики, моралі, політики. З часів Французької революції ідеологію розглядають як реальну силу, яка відіграє важливу роль у житті людини та суспільства. Американський учений Т. Парсонс відзначав здатність ідеології згуртовувати людей, а Д. Белл вважав, що ідеологія поєднує різні види емоційної енергії та спрямовує їх у політику.

Ідеологія надає владі доцільного характеру, орієнтуючи громадян на певну систему цінностей, норм поведінки, на відповідний спосіб життя. За допомогою ідеологічних категорій обґрунтовуються або заперечуються ті чи інші політичні інститути, соціально-політичні доктрини, а також напрямки дій.

Політичні функції ідеології полягають у створенні позитивного образу впроваджуваної політичної лінії, її відповідності інтересам певної соціальної групи, держави, в стимулюванні цілеспрямованих дій, вчинків громадян та їх об'єднань. Ідеологія прагне інтегрувати суспільство на базі інтересів певної соціальної чи національної групи, або на базі сформованих цілей, котрі не

опираються на якісь соціально-економічні прошарки населення. Вважається, що функцією ідеології є також духовне відображення реального світу та створення перспективного проекту розвитку політичного простору.

Ідеологія має три стадії розвитку:

- перша стадія (найтриваліша) – стадія революційної боротьби, яка передбачає схематично такий цикл: рівень емоцій – рівень ідей – рівень дій;
- друга стадія – післяреволюційне відчуження;
- третя стадія – зародження нової ідеології.

По-справжньому конструктивна ідеологія повинна відповідати життєвим реаліям та ґрунтуватися на досягненнях науки. Різні форми власності, політичний плюралізм, багатопартійність у демократичних державах передбачають й ідеологічне багатоманіття, конкуренцію різних ідеологій. Але жодна ідеологія в демократичному суспільстві не повинна бути державною, примусовою, офіційною, тобто виключається ідеологічний монополізм. Гасло «деідеологізації», активно проголошуване в Україні на початку 1990-х рр., було спрямоване проти ідеології тоталітаризму, а також проти того, щоб якась ідеологія нав'язувалася усім громадянам як обов'язкова.

2. Дайте визначення лібералізму (див. політологічні словники). Порівняйте політичні доктрини аристократичного та демократичного лібералізму.

У лібералізмі на першому місці стоїть принцип індивідуалізму: автономність особистості, вільний прояв особистої ініціативи.

Як політична ідеологія, лібералізм включає в себе такі принципи:

- індивідуальна свобода, коріння якої лежать поза політикою - в приватному житті, в підприємстві;
- конституційний порядок, який закріплює та гарантує свободи особистості;
- народний суверенітет: уряд формується зі згоди народу, а кожен громадянин має право впливати на прийняття політичних рішень.

У межах теорії лібералізму отримали розвиток ідеї правової держави та поділу влади.

Найвідомішими представниками ліберального напрямку західноєвропейської політичної думки XIX ст. є Б. Констан, А. Токвіль, І. Бентам, Дж. С. Мілль та ін. Проаналізуйте такі неоліберальні концепції, як технологічної та плюралістичної демократії, теорії еліт (В. Паретто, Г. Моска).

Класичний лібералізм вважає свободу особистості та рівність можливостей більш пріоритетними, ніж соціальну рівність. Ринок та вільна конкуренція розглядаються як умови реалізації рівних можливостей в економічній сфері. У другій половині XX ст. класична ліберальна ідеологія зазнала певних змін. Більш демократичний варіант лібералізму переглянув формулу класичного лібералізму "мінімум держави - максимум ринку" і не заперечує необхідності державного регулювання економіки (регулювання монополій, ринку праці тощо), а також не заперечує соціальних програм, покликаних пом'якшити крайнощі соціальної нерівності. В останні десятиліття на зміну соціальному лібералізму прийшов неолібералізм, який робить наголос не стільки на прямих програмах допомоги, скільки на створення

умов для його професійної підготовки і перепідготовки як реального втілення ідеї рівностей можливостей. У США ідеї неолібералізму отримали практичне втілення в діяльності адміністрації президента Б.Клінтона.

Одночасно є прибічники й більш радикальних варіантів лібералізму:

Лібертаріанство, яке включає в себе установку на "нульову державу" (обмеження дій держави, які можуть принести шкоду ринку) і виступає за розширення вільної конкуренції. Держава повинна охороняти лише фундаментальні права людини, віддавати перевагу рівності можливостей перед соціальною рівністю.

Лібертаризм, що виходить з ідеї терпимості і надання повної свободи індивідам у виборі стилів життя і моделей поведінки. З їх точки зору, будь-яка дія допустима, якщо вона не приносить шкоди іншим. У США ці ідеї відстоює Лібертаристська партія.

3. Виникнення консерватизму як течії пов'язане з епохою Просвітництва і Великою французькою революцією XVIII ст. Консерватизм став реакцією феодално-аристократичних кіл на загрозу засадам феодалізму, традиційним цінностям, звичному способу життя й мислення, яка йшла від революції. Родоначальник консерватизму – англійський політичний діяч, філософ та публіцист Едмунд Берк (1729-1797), який у своїх численних працях засуджував Французьку революцію. Його книга «Роздуми про революцію у Франції» стала своєрідною Біблією консерватизму. Основні засади консерватизму: ідея збереження традиційних правил, норм поведінки, ієрархії влади, соціальних політичних структур та інститутів.

В основі консерватизму лежить ідея недосконалості людської природи, що служить обґрунтуванням таких положень:

- потреби у підтримці моралі, релігії, традиції як регуляторів поведінки людини;
- невідворотності соціальної нерівності та ієрархічності суспільних відносин;
- розуміння соціального порядку як наслідування моделям влади, що встановилися, і традиційним зразкам взаємовідносин;
- потреба у сильній державі, функція якої - захист власності та життя громадян, традиційних соціокультурних норм, а в цілому - соціального порядку й законності;
- пряма демократія недосконала; якостями лідера наділяються далеко не всі, тому тільки окремі можуть взяти на себе відповідальність щодо керівництва іншими.

У порівнянні з іншими ідеологіями консерватизм на перше місце ставить соціальний порядок, надаючи перевагу йому перед свободою і рівністю. Не заперечуючи можливості соціальних змін, консерватори вважають, що вони можуть бути успішними, якщо будуть досягати цього еволюційним, а не революційним шляхом. Елементи консерватизму можна побачити в програмах багатьох європейських партій (наприклад, британська Консервативна партія), а в США - в заявах політиків-республіканців. В останні десятиліття класичний консерватизм трансформувався в неоконсерватизм, який, з одного боку, відстоює традиційні консервативні цінності (сім'я, релігія, мораль, порядок,

законність), а з іншого - звертається до ліберальних цінностей (права людини, свобода особистості), сучасний консерватизм повністю не заперечує необхідності державного регулювання, в той же час вважаючи, що держава не повинна заважати розвитку ринку й обмежувати конкуренцію.

4-5. Окресліть засадничі принципи лівих та правих течій, наведіть прикладі у світі загалом та в Україні зокрема.

Для характеристики ідейно-політичного спектра партій використовується система координат, що позначається термінами: "ліві", "праві", "центристи". Приналежність партії до того чи іншого флангу визначається її ставленням до обсягу державного втручання в економічні процеси, до ринку та соціальних програм. До правих відносять партії, що орієнтовані на досягнення економічної ефективності шляхом стимулювання "вільної гри" суб'єктів ринку при мінімальному втручанні держави в економіку, на більш економічну державу, що може бути досягнуто методом упорядкування соціальних виплат і допомоги, обмеження кількості отримувачів соціальної допомоги (тільки найбільш слабкі й знедолені групи населення). Для правих партій також характерне підозріле ставлення до будь-яких альтернативних форм колективного управління.

Ліві партії, навпаки, роблять акцент на "соціальній" ефективності, шлях досягнення якої вони бачать в обмеженні стихійних проявів ринку, в активному державному регулюванні економічних процесів, в зменшенні соціальної нерівності через розширення соціальних програм. У сфері влади ліві дотримуються моделей колективного самоуправління на виробництві та демократії участі. До лівого флангу традиційно відносять партії соціал-демократичні та помірних комуністів. До центру належать партії, чії переваги стосовно ринку й державного регулювання чітко не визначені або носять компромісний характер. У країнах Західної Європи цей спектр політичного простору частіше за все займають ліберали.

Поряд з подібним поділом у політології існує уявлення про крайньо лівий і крайньо правий фланги, до яких відносять партії, які мають особливі радикальні програми. Західноєвропейська традиція відносить до крайньо лівого флангу радикалів, комуністів й анархістів. Під крайньо правими, як правило, розуміють націоналістів та релігійних фундаменталістів.

Детальніше про основні ідеології:

Соціал-демократична ідеологія стверджує цінності свободи, справедливості (рівності) та солідарності. Досягнення цих цінностей здійснюється через еволюційне перетворення капіталістичного суспільства у новий стан - демократичний соціалізм.

Шлях до останнього лежить через ствердження політичної, економічної та соціальної демократії. Політична демократія передбачає розвиток правової держави, інститутів громадянського суспільства, місцевого самоуправління. Під економічною демократією розуміється співучасть робітників в управлінні підприємствами, співіснування форм власності ("змішана економіка", обмеження стихії ринку і великого приватного капіталу державним регулюванням та антимонопольним законодавством. Соціальна демократія розглядається як тенденція вирівнювання добробуту та статусів

людей через механізм перерозподілу доходів на користь малозабезпечених верств населення. На відміну від анархізму й комунізму соціал-демократія розглядає державу не як негативу силу, а як інструмент досягнення справедливості та рівності. Справді, забезпечення гарантій соціальних та економічних прав (право на роботу, житло, медичне обслуговування тощо) вимагає більш активної урядової політики. Уявлення соціал-демократії про класову боротьбу відрізняється від традиційного марксистського підходу. Після Другої світової війни соціал-демократія стала однією з головних політичних сил у багатьох країнах світу, перш за все у Європі.

Комуністична ідеологія з 80-х рр. ХХ ст. переживає глибоку ідейно-теоретичну кризу. Для неї характерна ідея корінної перебудови суспільства: усунення приватної власності як засобу досягнення економічної, соціальної та політичної рівності, справжнього народовладдя, розуміння справедливості як відсутність експлуатації, ідея побудови спочатку соціалістичного, а згодом безкласового комуністичного суспільства. Не дивлячись на різке скорочення чисельності комуністичних партій, у багатьох постсоціалістичних країнах, зокрема в Україні, ці партії зберегли свій вплив на частину населення. Сучасні комуністи децю пом'якшили свою негативну оцінку ринку, заявляючи про необхідність формування планово-ринкової, соціально орієнтованої економіки.

5. Праві націонал-радикальні партії об'єднує їх ідея інтегрального націоналізму з усіма притаманними йому особливостями. Для націонал-радикалів першорядною й найвищою цінністю є нація, безумовний пріоритет надається національній державі. Найрадикальніші представники цього напрямку відстоюють ідею побудови національної держави за всяку ціну, навіть шляхом відмови від демократії, запровадження режиму національного авторитаризму, сильної влади. У їх діяльності політика часто домінує над економікою. У зовнішній політиці вони виступають за віддалення України від країн Сходу, особливо від Росії, за вихід з СНД, оскільки подальше перебування в цьому об'єднанні, на їх погляд, уповільнює процес державотворення, живить у Росії надію утримати Україну в орбіті власних інтересів.

Оскільки ідеалом державного, національно-територіального устрою є національна унітарна централізована держава, праві партії виступають проти федеративно-земельного устрою, вільних економічних зон, існування автономії. Економічна платформа правих радикалів недостатньо розвинута, поєднує ідеї, які не є сумісними в реальній політиці – ідеї приватизації, лібералізму, державного патерналізму та економічного ізоляціонізму.

Правоцентристські націонал-демократичні партії. Ідеологічною засадою національно-демократичних партій є неоконсерватизм, але з національною специфікою – демократичний або поміркований (освічений) націоналізм. Націонал-демократи вважають демократичний націоналізм певним балансом між інтересами нації та правами людини. Однак у реальній конфліктній ситуації більшість правоцентристських партій віддають перевагу суспільним інтересам, а не особистості, інтересам держави перед правами громадян і завжди роблять вибір на користь нації.

В основі ідеології націонал-демократів лежить також християнська філософія. Вони підтримують відродження релігії, об'єднання усіх релігійних

конфесій в країні та створення єдиної української християнської церкви, відновлення християнської моралі, споконвічних традицій українського народу та поваги до сім'ї. Правоцентристські партії зорієнтовані на захист української культури та української мови. Вони відстоюють мінімальне втручання держави в економіку країни одночасно з сильним контролем за політичним життям суспільства. У зовнішній політиці виступають за вихід України з СНД, інакше, на їх думку, Україна ризикує бути втягнутою в нову імперію, яку, не зважаючи на сучасні реалії, намагається створити Росія. Віддають перевагу двостороннім відносинам з Росією та іншими пострадянськими країнами, виступають проти перебування російських військ на українській землі, вимагають поділу золотого та алмазного запасів, активів колишнього СРСР в іноземних банках.

Більшість націонал-демократичних партій виступає за інтегрування України в європейські структури, вступ до НАТО. Проміжним варіантом у процесі інтеграції країни у загальноєвропейський дім розглядають Балто-Чорноморський союз.

У державному будівництві підтримують ідею сильної виконавчої вертикалі, унітарно-централізованої держави, вбачаючи у федералізації України серйозну загрозу посилення сепаратизму та розпаду держави.

Економічна платформа даного напрямку базується на визнанні недоторканності приватної власності як основи економічної незалежності та політичної свободи людини, передбачає прискорену приватизацію, розвиток малого та середнього бізнесу.

6. При аналізі християнської демократії візьміть за основу приклад Німеччини, де ця ідеологія є дуже популярною. Особливу увагу приділіть принципу субсидіарності: чи є практика його використання доцільною для України?

Література:

1. Мадіссон В. В. та ін. Історія розвитку політичної думки. Курс лекцій. Навч. посібник. – К., 1996.
2. Основи політології. Навч. посібник / Кер. авт. кол. Ф. М. Кирилюк. – К., 1995. – С. 31-41.
3. Політологія у запитаннях і відповідях. Навч. посібник. За заг. ред. К. М. Левківського. – К., 2003. – С. 102-115.
4. Політологія. Підручник / За заг. ред. проф. Кременя В. Г., проф. Горлача М. І. – Харків, 2001. – С. 44-90.
5. Політологія: підручник / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – 3-тє вид., перероб., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 568 с. (Серія «Альма-матер»). – С. 324-337.
6. Різновиди політичної ідеології. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Політична_ідеологія
7. Швидак О. М. Політологія. Практикум. – К., 2001. – С. 44-57.
8. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К., 2002. – С. 48-92.

Модуль II. Політична система суспільства: зміст та діяльність

Тема 5. Політична влада

План семінару (2 год.)

1. Влада як соціальний феномен. Класифікація влади. Ресурси влади.
2. Політична влада як визначальний фактор політичної системи, її структура та функції.
3. Політичний режим: сутність та типологія.
4. Політична опозиція. Політичний екстремізм.

Теми рефератів:

- Влада – як необхідний регулятор життєдіяльності суспільства, його розвитку та єдності.
- Державна влада в Україні: особливості, проблеми, перспективи.

Питання для дискусії:

1. Чи можливе існування суспільства без влади?
2. Як змінювався політичний режим в Україні з II пол. XX ст. і до сьогодні?
3. Чому останні десятиліття в Україні особливо низький рівень довіри населення до політичної влади?

Завдання для самостійної роботи:

1. Проаналізуйте програмні документи кількох різних політичних партій в Україні, проаналізуйте їх розуміння мети, форм та змісту політичної влади.
2. Складіть схему за такими параметрами: влада державна і влада політична: спільне та відмінне.

Методичні рекомендації:

1. Важливо, що саме тема «Політична влада» є центральною темою у політології, адже: 1) саме навколо *влади* розгортається політична діяльність; 2) усі інші політичні проблеми виходять на *політичну владу* як на свій самий потужний практично-політичний важіль; 3) розуміння сутності влади, методів та засобів її здійснення – основна передумова успішної політичної діяльності

Поняття влади дає можливість зрозуміти сутність та призначення політичних інститутів та процесів, саму політику. Визначення цього поняття, з'ясування сутності й характеру політичної влади дає змогу виокремити політичні відносини з усієї сукупності суспільних відносин, має важливе значення для розуміння природи політики й держави. Про важливість поняття влади в науці свідчить існування особливої галузі науки – кратології (*від грецьк. кратос – влада і логос – слово, поняття, вчення*) – як сукупності знань про владу.

Влада – це вплив однієї частини суспільства (індивіда, групи, організації тощо) на поведінку іншої у бажаному для себе напрямі. Влада є відношенням, взаємодією, отже, передбачає наявність двох сторін. Основною особливістю владної взаємодії є переважний вплив однієї його сторони на іншу. Тому

сторону з переважним впливом доцільно називати суб'єктом, а сторону, яка цього впливу зазнає – об'єктом владного відношення.

Влада покликана створювати та розподіляти дуже важливі для всіх людей вартості – безпеку, порядок, стабільність, добробут та ін. Тому люди усвідомлюють чи відчують потребу в урядових (владних) структурах та готові поступитися частиною своєї волі заради цих вартостей, сподіваючись, що влада буде виконувати свої функції.

Основні види влади (залежно від засобів здійснення):

- *економічна (це об'єктивно зумовлені матеріальними потребами життя суспільства відносини, в яких власник засобів виробництва підпорядковує своїй волі волю інших учасників процесу виробництва. Засобами такого підпорядкування можуть бути як безпосереднє володіння власністю, так і контроль над нею, а також кошти, цінні папери та ін.);*
- *політична (детальний аналіз далі);*
- *соціальна (розподіл соціальних благ (визначенням статусу різних груп у структурі суспільства, посад, прав та обов'язків, наданням соціальних послуг у сфері освіти, охорони здоров'я, забезпечення житлом тощо, а також розподілом доходів, різноманітних пільг та привілеїв);*
- *духовно-інформаційна (організація духовного виробництва в усіх його формах та здійснення інформаційного й ідеологічного впливу. Ця влада реалізується за допомогою засобів духовно-інформаційного впливу на людей (мораль, релігія, ідеологія, мистецтво, наукові знання, інформація про поточні події суспільного життя тощо). Незаперечною є влада так званих моральних авторитетів – людей з високими моральними рисами, які присвятили своє життя служінню суспільному благу. Найбільшу духовно-інформаційну владу в сучасному суспільстві мають засоби масової інформації – преса, радіомовлення, телебачення, а останнім часом – міжнародна інформаційна комп'ютерна мережа Інтернет);*
- *сімейна (побудована на силі авторитету впливу одного або декількох членів сім'ї на її життєдіяльність. Цей авторитет є виявом поваги одних членів сім'ї до інших, результатом визнання їхнього життєвого досвіду, трудових заслуг тощо).*

Ресурси влади – це засоби здійснення влади, які використовуються або потенційно можуть бути використані. Серед них основні: політико-правові, економічні, демографічні, примусові та ін. (більш детальна інформація у дидактичних матеріалах цього посібника).

2. Політична влада – це здатність суспільних груп чи індивідів впроваджувати у життя рішення, що виражають їхню волю і визначально впливають на діяльність, на поведінку людей та їх об'єднань, за допомогою волі, авторитету, права, насильства; це організаційно-управлінський та регулятивно контрольний механізм здійснення політики.

Джерелом влади є політичне панування, яке постає як панування інтересу. Для завоювання влади необхідно спершу стати реальною панівною силою і завоювати владу, а далі – закріпити своє панування.

Політична влада здійснюється:

- *державою;*

- політичними партіями та громадсько-політичними організаціями;
- органами місцевого самоврядування.

Найвищим і найрозвиненішим видом політичної влади є державна влада.

Основні функції політичної влади:

- керівництво та управління суспільством у цілому та його складовими. З цією метою політична влада розробляє стратегію й тактику управління суспільством (відповідно до конкретних умов, економічного й політичного становища країни);
- регулятивна – спрямовує політичну волю мас на регулювання життєдіяльності суспільства, правотворчість, забезпечує політичну стабільність;
- інтегративна – полягає в об'єднанні соціально-політичних сил суспільства, реалізується на основі врахування та узгодження соціальних інтересів (політична влада узгоджує інтереси всіх груп);
- мотиваційна – формує мотиви політичної діяльності, передусім загальнозначущі;
- стабілізуюча – націлює на стійкий розвиток політичної системи, громадянського суспільства та ін.

Орієнтуючись на запитання для дискусії, розробіть систему доказів для відстоювання власної позиції щодо необхідності існування влади, її легітимності чи нелегітимності, причин появи криз політичної влади, та аналітичної розробки програми їх подолання за різних умов. Зверніть увагу, що термін «легітимний» означає «законний». Поняття легітимності й легітимізму виникли на початку ХІХ ст. у Франції, де вони виражали прагнення відновити владу короля як єдино законну, на відміну від влади «узурпатора» Наполеона.

3. Приділіть особливу увагу з'ясуванню специфічних ознак влади при різних політичних режимах (основні типи: демократичний, авторитарний, тоталітарний). Проаналізуйте механізм побудови взаємодії між представниками влади та суспільством.

"Політичний режим" – система способів та методів управління суспільством на державному рівні; система способів і методів взаємодії суспільства та органів політичної влади.

Авторитарний політичний режим характеризується тим, що:

- у діяльності органів політичної влади переважають методи командування, відвертого диктату;
- з процесу прийняття та реалізації політичних рішень повністю або в основному вилучено метод знаходження компромісу, взаємного погодження різних позицій;
- органи політичної влади мають дискреційні повноваження, тобто право, виходячи з власного розуміння політичної доцільності, діяти на свій розсуд, включно з порушенням норм закону;
- виконавчі органи наділені широкими законодавчими повноваженнями;
- обмежена або відсутня сфера застосування принципу гласності у діяльності органів політичної влади;

- обмежені громадянські, політичні та особисті права й свободи, а також юридичні гарантії їх забезпечення.

Виокремлюють три основні види авторитаризму: реформаційний; стабілізаційний; деструктивний.

Автократію не варто оцінювати лише негативно. Програмно організовані соціальні спільноти з правлінням мудрих на благо більшості нерідко вводили і вводять у суспільне життя ті чи інші компоненти автократії. Приклади Сінгапуру та Кувейту тут є одними з найяскравіших.

Перш ніж перейти до характеристики тоталітарного режиму, ознайомтеся з поняттям диктатури.

Диктатура, відповідно до її класичного розуміння, – це тимчасовий авторитарний режим, який вводиться на строк дії надзвичайних обставин для здійснення рішучих заходів на виведення країни зі стану кризи.

Ознаки тоталітарного політичного режиму:

- жорсткий контроль політичної влади над усіма сферами життя суспільства в цілому та кожної особи зокрема;
- відсутність легальної опозиції;
- наявність обов'язкової для всіх офіційної ідеології;
- нетерпимість до політичного інакомислення;
- примітивізація політичної культури, всієї сфери гуманітарних знань та ін.

Однак, влада однієї легальної партії (при забороні діяльності всіх інших) не є обов'язковою ознакою тоталітаризму.

Демократичний режим.

Демократія (грец. *demos* - народ і *cratos* - влада) – форма політичної організації суспільства, що характеризується участю народу в управлінні державою.

Основні ознаки демократії:

1) визнання народу джерелом влади, сувереном у державі. Саме народові належить установча, конституційна влада, він обирає своїх представників і може періодично змінювати їх, має право безпосередньо брати участь у розробці та прийнятті законів шляхом референдуму тощо;

2) рівноправність громадян;

3) підпорядкування меншості більшості у прийнятті рішень та їх виконанні;

4) виборність основних органів державної влади та ін.

Будь-які демократичні держави будуються на таких засадах.

Сучасні держави, в основу діяльності яких покладено цінності лібералізму та демократії, додають до них принципи прав людини, їх пріоритет щодо прав держави, обмеження влади більшості над меншістю, поваги прав меншості, верховенство закону та ін. Залежно від участі народу в управлінні державою, від того, хто і як безпосередньо виконує владні функції, демократія поділяється на пряму (проведення виборів на підставі загального виборчого права) і представницьку (вибір громадянами в органи влади своїх представників, які виражатимуть їхні інтереси, видаватимуть закони тощо). Залежно від характеру рівності, яку забезпечує демократія, вона поділяється на політичну, яка передбачає лише формальну рівність, рівність прав, і

соціально, засновану на рівності фактичних можливостей, участі громадян в управлінні державою.

Демократія пов'язана з активністю різних суспільних сил, добровільно об'єднаних у товариства, організації, клуби та ін. Ці об'єднання формують суспільне середовище і становлять елемент громадянського суспільства, в якому професійні, соціальні, духовні потреби громадян задовольняються незалежно від держави та її інститутів (див. політичні режими).

Розгляд типів та різновидів політичних режимів не обмежується лише протиставленням «демократичні – недемократичні». Це одна з можливих систем координат.

Існують й інші класифікації (типології) політичних режимів:

- *постійні та тимчасові;*
- *нормального та надзвичайного функціонування;*
- *конституційні та неконституційні;*
- *режими функціонування правової держави, революційної законності та сваволі (відсутності законності);*
- *світські, релігійні та атеїстичні;*
- *безпартійні, одно-, дво- та багатопартійні;*
- *цивільні та військові;*
- *режими, що мають досить стабільну і надійну внутрішню опору, та такі, які потребують постійної підтримки ззовні;*
- *режими, що спираються лише на національні (тобто не на іноземні) інституції влади, та ті, які підтримуються за допомогою діючих на території даної країни політичних інституцій, котрі представляють закордонні сили;*
- *режими, які мають постійною й активною сферою своєї діяльності весь світ, та такі, що обмежені рамками своєї країни й мають лише окремі компоненти власної глобальної (загальнопланетарної) системи забезпечення національних інтересів.*

4. 1. Опозиція – протиставлення одних поглядів чи дій у політиці іншим, партія або група, що виступає врозріз з думкою більшості або з панівною думкою й висуває альтернативну політику, інший спосіб вирішення проблем.

Політична опозиція – необхідний елемент політичної системи, що сприяє її ефективному функціонуванню.

Суть опозиції полягає у двох основних факторах:

- протиставлення своєї політики політиці інших політичних сил;
- виступ проти думки більшості у законодавчих, партійних та інших структурах.

Виокремлюють опозицію помірковану, радикальну, лояльну, конструктивну, деструктивну (руйнівну). Важливим механізмом забезпечення альтернативності, багатоваріантності у прийнятті рішень органами влади є інститут політичної опозиції, існування якого визнається органічним явищем та необхідною характеристикою демократичної політичної системи. Проте виникнення та функціонування цього інституту можливе лише за умов

забезпечення права громадян на протест, де опозиція виступає однією з його форм. Відповідно різними є й підходи до класифікації опозиції.

Так, опозицію як форму суспільного протесту можна поділити за сферами життя на політичну, економічну, соціальну, духовно-культурну тощо.

За ставленням до системи влади виокремлюють:

- системну (поділяє основні цінності, принципи та цілі існуючої політичної системи, але заперечує методи здійснення політики);
- позасистемну (не згодна не лише з діями владних структур, а й з самими підвалинами суспільно-політичного ладу в країні).

За характером вимог визначають:

- радикальну опозицію (застосовує як парламентські, так і позапарламентські методи тиску та, як правило, відкидає будь-які компроміси з чинною владою);
- помірковану (застосовує переважно методи парламентського тиску, вдається до „політичного торгу” з принципових питань);
- лояльну опозицію (готова підтримувати владу, може дійти згоди з нею і навіть піти на поступки).

За характером дій виокремлюють:

- конструктивну опозицію (дії опозиції спрямовані на поліпшення якості політичного управління, стимулювання влади до реформ);
- деструктивну (її дії спрямовані на створення перешкод у діяльності владних структур).

За місцем у спектрі політичних сил опозицію характеризують як ліву, праву, центристську тощо.

Знайдіть також й інші аргументи «за» та «проти» діяльності опозиції, обґрунтуйте її завдання.

4.2. Екстремізм (від лат. extremus – крайній) – схильність до крайніх поглядів та дій переважно в політиці, ідеологічному протистоянні.

Розрізняють правий та лівий екстремізм.

Правий екстремізм представлений ультрареакційними партіями й угрупованнями, в новітній період історії передусім фашистського та профашистського татунку. Характерною ознакою правого екстремізму є прагнення протистояти прогресивним змінам у суспільстві, повернути його назад або принаймні зберегти без змін існуючий стан речей.

Лівий екстремізм, навпаки, представлений крайніми революційними течіями в суспільнополітичному русі, для яких характерні надрадикальні вимоги (здебільшого нереальні для здійснення на певний час).

Як правий, так і лівий екстремізм вдається до недемократичних способів розв'язання суспільних проблем, неприйняття ідейного та політичного плюралізму, нав'язування всім однієї позиції, крайніх, надзвичайних заходів, аж до терористичних актів і спроб державного перевороту. Обидва різновиди екстремізму як крайні в діяльності політичних організацій та груп дестабілізують суспільство, гальмують його поступ. Прихід екстремістських сил до влади найчастіше призводить до утвердження диктаторських,

тоталітарних політичних режимів. Людей, які дотримуються крайніх поглядів і дій, називають екстремістами.

З'ясуйте, які причини, специфічні риси та наслідки діяльності екстремістів у світі.

Література:

1. Амелин В. Н. Власть как общественное явление // Социал.-полит. науки. – 1991. – № 2.
2. Піча В. М., Хома Н. М. Політологія: конспект лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Шосте вид., виправл. і доповн. – Львів: «Магнолія 2006», 2009. – С. 48-53.
3. Політологія. Навчально методичний комплекс: Підручник / За ред. Кирилюка Ф. М.: Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 704 с. – С. 204-214, С. 216-222.
4. Політологія: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. І. Панов (керівн.авт.кол.), Л. М. Герасіна, В. С. Журавський та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Концерн “Видавничий дім “Ін Юре”, 2005. – 520 с. – С. 82-100.
5. Політологія: підручник / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – 3-тє вид., перероб., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 568 с. (Серія «Альма-матер»). – С. 211-221.
6. Пушкарева Г. В. Власть как социальный институт // Социально-политический журнал. – 1996. – № 2.
7. Швидак О. М. Політологія. Практикум. – К., 2001. – С. 119-124.
8. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної думки): Підручник. – К., 2002. – С. 171-197, 377-394.

Додаткова література:

1. Грин, Роберт. 48 законов власти / Роберт Грин; пер. с англ. Е. Я. Мигуновой. – М.: РИПОЛ классик, 2007. – 768 с.
2. Косінов С. Народ як первинний суб'єкт здійснення контролю над публічною владою. – 2013. № 10. – С.178-184
3. Політологія. Навчально методичний комплекс: Підручник / За ред. Кирилюка Ф. М.: Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 704 с. – С. 216-222.

Тема 6. Політичний процес

План семінару (2 год.)

1. Поняття політичний процес. Структура, характер політичного процесу. Типологія політичних процесів.
2. Людина і політика: суб'єкти та об'єкти політичного процесу.
3. Політична участь людини. Класифікація типів людей щодо участі в політиці.

Теми рефератів:

- Необхідні умова розвитку політичного процесу на сучасному етапі.
- Проблеми прав людини в політичній історії.
- Конфлікти та кризи в суспільно-політичному житті.

Питання для дискусії:

1. Яке місце та роль пересічного громадянина у розгортанні політичного процесу в державі?
2. Як співвідносяться між собою категорії «політичний процес» та «політична стабільність?»

Методичні рекомендації:

1. Опрацюйте ключові слова, поняття, терміни, а саме: політичний процес, політична стабільність, політична участь, політичне життя, політична активність. Рекомендуємо виписати ці поняття у свій словник. Зробіть тезисні виписки з усіх питань плану, продумайте питання для дискусії, самостійного опрацювання.

Політичний процес доцільно розглядати як сукупність результатів переплетіння різноманітних типів політичної поведінки соціальних спільностей, соціальних верств та громадян. Передумовою політичного процесу є соціальний процес. Політичне життя суспільства можна розглядати як сукупність різновекторних та різнодинамічних у часовому вимірі політичних процесів.

2. Теоретичне положення «Людина і політика» у даному випадку слід розглянути через призму людини. А саме: людина – суб'єкт політичного процесу, людина – об'єкт політичного процесу.

Суб'єктами політичного процесу є окремі особи та соціальні групи. Особа виступає як учасник політичного процесу, представник якоїсь групи або як громадянин, наділений політико-правовою суб'єктністю. До безпосередніх суб'єктів політики належать керівники органів політичної влади, партій і громадських організацій, які беруть безпосередню участь у прийнятті й виконанні політичних рішень.

Виділяють кілька основних рівнів політичної суб'єктності особи:

- громадянин, що бере участь у політиці через виконання громадських обов'язків або через громадську організацію;
- член політичної партії; громадсько-політичний діяч;
- депутат;
- політичний лідер.

Об'єктом політичного процесу, відповідно, є особа чи соціальна група, на якій скерована дія суб'єкта.

3. Політична участь – це дія, яку розпочинає соціальна спільнота, верства, громадянин з метою впливу на державну політику, управління державними справами, вибір політичних лідерів та ін. Політична участь також передбачає масові акції з метою формування певних позицій, вимог, настроїв, а також формування державних та місцевих органів влади. Це, зокрема, участь у виборах, референдумах, демонстраціях, маніфестаціях, мітингах, зборах тощо.

Існують різні види класифікації людей щодо участі у політиці. Радимо взяти за основу класифікації за принципом активності та відповідно до вектору суспільного спрямування.

Література:

1. Бебик В. М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика.

- К., 2001. – С. 153-158.
2. Основи політології: Навч. посібник / Кер. авт. кол. Ф. М. Кирилюк. – К., 1995. – С. 137-152, 228-231.
  3. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку / редкол. Ф. М. Рудич (голова) та ін. – К, 1998. – Розд. 3.
  4. Політологія: наука про політику. За заг. ред. Кременя В. І., Горлача М. І. – Київ-Харків, 2001. – С. 189-215, 217-232.
  5. Політологія: Посібник для студентів вузів / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – К., 1998. – С. 105-116.
  6. Швидак О. М. Політологія. Практикум: Навч. посібник. – К., 2001. – С. 119-126, 142-148.
  7. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К.: Либідь, 2002. – С. 171-197.
  8. Шморгун О. Чим авторитарна влада відрізняється від диктаторської // Політ., читання. – 1994. – № 1.

Додаткова література:

1. Салмін А. М. Політичний процес і демократія // Поліс. – 1993. – № 3.
2. Кресіна І. О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (етнополітологічний аналіз). – К., 1998.
3. Юрій М. Ф. Сутність і структура політичного процесу. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/political_science/uriy_politologiya/part8/1801.htm

Тема 7. Політична система суспільства

План семінару (2 год.)

1. Сутність, структура та функції політичної системи.
2. Типологія політичних систем.
3. Держава в політичній системі суспільства:
  - форми державного правління та державного устрою;
  - вищі органи сучасної держави і поділ державної влади.
4. Основні напрями, особливості та проблеми розвитку політичної системи України.

Теми рефератів:

- Політична система України: сучасний стан та перспективи розвитку.
- Роль ЗМІ в діяльності політичної системи суспільства.

Питання для дискусії:

1. Проаналізуйте політичну систему як базову структуру політичного життя. Які фактори, на вашу думку, справляють більший вплив на механізм функціонування політичної системи: внутрішні (економічні, соціальні, духовно-моральні) чи зовнішні (міжнародні, географічні та ін.)? Аргументуйте відповідь.

Завдання для самостійної роботи:

1. Складіть схему політичної системи, окресліть її структуру та механізми функціонування:

№ пп	Тип політ. системи	Основні структурні елементи	Ступінь відкритості системи та характер системних зв'язків	Стабільність політичної системи, частота зміни правлячих режимів

2. З'ясуйте основні стабілізуючі фактори функціонування політичної системи.

3. Визначте особливості реформування політичної системи України в умовах самостійної держави у 90-ті роки та її розвиток після народної революції 2013-2014 рр.

4. Назвіть і дайте коротку характеристику форм державного устрою різних країн (України, Польщі, Німеччини, Швейцарії, Великобританії, Ліхтенштейну, Китаю, Японії, Саудівської Аравії, Російської Федерації, Білорусії, Грузії, Австралії та ін. на вибір).

Методичні рекомендації:

1. Політична система суспільства – одна з найскладніших категорій політології.

Щоб краще зрозуміти поняття "політична система", потрібно розглянути поняття системи взагалі. Система – це сукупність елементів, що перебувають у відносинах та зв'язках один із одним, що утворює певну цілісність, єдність. Головною особливістю соціальних систем, на відміну від природних чи технічних, є те, що вони пов'язані з вольовою, свідомою, цілеспрямованою діяльністю людей та їх різноманітних об'єднань.

Ознаки структурних елементів системи

- *прямий, безпосередній зв'язок елементів системи зі структурою та їх якісна визначеність;*
- *однопорядковість, однорідність та субстанційна сумісність структурних елементів;*
- *вияв структурних елементів як мінімальних за своєю внутрішньою будовою та змістом компонентів даної системи стосовно обраного способу поділу;*
- *органічний зв'язок кожного структурного елемента з іншими елементами системи;*
- *структурні елементи є основою, на якій розвиваються решта елементних властивостей та структурні зв'язки.*

Політична система суспільства – це сукупність взаємозв'язаних і взаємозалежних політичних інституцій та організацій, за допомогою яких здійснюється завоювання, утвердження та функціонування політичної влади в суспільстві відповідно до досягнутого рівня його політичної культури.

Політична система має монополію на владу в масштабі всього суспільства, визначає стратегію суспільного розвитку, забезпечує політичне й адміністративно-державне управління суспільними процесами, формує правову систему. Політичну систему представляють різні типи. Кожна система має певні переваги й недоліки, встановлюється в суспільстві відповідно до стану

справ у ньому, особливостей його політичного розвитку, традицій, культури тощо.

Теорії політичних систем створили Толкотт Парсонс, Девід Істон та Габріель Алмонд. Американський соціолог Толкотт Парсонс, представник структурно-функціональної школи у праці "Соціальна система розглядає суспільство як систему, що складається з окремих, інтегрованих елементів. Такими елементами у структурі кожного суспільства були: суспільні цілі, норми, цінності ролі.

Політична система має досить складну структуру, що піддається змінам залежно від етапів розвитку суспільства. Але водночас, вона є явищем відносно самостійним і суттєво та безпосередньо впливає на всі інші сфери життєдіяльності суспільства – економіку, науку, освіту, мораль тощо. Разом з тим, вона зазнає суттєвого впливу цих сфер.

У складі політичної системи розрізняють компоненти:

а) суб'єктний (інституціональний) - держава (ядро ПП), партії, профспілки, трудові колективи і т.д. як організаційно оформлені носії певної політики;

б) нормативний – право, мораль, звичаї, політичні й інші норми, що регулюють відносини суб'єктів політичної системи;

в) функціональний – політичний режим, характер якого (авторитарний, демократичний чи ін.) визначає можливості доступу недержавних об'єднань громадян до державної влади;

г) ідеологічний – політична ідеологія, характерна для суб'єктів політичної системи (ідеологія лібералізму, консерватизму, фашизму та ін.);

д) інтегративний – політичні відносини, які реально поєднують всі вищезгадані компоненти в цілісне, хоча й суперечливе утворення;

е) світоглядний – політична свідомість та політична культура.

Політична система суспільства покликана виконувати такі основні функції:

- формування цілей та завдань суспільства;*
- розробка програм життєдіяльності суспільства згідно з інтересами керівних верств;*
- мобілізація ресурсів суспільства відповідно до певних інтересів;*
- забезпечення інтеграції всіх суспільних груп навколо загальних соціально-політичних цілей та цінностей, панівної ідеології та культури;*
- розподіл цінностей у суспільстві відповідно до інтересів, насамперед, панівних соціальних груп;*
- забезпечення цілісного управлінського впливу на суспільні процеси.*

Подумайте також над тим, від чого залежить стабільність політичної системи.

2. Порівняння типів політичних систем за різними критеріями дозволяє більш глибоко аналізувати їх переваги та недоліки. Розглядаючи це питання, треба з'ясувати, як змінювалися погляди на типологію політичних систем з античних часів, коли розглядали характерні особливості різних форм правління, і до сучасної типології.

Найрізноманітніші політичні системи можна класифікувати за принциповими, корінними ознаками. Науковці виокремлюють три основні моделі політичних систем:

- командна;
- змагальна;
- соціо-примирлива.

Кожна з цих моделей політичної системи може мати багато модифікацій і не існує в абсолютно «чистому» вигляді.

Командна політична система характеризується такими ознаками:

- інтеграція, фактичне об'єднання всіх структур не шляхом відносин боротьби та співробітництва, що складаються природно, поступово, а на основі бюрократичної централізації «зверху» навколо одного центру;
- прийняття центром рішень;
- ліквідація автономії центрів у прийнятті рішень на місцях;
- протистояння політичному плюралізму;
- командний стиль управління всіма сферами суспільного життя;
- панування адміністрування у вирішенні всіх політичних проблем, усунення політичної опозиції;
- виняткова роль партійно-державного лідера, що відображається тією чи іншою мірою у культурі його особи;
- приниження політичного значення громадянина, обмеження його прав та свобод;
- зовнішня та внутрішня безконтрольність політичних інституцій; відсутність розподілу влади; стримування способів саморегуляції суспільного організму; ставка переважно на силові, примусові методи;
- поширення політичної демагогії про захист інтересів народу; створення номенклатури (теократичної, королівської, військової або партійно-державної), яка побудована на принципах напівфеодальних рангів з відповідним матеріальним та іншим забезпеченням за рахунок суспільства;
- відкрите насильство, яке набирає форми відкритих тиранічних режимів.

Командна політична система пройшла історичний шлях від правління єгипетських фараонів, через панування тиранів Греції, імператорів Риму, феодалних абсолютних монархів до сучасних авторитарних, тоталітарних систем. Різновидами тоталітаризму відповідно до панівної їх ідеології є комунізм, фашизм та націонал-соціалізм. Командні системи ще існують в Африці, Азії та інших країнах. Історично доведено, що хоча на певних етапах розвитку суспільства командні системи можуть бути добре пристосовані для виконання проміжних завдань, проте у кінцевому підсумку вони є гальмом суспільного прогресу. Відомо, що так звані соціалістичні країни, лідери яких заявляли світові про гігантські успіхи, дедалі більше відставали від розвинених країн Заходу навіть у найбільш, здавалося б, благополучні часи свого існування.

Змагальна політична система має такі типологічні ознаки:

- політичний плюралізм;
- наявність механізму впливу на державну владу різних центрів прийняття політичних рішень через «групи тиску», що інституційно відокремлені й змагаються між собою;

- наявність багатьох центрів прийняття політичних рішень;
- визнання рівності й гарантій прав людини й об'єднань громадян;
- примус не виключається, але не є прямим, основним методом в управлінні;
- зв'язок політичної системи і саморегуляції суспільства у сфері економіки, соціальних відносин, духовного життя та ін.;
- захист конституційного ладу, його правових засад;
- ставлення до права як до цінності та ін.

Змагальна політична система існувала у деяких рабовласницьких державах (наприклад, Афіни), феодальних містах-державах (російський Новгород, ганзейські міста-держави узбережжя Балтійського моря). Утвердження цієї системи найбільш яскраво виявило себе за капіталізму з його постулатами вільної конкуренції, вільного товарообміну, природних прав людини. Змагальна політична система Італії, Іспанії, Португалії, Греції та інших країн продемонструвала свої позитивні сторони і висвітлила проблеми їхнього розвитку. Змагальна політична система може добре функціонувати за умов стабільного суспільства як єдиного соціального організму.

Ознаки соціопримирливої політичної системи:

- висунення на перший план соціальних проблем у змаганні за утвердження політичних цілей та завдань;
- використання компромісів у вирішенні політичних та інших проблем;
- розгляд командних методів протиборства як великих затрат економічних, духовних та людських ресурсів;
- професіоналізм політичного управління;
- утвердження політичного плюралізму, що передбачає певні обмеження панівних сил, груп, які змагаються на ґрунті поступок, консенсусу, добровільних узгоджень сторін;
- високий рівень політичної культури;
- прагнення до утвердження соціального миру, соціальної справедливості, служіння їм;
- уведення певних обмежень щодо власності, розподілу доходів, свободи договору з метою досягнення соціального миру;
- поступове і постійне здійснення соціальних програм;
- високий рівень захисту прав людини; політична безконфліктність; саморегульованість та ін.

Примітивні форми соціопримирливої системи знаходимо в історичному минулому. Однак справжня соціопримирлива система складається лише в умовах високого рівня економічного розвитку, зміцнюється в процесі переходу людства від конфронтації до співробітництва, від протиборства до створення єдиної нової цивілізації.

Типи політичних систем неоднаково проявляли себе у конкретному часі й історичному просторі. Людство завжди замислювалось над проблемами ефективності їхнього функціонування. Говорити про історичну життєздатність названих вище типів політичних систем у сучасному, цивілізованому світі можна, виходячи з певних індикаторів ефективності.

Індикаторами ефективності політичної системи є загальнолюдські цінності: суспільний прогрес; демократія; політичні права й свободи людини;

соціальна справедливість; людський вимір політики; всебічний розвиток особи. Звичайно, кількість таких індикаторів можна розширити або ж названі розкласти на складові. Всі вони визначають ефективність функціонування політичної системи.

Загально-політологічна типологія політичних систем: військові та громадянські; консервативні; закриті, відкриті; завершені, незавершені; мікроскопічні, макроскопічні; глобальні; традиційні, модернізовані; демократичні, авторитарні, тоталітарні та ін.

Типологія політичних систем за Г. Алмондом:

- *англо-американська (характерні риси: прагматизм, раціоналізм, основні цінності: свобода особистості, індивідуалізм, добробут, безпека);*
- *континентально-європейська (взаємодія політичних субкультур із модернізованими інститутами);*
- *доіндустріальна, або частково індустріальну, (передбачає поєднання різних політичних культур і відсутність чіткого поділу владних повноважень);*
- *тоталітарна (концентрація влади в руках бюрократичного апарату, монополія правлячої партії, заідеологізованість та ін.).*

3. Охарактеризувати сутність держави можна на підставі аналізу теорій походження держави. З'ясувавши ж сутнісно-понятійні аспекти держави, варто перейти до аналізу історично-конкретних її форм (за усталеною формою) – форм державного правління (монархія, республіка та їх підвиди) та державного устрою (унітарні країни, федерації, конфедерації). Повноваження та функції вищих органів сучасної держави, поділ державної влади детально розкрийте на прикладі України, США, однієї з європейських країн (на вибір). Дивіться також дидактичні матеріали даного посібника.

4. Питання потребує знання теоретичного матеріалу, що подається на лекції, а також володіння знаннями про політичну ситуацію в Україні.

Поміркуйте над тим, чи відповідають процеси формування та розвитку сучасної політичної системи України «міжнародним стандартам»? Аргументуйте відповідь.

Основними напрямками формування та розвитку політичної системи України на сучасному етапі можна визначити:

- *побудова демократичної соціально-правової держави;*
- *утвердження громадянського суспільства;*
- *подальший розвиток та вдосконалення політичних відносин, політичних принципів і норм;*
- *зростання політичної свідомості та політичної культури суспільства;*
- *вдосконалення діяльності засобів масової інформації та ін.*

Література:

1. Акт проголошення незалежності України. Прийнятий Верховною Радою України 24 серпня 1991 р. – К., 1991.
2. Декларація про державний суверенітет України. – К, 1991.
3. Конституція України. – К, 2004.
4. Піча В. М., Хома Н. М. Політологія: конспект лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Шосте вид., виправл. і доповн. – Львів:

- «Магнолія 2006», 2009. – С. 24-27.
5. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку / Редкол. Ф. М. Рудич (голова) та ін. – К, 1998. – С. 7-49.
  6. Політологія. Навчально методичний комплекс: Підручник / За ред. Кирилюка Ф. М: Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 704 с. – С. 223-235, С. 260-271.
  7. Політологія: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. І. Панов (керівн. авт. кол.), Л. М. Герасіна, В. С. Журавський та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Концерн “Видавничий дім “Ін Юре”, 2005. – 520 с. – С. 101-172.
  8. Політологія: підручник / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – 3-тє вид., перероб. доп. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 568 с. (Серія «Альма-матер»). – С. 222-248.
  9. Політологія: Підручник / За заг. ред. проф. Кременя В. Г., проф. Горлача М. І. – Харків: Друкарський центр „Єдинорог”, 2001. – С. 155-188.
  10. Швидак О. М. Політологія. Практикум: Навч. посібник. – К., 2001. – С. 98-112.
  11. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К.: Либідь, 2002. – С. 220-244, С. 246-324.

Додаткова література:

1. Винар Л. Михайло Грушевський. Українська Центральна Рада і відродження державності України // Розбудова держави. – 1992. – № 3.
2. Воронов І. Громадянське суспільство і влада // Людина і політика. – 2003. – № 1.
3. Колодій А. Феномен Майдану в контексті пошуку моделі врядування в Україні. – Режим доступу: <http://political-studies.com/?p=1039>
4. Кучма Л. Д. Україна – не Росія. – К., 2003.
5. Політологія. Навчально методичний комплекс: Підручник / За ред. Кирилюка Ф. М: Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 704 с. – С. 238-245, С. 274-281.
6. Формування політичної системи і державності України. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1435012036390/politologiya/formuvannya_politich_noyi_sistemi_derzhavnosti_ukrayini

Тема 8. Правова, соціальна держава та громадянське суспільство. Демократія

План семінару (2 год.)

1. Виникнення та розвиток ідеї правової держави. Основні ознаки правової держави.
2. Громадянське суспільство: сутність, основні проблеми формування.
3. Особливості становлення та розвитку правової держави та громадянського суспільства в Україні.
4. Демократія: поняття, зміст, ознаки.
5. Типи і форми демократії. Принципи демократії.

Теми рефератів:

- Громадянське суспільство та правова держава як атрибути демократичного розвитку суспільства.
- Ідеї правової держави в історії світової політичної думки.
- Проблеми й перспективи становлення громадянського суспільства.
- Проблема відповідальності у демократичному суспільстві.

Питання для дискусії:

1. Чи відповідають основні ознаки правової держави, громадянського суспільства конституційним положеннями української держави та сучасним реаліям?
2. Чи дійсно демократичний режим є найефективнішим для розвитку держави та добробуту громадян?
3. Якою мірою сьогодні в Україні сформоване громадянське суспільство?

Завдання для самостійної роботи:

1. Визначте зміст таких категорій та понять: правова держава, громадянське суспільство, демократія, виконавча, законодавча та судова влада, право, закон, референдум, суверенітет народу, змішана економіка та ін. по темі відповідно до необхідності.
2. На основі опрацьованих джерел та власного бачення політичного процесу законспектуйте основні особливості становлення та розвитку демократії в сучасній Україні.

Методичні рекомендації:

1. Дослідження питання розпочніть з періоду античності, часу зародження ідеї правової держави. Розвиток та обґрунтування ідеї політичної етики, цілей держави, політичного устрою, природного права пов'язані з іменами Платона, Аристотеля, Полібія, Цицерона. Згадайте, що суттєвий внесок у розвиток політичної думки внесла епоха Середньовіччя, отже цьому періоду ми завдячуємо виникненню таких понять, як: парламент, суд присяжних, міське самоврядування та ін. Починаючи з епохи Нового часу, теорія правової держави суттєво доповнюється та поглиблюється ідеєю прав людини (Дж. Локк), народного суверенітету (Ж.-Ж. Руссо), теорією поділу влади (Ш. Монтеск'є). Німецька класична філософія в особі І. Канта, І. Фіхте, Г. Гегеля та ін. завершує формування основних ознак правової держави.

Визначте та охарактеризуйте основні ознаки правової держави, а саме верховенство права, однакову відповідальність перед законом для всіх, поділ влади на три незалежні між собою гілки (виконавчу, законодавчу, судову) та ін.

2. Ознайомтесь з історією виникнення та становлення ідеї громадянського суспільства, дайте визначення цьому поняттю. Ідеї громадянського суспільства можна знайти ще в античності – у творах Аристотеля та Цицерона. Н. Макіавеллі висловлював думку, що в суспільстві існують інтереси не лише держави. Т. Гоббс та Дж. Локк вперше використовують термін «громадянське суспільство». Г. Гегель обґрунтував самостійність цього поняття та явища.

Проаналізуйте умови, за яких можливе становлення громадянського суспільства у певній країні, його взаємозалежність від сформованості правової держави. Визначте основні характеристики взаємовідносин громадянського суспільства та держави, а також головні ознаки та сучасні концепції громадянського суспільства.

3. Базуючись на визначенні сутності понять правової держави та громадянського суспільства, простежте їх становлення та розвиток у політичній думці України.

Зокрема, ідеї правової держави та громадянського суспільства знаходимо в творах С. Оріховського, П. Орлика, Т. Шевченка, М. Костомарова, М. Драгоманова, І. Франка, Л. Українки, М. Грушевського, Б. Кістяківського та інших мислителів.

З проголошенням незалежності Української держави та початку процесу демократичних перетворень ці проблеми почали розроблятися на якісно іншому рівні.

Враховуючи, що соціально-політичною основою правової держави є демократичні перетворення та формування громадянського суспільства, а економічну базу становить змішана економіка, можемо констатувати лише про розбудову правової держави в Україні. Водночас спостерігається гостра необхідність створення оптимальних умов для реалізації здібностей, інтересів громадян, дотримання соціальної справедливості, досягнення соціального миру та національної злагоди в суспільстві.

4-5. Зверніть увагу на те, що демократія має багато вимірів та визначень, оскільки різні покоління людей, політичні течії та політичні школи тлумачать її з певними відмінностями. У державі демократія досягає зрілих форм лише тоді, коли в ній встановлюється народовладдя, а носієм суверенітету й єдиним джерелом влади є народ. Розгляд цього питання щодо України потребує аналізу історико-культурних та соціально-політичних передумов і традицій у розвитку демократії, значення волі та демократії в суспільно-політичному житті козацтва, революційно-демократичних, ліберально-демократичних ідей у політичній думці.

Література:

1. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року. – К., 1991.
2. Білоус В. С. Проблема становлення і розвитку правової держави і громадянського суспільства // Політол. вісник, – 1993. – Ч. 3. – С. 10-24.
3. Волкова О. Соціальна правова держава як важливий етап у розширенні свободи особи / Олена Волкова // Віче. – 2011. - № 4. – С. 16-18.
4. Воронов І. Громадянське суспільство і влада // Людина і політика. – 2003. – № 1.

5. Декларація про державний суверенітет України. – К., 1990.
6. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях. – Львів, 2003.
7. Кельман М. Десять засад демократії // Право України. – 1996. – № 8.
8. Кириченко С. О. Шляхи формування громадянського суспільства і правової держави. – К., 1999.
9. Кін Д. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення. – К., 2000.
10. Колодій А. На шляху до громадянського суспільства. – Львів, 2002.
11. Котляр А. Громадянське суспільство: процес незворотний? // Дзеркало тижня. – 2013, – 13 грудня. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/socium/grazhdanskoe-obschestvo>
12. Лейн Д. Громадянське суспільство у старих і нових державах-членах ЄС. Ідеологія, інституції та просування демократії [Текст] / Девід Лейн // Соціологія: теорія, методи, маркетинг : наук.-теорет. часопис. – 2011. – N 2. – С. 37-58.
13. Основи демократії: Навчальний посібник для студентів вищ. навч. закладів / За заг. ред. А. Колодій. – К., 2002.
14. Політологія. Навчально методичний комплекс: Підручник / За ред. Кирилюка Ф. М: Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 704 с. – С. 260-271, С. 300-309.
15. Політологія: підручник / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – 3-тє вид., перероб., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 568 с. (Серія «Альма-матер»). – С. 127-146.
16. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К.: Либідь, 2002. – С. 292-324.
17. Щедрова Г. П. Громадянське суспільство, правова держава і політична свідомість громадян. – К., 1994.

Додаткова література:

1. Беренштейн Л., Панченко П., Рейт О. Розбудова громадянського суспільства в Україні. – К., 1999.
2. Ващенко Т. Д. Захищеність особи у правовій державі // Історія та правознавство. – 2014. – № 3 (355). – С.21-23.
3. Гаврилишин Б. Дороговказ в майбутнє: До ефективних суспільств (Торонто 1980) / Переклад з англ. – К., 1990.
4. Колодій А. Громадянське суспільство: доктрина та вітчизняна практика / Право України.2013. - № 9. – С. 270-288.
5. Копиленко О. Ідея правової держави та її реалізація в законотворчому процесі / О. Копиленко // Віче. – 2010. – № 16. – С.8-9.
6. Тимошенко В. І. Правова держава. Теоретико-історичне дослідження. – К., 1994.

Тема 9. Політична свідомість та культура

План семінару (2 год.)

1. Політична свідомість: поняття, структура, типи та функції. Політична ідеологія.
2. Політична культура: поняття, зміст та функції.
3. Типологія політичної культури.
4. Політична свідомість та політична культура сучасного українського суспільства.

Теми рефератів:

- Історико-політичні, національні та психологічні особливості української політичної культури.
- Політика та релігія.
- Форми та рівні політичної свідомості.
- Політична культура як фактор модернізації українського суспільства.

Питання для дискусії:

1. Порівняйте особливості політичної свідомості тоталітарного та демократичного суспільства.
2. У чому проявляється взаємозв'язок політичної культури та національних культурних традицій?

Завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте зв'язок політичної свідомості та політичної культури.
2. Дослідіть зміст і характер формування політичної свідомості та культури в сучасному українському суспільстві.

Методичні рекомендації:

1. Політична свідомість є вагомим чинником життєдіяльності суспільства, оскільки соціально-політичні відносини складаються в процесі усвідомлення та здійснення інтересів і потреб суб'єктів політики, їхніх соціальних цінностей та ідеалів.

З'ясуйте сутність та особливості політичної свідомості як однієї з найважливіших форм суспільної свідомості.

З'ясування структури, функцій та типології політичної свідомості дає можливість поглибити уявлення про механізм формування та функціонування політичної свідомості в життєдіяльності суспільства. Для цього слід дати характеристику емпіричному, буденному та теоретичному рівням політичної свідомості; проаналізувати структуру, складні функції політичної свідомості; розкрити роль і значення політичної ідеології як важливого чинника суспільного життя.

2. Політична культура суспільства є якісним критерієм його розвитку. Формування демократичної політичної культури зумовлює успішне вирішення важливих державотворчих процесів.

З'ясовуючи сутність політичної культури важливо проаналізувати її основні характеристики, представлені численними означеннями цього поняття.

Розкрийте структуру політичної культури загалом, охарактеризуйте структурні компоненти політичної культури, зокрема такі, як політичні знання, оціночні судження політичних явищ, політична поведінка та політичні дії тощо.

3. Є різні підходи до визначення типології політичної культури як соціального явища. Наприклад, американські дослідники Г. Алмонд і С. Верба виокремили наступні типи за ступенем розвитку громадянських якостей членів суспільства: парафіяльна культура, підданська, учасницька. Польський учений Є. Вятр використав функційний підхід, взявши за основу взаємовідносини політичної культури з політичним режимом: тоталітарний тип, авторитарний та

демократичний (також можливі проміжні політичні культури, такі як тоталітарно-авторитарна, авторитарно-демократична – вони характерні для суспільств, що трансформуються). Можете навести й інші типології.

4. Сучасне політичне життя українського суспільства яскраво засвідчує складність і багатогранність процесу формування політичної свідомості й культури. У цьому питанні важливо проаналізувати найважливіші обставини та чинники впливу на відображення політичних інтересів, ціннісних орієнтацій громадян, менталітету та політичної культури українців. Необхідно з'ясувати тенденції формування політичної свідомості, складності та суперечності політичних орієнтацій, зумовлених як історичними передумовами, так і сучасними трансформаційними процесами. Пріоритетними тут є питання формування політичних інтересів та політичних цінностей, культурної спадщини і сучасних політичних знань про політику, визначення національних інтересів, подолання тоталітарно-авторитарних стереотипів, формування демократичних цінностей тощо.

Література:

1. Головаха Е. Особливості політичної свідомості // Політол. читання. – 1992. – № 1.
2. Лясота А. Політичні традиції: еволюція інтерпретації у контексті функціонування політичної системи // Політика і час. – 2003. – № 5.
3. Павко А. Політична культура українського суспільства в умовах трансформаційних змін: теоретичні виміри і суспільні реалії / Анатолій Павко // Віче. – 2011. – № 14. – С. 11-12.
4. Політологія. Навчально методичний комплекс: Підручник / За ред. Кирилюка Ф. М.: Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 704 с. – С. 350-356, С. 365-372.
5. Політологія: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. І. Панов (керівн. авт. кол.), Л. М. Герасіна, В. С. Журавський та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Концерн “Видавничий дім “Ін Юре”, 2005. – 520 с. – С. 337-358.
6. Політологія: Підручник / За заг. ред. проф. Кременя В.Г., проф. Горлача М.Г. – Харків: Друкарський центр „Єдинорог”, 2001. – С. 291-312.
7. Політологія: підручник / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – 3-тє вид., перероб., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 568 с. (Серія «Альма-матер»). – С. 314-323.
8. Цимбалистий Б. Тавро бездержавності. Політична культура українців. – К., 1994.
9. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник – К: Либідь, 2002. – С. 477-501.

Додаткова література:

1. Баталов Е. Я. Политическая культура современного американского общества. – М., 1990.
2. Бебик В. М., Головатий М. Ф., Ребкало В. А. Політична культура сучасної молоді. – К., 1996.
3. Політична свідомість та політична культура. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/19570411/politologiya/politichna_svidomist_politichna_kultura
4. Політологія. Навчально методичний комплекс: Підручник / За ред.

Кирилюка Ф. М: Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 704 с. – С. 358-364, С. 372-377.

5. Цимбалистий Б. Тавро бездержавності. Політична культура українців. – К., 1994.

Тема 10. Політика як практична діяльність. Політичне лідерство

План семінару (2 год.)

1. Специфіка професійної діяльності політолога та політика.
2. Політичне лідерство: суть та роль у суспільстві.
3. Політичні еліти: генеза формування та функції у суспільстві.
4. Політична еліта в Україні.

Теми рефератів:

- Сутність політичного елітизму та генеза цього поняття.
- Концепції національної еліти В. Липинського та Д. Донцова.
- Політичне лідерство: як досягти та втриматися на олімпі влади.
- Політичний лідер: філософія життя та внесок в історію (політичний діяч обирається студентом самостійно відповідно до уподобань).

Питання для дискусії:

1. У чому полягає суть професійного розподілу праці між політиками та політологами?
2. Чи може бути жінка професійним політиком на рівні з чоловіком?
3. Якими основними якостями повинен володіти загальнонаціональний лідер?

Методичні рекомендації:

1. Розгляньте проблему співвідношення інтелекту людини та актуальності її політичної діяльності, «інтелектуальні можливості» та «організаційні функції» (Т. Парсонс), а також принципову відмінність у професійній діяльності політика та політолога.

2. Оскільки у сучасній політології лідерство не має однозначного тлумачення – проаналізуйте існуючі підходи та виокремити найбільш вдале, на Вашу думку, визначення. Підкресліть, що конкретний зміст та форми прояву лідерства визначаються низкою як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів: умовами конкретної ситуації; соціальним становищем лідерів та тих, хто слідує за ними; певними психологічними особливостями тощо.

Феномен політичного лідерства передбачає першість особи у політичних структурах державної влади, політичних партіях та групах тиску. Він розкривається через особистісні риси політика, рівень його команди, тип політичного режиму і характеру політичної ситуації. В основі типологізації лідерства лежать такі критерії: джерело визнання (традиційне, легальне, харизматичне лідерство); місце у політичному режимі і стиль діяльності (авторитарне, демократичне); специфіка політичної діяльності (адміністративне, агітаторське, теоретичне). До типових рис політичного

лідера відносяться: наявність професійної освіти й досвіду, відповідальність, інноваційність, ораторське мистецтво, висока комунікабельність, вміння сформулювати команду.

3. Ознайомтесь зі світовою історією формування поняття «еліта», законспекуйте сутність концепції національної еліти В. Липинського та Д. Донцова.

Терміном «еліта» позначають провідні верстви суспільства, які керують певними галузями суспільного життя. Політичні еліти - це організовані групи, що здійснюють владу в суспільстві (правляча еліта) або перебувають в опозиції до правлячої верстви (контреліта). До політичної еліти відносять керівну верству державних органів, місцевого самоврядування, політичних партій, груп тиску, а також представників інших еліт (господарської, духовно-інтелектуальної), що беруть участь у прийнятті та організації виконання політичних рішень.

Політична еліта в розвиненому західному суспільстві відзначається порівняно з іншими суспільними верствами волею до влади, професійною політичною освітою, досвідом, високим соціальним походженням, багатством. В сучасних умовах політичної конкуренції зростає насамперед попит на високі професійні, інтелектуальні й моральні якості політичної еліти. Для неї, особливо у закритих суспільствах, характерними можуть бути також аморальність і низький рівень управлінської компетентності. Таку еліту називають квазіелітою.

Еліти типологізують за такими критеріями: за способом формування (закриті, відкриті); способом отримання і збереження влади (легітимні, нелегітимні); здатністю стабілізувати суспільство (фрагментовані, нормативне інтегровані, ідеологічно інтегровані); ідеологічними цінностями і способом здійснення влади (демократичні, ліберальні, тоталітарні, авторитарні); за видами політичної діяльності (державна, муніципальна, партійна, груп тиску та ін.).

4. Для відповіді на питання Вам необхідні як знання з історії України, так і обізнаність у сучасній політичній ситуації. Проаналізуйте життя та діяльність основних політичних фігур в Україні на сучасному етапі та зробіть власні висновки щодо їх причетності до «еліти» у первинному розумінні цього поняття.

Політична еліта в Україні на початку державного відродження складалася в основному з колишньої партійної номенклатури і за змістом діяльності була ідеологічною, тобто здебільшого проповідувала необхідність реформ, а не займалася їх втіленням. Після других парламентських та президентських виборів прийшла технократична еліта, яка взяла курс на жорстку фінансову стабілізацію і конституційну реформу.

У суспільстві визріває нова підприємницька й адміністративна еліта, здатна по-сучасному мислити та діяти. Політичне лідерство в Україні ґрунтується в основному на «вождізмі» з націонал-романтичним та націонал-бюрократичним ухилом. Цей тип лідерства не передбачає глибоких професійних знань, а також опори на фахову команду однодумців і сучасну політичну партію. Сучасний тип лідера - професійного політика з

реформістською орієнтацією формується в середовищі підприємницької й адміністративної еліти.

Переважає більшість української еліти нині бракує, передусім, державницької відповідальності за практичні дії, політичної культури. Ще В. Липинський наголошував, що політична культура – це глибоке усвідомлення елітою свого не просто класового, але національного інтересу і активна творча діяльність з його реалізації в процесі служіння своїй державі та в здобутті політичної влади. На жаль, для багатьох представників нинішньої української еліти здобуття влади є самометою, егоїстичним, але не державницько-національним прагненням.

Література:

1. Абизов В. Є., Кремень В. Г. Політичні рішення: механізм прийняття. — К, 1995.
2. Ашин Г. К. Политическое лидерство: оптимальный стиль // Общественные науки и современность. – 1993. – № 2.
3. Бебик В. М. Основи теоретичної та практичної політології, – К., 1994.
4. Вебер М. Політика як покликання і професія // Політологія. Навчально методичний комплекс: Підручник / За ред. Кирилюка Ф. М: Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 704 с. – С. 492-494.
5. Головатий М. Ф. Професія – політик. – К., 2000.
6. Матвеев Р. Ф. Теоретическая и практическая политология. – М., 1993.
7. Пойченко А. М. Політика: теорія і технології діяльності. – К., 1996.
8. Політологія. Навчально методичний комплекс: Підручник / За ред. Кирилюка Ф. М: Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 704 с. – С. 478-491.
9. Політологія: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. І. Панов (керівн. авт. кол.), Л. М. Герасіна, В. С. Журавський та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Концерн “Видавничий дім “Ін Юре”, 2005. – 520 с. – С. 413-427.
10. Суть та роль політичного лідерства в суспільстві. Типи лідерства. Режим доступу: <http://djerelo.com/politology/25-osnovu-politologii/1187-43-syt-ta-rol-pol%D1%96tychnogo-l%D1%96derstva-v-sysp%D1%96lstv%D1%96typu-l%D1%96derstva>
11. Траверсе О. Політичне лідерство: поняття, дискурс, практика // Віче. – 2006. – № 18. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/332/>

Тема 11. Політичний маркетинг та політичний менеджмент. Іміджологія

План семінару (2 год.)

1. Поняття, функції та види політичного маркетингу.
2. Дослідження політичного ринку.
3. Політичне рекламування. Імідж.
4. Сутність та функції менеджменту. Політичний менеджмент.

Теми рефератів:

- Особливості менеджменту в різних сферах людської діяльності.
- Маніпулювання суспільною свідомістю: сутність та вияв у політичній сфері.

Питання для дискусії:

1. Пошук та оприлюднення компромату на політичного суперника: брудна політтехнологія чи допустима реалія з метою формування об'єктивного іміджу?

Методичні рекомендації:

1. Взагалі, маркетинг (англ. marketing, від market – ринок) – це система заходів з управління операціями збуту й торгівлі, регулювання ринкових процесів, вивчення кон'юнктури та закономірностей функціонування ринку.

У демократичному суспільстві, де діють демократичні механізми й процедури формування трьох гілок влади, наявна відповідна політична культура громадян, політична діяльність є суперництвом між різноманітними політичними силами за панування на ринку влади. На відміну від тоталітарних та диктаторських режимів, у демократичному суспільстві боротьба за ринок влади відбувається за правилами, зафіксованими в законодавчих нормах, у традиціях демократичної політичної поведінки виборців і претендентів на політичну владу.

За умов цивілізованого змагання за право управління політичною сферою суспільства під політичним маркетингом розуміють сукупність форм, методів і технологій дослідження, проектування, регулювання та впровадження в суспільно-політичну практику тих чи інших настанов суспільної свідомості з метою завоювання ринку влади та утримання контролю над ним.

Сутністю політичного маркетингу є вивчення існуючої та формування бажаної громадської думки щодо образу (іміджу) політика, політичної організації чи ідеї.

Найважливішими функціями політичного маркетингу вважають:

- вивчення реального уявлення людей про політика, організацію чи ідею;
- визначення характеристик ідеального образу, що існує в масовій свідомості, та якомога тісніше зближення цих двох образів;
- планування та втілення в життя конкурентоспроможної програми дій, розрахованої на розуміння та активну підтримку громадськістю політичного лідера, організації чи ідеї.

Політичний маркетинг передбачає такі технології:

- формування й вивчення політичних потреб, політичного попиту на політичні дії та результати таких дій;

- відтворення «політичного продукту» з урахуванням того, якою «ціною» він досягається;
- творення «нового» в політиці з урахуванням усіх форм витрат, у тому числі й політичних;
- доведення до об'єкта і суб'єкта політики розрахунків реальних політичних можливостей на конкретному етапі;
- виготовлення та використання політичної реклами, політичної агітації, стимулювання політичних дій, активної політичної поведінки та ін.

Вдале застосування прийомів маркетингу в політиці забезпечує досягнення популярності, перемогу на виборах.

3. Різновидом політичного маркетингу є політична іміджологія. Імідж політичний (від англ. image – зображення, відбиття в дзеркалі) – образ (найчастіше політика, політичного лідера), що цілеспрямовано формується для забезпечення належного емоційно-психологічного впливу на певні кола суспільства з метою популяризації, політичної реклами і т. ін. Населення формує своє уявлення про політика не через безпосередні контакти, як буває за звичайного знайомства, а на підставі його «символічного відображення» в засобах суспільних комунікацій. Таке символічне, знакове відображення і є політичним іміджем.

Імідж політика включає різноманітні характеристики: особистісні якості (рішучість, певна агресивність, привабливість, зовнішній вигляд); організаторські, управлінські здібності (компетентність, уміння полемізувати, участь у процесах прийняття рішень); характеристики, що зближують лідера з електоратом (виходець з низів, невибагливий у побуті) та ін. Імідж політика формується на підставі реально властивих цій особистості характеристик, але у відповідний спосіб «препарованих» спеціалістами (іміджмейкерами). Вправний іміджмейкер завжди вибере з наявного набору саме те, що найліпше впливатиме як на виборців у цілому, так і на конкретні соціальні групи. Образ політика відтак свідомо збагачується тими характеристиками, які потрібні для посилення значущості особи, але реально існують лише в потенції. Формування політичного іміджу спирається не тільки на характерні риси самого політика, а й тих осіб, що постійно супроводжують його (сім'я, діти, найближчі друзі), а також на спосіб його життя (домашні тварини, хобі, улюблений відпочинок) та минуле (якись благородні чи геройські вчинки тощо).

Політичне рекламування – завершальний етап політичного маркетингу, воно спрямоване на формування позитивного політичного іміджу тих чи інших державних, соціальних, політичних інститутів, окремих лідерів та особистостей, ідей, доктрин, програм тощо.

4. Термін «менеджмент» (від англ. management – керування, управління) в літературі розглядається як процес управління матеріальними та людськими ресурсами в інтересах їх ефективного використання з метою досягнення цілей управління суспільством, політичною, економічною або соціальною структурою, окремими спільнотами тощо. Інакше кажучи, менеджмент – це сукупність впливу на певних осіб та певні органи за допомогою особливих інструментів та методів з метою досягнення цілей організації.

Сучасний менеджмент фахівці розглядають як процес безперервних взаємопов'язаних дій. Такі дії як планування, організація, мотивація і контроль дістали назву управлінських функцій. Планування полягає у формулюванні цілей об'єкта управління та способів їх досягнення. Воно дає змогу отримати уявлення про існуючий стан, напрями необхідного та ймовірного розвитку, а також про найефективніші способи досягнення визначених цілей.

Політичний менеджмент – це система управління політичними процесами; наука і мистецтво аналізу тенденцій політичного розвитку, передбачення його наслідків, вироблення рекомендацій для політичного керівництва та забезпечення їх реалізації в політичній практиці.

Застосування поняття політичного менеджменту дає змогу розглядати на теоретико-концептуальному рівні процеси функціонування сучасної політики, управлінських систем, політичних режимів, політичних партій, політичної свідомості, робити спроби щодо вдосконалення управління політико-економічними процесами, спрямовуючи рух суспільства до цивілізованого політичного ринку; проектувати новий тип політики та управління, якому був би притаманний конструктивізм, компетентність, професіоналізм, настанова на гуманістичні цінності.

Політичний менеджмент як система управління політичними процесами включає: маркетинговий аналіз кон'юнктури політичного ринку й формування відповідного іміджу «політичного товару» – організації, лідера, кандидата, політичної платформи; політичне забезпечення бізнесу; вивчення політичних і соціокультурних факторів, що впливають на ділову активність; зв'язок із громадськістю та професійне політичне лобювання; оволодіння мистецтвом роботи з людьми та організаціями, базуючись на моральних, етичних, естетичних цінностях даного суспільства.

Політичний менеджмент тісно пов'язаний із процедурою прийняття політичного рішення. Політичне рішення в процесі формування проходить такі головні етапи: 1) аналіз конкретної ситуації, що потребує прийняття рішення; 2) розробка рішення (проекту, програми); 3) затвердження результату розробки й прийняття його до виконання; 4) здійснення ухваленого рішення; 5) вивчення реальних наслідків здійснення рішення і можливості підсилення його позитивних наслідків.

Необхідними умовами прийняття правильного політичного рішення є компетентність, інформованість, знання громадської думки. Зміст самого рішення залежить від суб'єктів влади, засобів масової інформації. Структура політичного рішення включає суб'єктів влади, експертів, засоби масової інформації.

Література:

1. Абетка молодого політика / Ред. колегія: Геращенко А. Ю., Городок М. Д., Карташов А. В. та ін., К.: Міжнародного республіканського інституту 2003. – С. 164-178, 181-186, 201-209, 214-220, 251-267.
2. Бебик В. М. Політичний маркетинг і менеджмент. – К., 1996. – 144 с.
3. Картунов О., Маруховська О. Політичний маркетинг і менеджмент. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=32&c=548>

4. Політологія: підручник / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – 3-тє вид., перероб., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 568 с. (Серія «Альма-матер»). – С. 484-503.
5. Пушкарева Г. В. Политический менеджмент. Уч. Пособие. – М.: Дело, 2002. – 400 с.

Тема 12. Політичні партії та партійні системи. Громадські об'єднання та рухи

План семінару (2 год.)

1. Політична партія: поняття, етапи розвитку, функції.
2. Типологія політичних партій та партійних систем.
3. Становлення багатопартійності в Україні. Партійна системи в Україні.
4. Громадські об'єднання та рухи.

Теми рефератів:

- Етапи становлення та сучасний стан багатопартійності в Україні.
- Громадські організації та рухи, їх роль у політичному житті.
- Громадські об'єднання та рухи в Україні.
- Сучасний молодіжний та студентський рух в Україні, на Житомирщині, у м. Житомирі.

Питання для дискусії:

1. Чи є закономірним явищем виникнення партій у суспільстві? Які фактори, об'єктивні чи суб'єктивні, є першопричиною їх виникнення?
2. Багатопартійність – позитивне політичне явище чи негативне?
3. У чому полягають основні відмінності суспільного руху від політичної партії?

Завдання для самостійної роботи:

1. Визначте правові основи створення та діяльності політичних партій в Україні (Закон України «Про політичні партії в Україні»).
2. Складіть теоретичну модель власної політичної партії (письмове завдання).

Методичні рекомендації:

1. Опрацюйте та законспекуйте основний теоретичний матеріал з цієї теми, що містить розкриття таких питань: політична партія та партійні системи, їх функції, історична необхідність появи. У політологічні словники потрібно внести визначення запропонованих понять, ключовими серед яких є політична партія, партійна система, функції політичної партії, суспільно-політичні рухи, громадсько-політичні організації.

2. Ґрунтуючись на поданих запитаннях для дискусії, розробіть систему доказів для відстоювання власної позиції щодо необхідності існування політичних партій у суспільстві, основних факторів їх появи та

функціонування, охарактеризуйте процес появи, розколу, об'єднання, трансформації політичних партій, визначивши основні суб'єктивні та об'єктивні чинники цих процесів.

Світ партій багатогранний, вони відрізняються не тільки назвами, але й більш суттєвими ознаками, що дозволяє виокремити різні їх типи.

Залежно від соціальної бази розрізняють:

- партії моносередовищні, що складаються виключно з представників якихось окремих груп, верств, класів (наприклад, партії жіночі, націоналістичні, робітничі, буржуазні);
- партії проміжні, які включають у себе представників кількох соціальних груп, верств, класів;
- партії універсальні, які об'єднують все суспільство незалежно від наявності групових і класових перешкод;
- корпоративні партії, що виражають більш вузькі групові інтереси (окремих верств бізнесу, робітничого класу тощо). Загальною тенденцією розвитку партій є розмивання моносередовищних партій і перетворення їх або в універсальні, або в більш вузькі, корпоративні.

Відомі й інші типології політичних партій, найпопулярніша з них була розроблена М. Дюверже, який звернув увагу на особливості інфраструктури партій і характер членства. Значною мірою спираючись на його порівняльний аналіз партій, політологи виділяють такі їх типи:

Прямі і непрямі партії. У перших (більшість соціалістичних і комуністичних партій) індивід безпосередньо пов'язаний з партійною спільнотою, платить внески, бере участь у зборах місцевої організації. У других (наприклад, британські лейбористи) індивід входить у партію як учасник іншої організації (профспілки, кооперативу).

Партії зі слабкою та сильною структурою. Статуту перших партій не регламентують принципи реалізації первинних осередків та способи їх інтеграції (більшість консервативних партій). В іншому випадку - структура базових елементів чітко регламентована. За цим принципом побудовано більшість соціалістичних, комуністичних, християнсько-демократичних партій. Централізм та жорсткість структури часто є причиною олігархізації партій, зміцнення панування вождів над рядовими членами партії.

Централізовані та децентралізовані. У централізованих партіях всі рішення приймаються центральним керівництвом, компетенція низових організацій суттєво обмежена (наприклад, британська Консервативна партія), децентралізовані партії, навпаки, передбачають більш широкі повноваження місцевих організацій і навіть допускають наявність фракцій у власних рядах. Високий рівень децентралізації характерний і для демократів, і для республіканців у США. Для них притаманне більш терпиме ставлення до прояву різних поглядів у своїх рядах, а регіональні організації незалежні від національних партійних комітетів при організації виборів членів Конгресу.

"М'які" та "жорсткі" партії. Подібна типологія відноситься до парламентських партій і характеризує, наскільки депутат може діяти незалежно від партійної парламентської фракції, наприклад, демократи і республіканці в Конгресі США можуть голосувати на власний розсуд.

Американський президент не завжди може бути впевненим, що за його програми члени його партії, котрі засідають у Конгресі, будуть голосувати як один. Консервативна партія Великобританії "Єдність" і Народна партія Росії, навпаки, - приклад "жорстких" партій, які вимагають дотримання дисципліни голосування.

Залежно від організаційної структури, кількості та характеру членства партії можуть бути поділені на такі:

Кадрові партії, які є об'єднанням невеликої за кількістю групи значних людей (політтехнологів, фінансистів, популярних особистостей) навколо конкретних політиків, для такого типу партій характерне вільне членство (немає системи реєстрації членів), відсутність регулярних внесків та нестабільність складу. Активність кадрових партій проявляється переважно під час виборів і направлена на організацію підтримки виборцями своїх кандидатів.

Масові партії відрізняються від кадрових набагато більшою кількістю членів; більш високим ступенем організованості; наявністю певної партійної дисципліни й ідеології; фіксованим членством. Ці партії, що працюють на постійній основі, мають розгалужений управлінський апарат та численну мережу місцевих організацій, партія орієнтується на рекрутування нових членів, вирішуючи тим самим фінансові (внески) і політичні проблеми, демонструючи під час виборів свою незалежність від «грошових мішків».

Відкриті та закриті партії. Подібний поділ акцентує увагу на різних способах рекрутування нових членів. У перших партіях вступ до неї нічим не регламентується, у других - передбачається дотримання певних умов і формальностей: рекомендації, анкети, кінцеві рішення місцевого підрозділу партії. У минулому жорстка регламентація прийому була характерна для КПРС, а також інших комуністичних та соціалістичних партій, але сьогодні, коли партії зіткнулися з проблемами звуження своєї соціальної бази, більшість партій стали відкритими.

Залежно від місця, яке займає партія в політичній системі, виділяють:

Правлячі партії - партії, що отримали в результаті виборів у законодавчий орган країни право формувати уряд і реалізувати політичну програму розвитку суспільства відповідно до своїх завдань. Правлячих партій може бути одна або декілька. В останньому випадку вони об'єднані в коаліцію.

Опозиційні партії - партії, що отримали поразку на виборах, або такі, які не допускалися до виборів правлячим режимом і через це зосередили свою діяльність на критиці офіційного урядового курсу та на розробці альтернативних програм. Опозиційні партії, у свою чергу, можуть бути поділені на такі, що відіграють суттєву роль у суспільстві і не відіграють. Наприклад, після президентських виборів 7 листопада 2001 р. в США республіканці стали правлячою партією, демократи - опозиційною партією, яка відіграє суттєву роль, а більше 20 інших партій залишаються опозиційними і не відіграють суттєвої ролі, крім цього, опозиційні партії можуть бути легальними, тобто зареєстрованими і діючими в межах закону; не зареєстрованими, але й не забороненими; нелегальними.

Залежно від ставлення до ідеології та її спрямування виділяють такі типи партій:

- ідейно-політичні (будуються на базі ідеології: комуністичні, соціалістичні, соціал-демократичні, ліберальні, консервативні, фашистські та ін.);
- проблемно орієнтовані партії (сконцентровані навколо однієї проблеми або групи проблем (партії "зелених", жіночі партії та ін.)).

За певними критеріями можна класифікувати і політичні партії в Україні, такими критеріями можуть бути: ставлення до державного суверенітету, соціально-економічні пріоритети, ідейно-політичні засади тощо. За ідейно-політичним спрямуванням в Україні можна вирізнити такі типи партій: національно-радикальні, націонал-демократичні, загальнодемократичні, соціалістичного спрямування, національних меншин та ін.

3. Розкриття питання потребує знання теоретичного матеріалу з політології, а також обізнаності у політичному житті України.

Рух до політичного плюралізму та багатопартійності в Україні, в якій, як у всьому СРСР, була однопартійна система, розпочався у другій половині 80-х років ХХ ст., у роки перебудови. У цей час у прибалтійських республіках СРСР почали створюватися народні фронти, що об'єднували опозиційні до правлячої комуністичної партії сили. Спілка письменників України виступила з пропозицією створення аналогічної організації і в Україні. Пропозицію підтримала Українська гельсінська спілка, яка влітку 1988 р. оприлюднила свою "Декларацію принципів" і почала діяти як політична організація. Так, у вересні 1989 р. було створено Народний рух України за перебудову (невдовзі просто – Народний рух України) – об'єднання усіх опозиційних до КПРС сил України. Саме він був головним опонентом комуністів на перших альтернативних виборах 1990 р., склавши за їх результатами основу першої парламентської опозиції – Народної Ради – на чолі з І. Юхновським, яка об'єднала понад чверть опозиційних комуністичній владі депутатів. За безпосередньої участі НРУ Верховна Рада України 16 липня 1990 р. прийняла Декларацію про державний суверенітет України, а в жовтні 1990 р. – рішення про вилучення з Конституції УРСР сумнозвісної 6-ї статті – про "керівну роль" комуністичної партії. Так було відкрито прямий шлях до створення багатопартійності. Народний рух України став саме тим "дахом", під яким вирости та сформувалися основні національно-демократичні сили (у 1990 р. було заборонено членство у НРУ комуністів).

Першою з НРУ вийшла Українська гельсінська спілка, яка після проведення у квітні 1990 р. установчих зборів отримала назву Української республіканської партії. Вона стала першою зареєстрованою українською партією. Протягом 1990 р. було створено Селянсько-демократичну партію, Партію "Зелених", Соціал-демократичну, Народну, Народно-демократичну партії тощо. На основі реформаторського крила – так званої "Демплатформи" утворилася Партія демократичного відродження України. Упродовж кількох років спектр національно-демократичних партій суттєво розширився за рахунок утворення нових партій, а іноді – розколу вже існуючих. Так, 1992 р. з УРП вийшло її радикальне праве крило на чолі з С. Хмарою,

утворивши Українську консервативну республіканську партію. Не оминули розколи і Народний рух України. Частина його членів вважала, що він має залишатися саме "рухом" – конгломератом різноманітних національно-демократичних сил, тоді як лідер Руху В. Чорновіл та його прихильники наполягали на перетворенні НРУ на політичну партію, що відстоювала б опозиційні до влади, і передусім – до Президента, позиції. 1993 р. було зареєстровано партію під назвою "Народний рух України" ("старий" Рух почали називати "Всенародний рух України"). 1998 р. НРУ знову розколовся на дві частини – Народний рух України та Український народний рух (з 2003 р. – Українська народна партія).

Водночас із правою, формувалася й ліва частина політичного спектра України. Після "путчу" 1991 р. Президія Верховної Ради України прийняла постанову про заборону КПУ. На її місці 1992 р. виникла очолювана О. Морозом Соціалістична партія України. Утворювалися й інші партії з різним рівнем "лівизни" – Громадянський конгрес України, Партія праці, Селянська партія України тощо. 1993 р. на умовах відмови від майна колишньої КПУ-КПРС та від організаційного об'єднання з комуністичною партією Росії було надано дозвіл на реєстрацію новій Комуністичній партії України, яку очолив П. Симоненко. Завдяки своєму "бренду" саме ця партія протягом останніх десяти років збирає левову частку лівого електорального "врожаю". Унаслідок цього кількість лівих політичних партій, які більш-менш реально претендують або претендували на владу, є незначною. По-суті, окрім КПУ, вона обмежується лише вже згадуваною СПУ, яка впродовж свого існування значно змінила свою позицію, перетворившись із партії крайньо лівої на помірковано ліву. Такий "дрейф" праворуч став однією з причин розколу СПУ, з якої вийшло ліворадикальне крило на чолі з Н. Вітренко та В. Марченком, утворивши Прогресивну соціалістичну партію України (на виборах 2002, 2006 та 2007 рр. ПСІТУ не пододала відсоткового бар'єру і не пройшла до Верховної Ради за партійними списками).

Частина партійного спектра України, що представляє політичний центр, активно заповнюючись на початку 90-х років, згодом почала поступово розмиватися. Фактично на початку XXI ст. в Україні майже немає серйозних (впливових) ідеологічних центристських партій. Ті партії, що умовно посідають цю нішу політичного спектра, не є носіями чіткої ідеології й можуть вважатися центристськими лише за принципами "ні ліві, ні праві", або "мінус на плюс дає нуль". Це так звані партії влади, для більшості з яких роль політичної ідеології відіграє бажання втриматися при владі (а точніше – біля Президента) за будь-яку ціну. Серед них можна виділити Соціал-демократичну партію України (об'єднану), Партію регіонів, Трудову Україну, Демсоюз, Аграрну партію України, Народно-демократичну партію.

У виборах до Верховної Ради України 2002 р. брали участь 14 блоків та 20 політичних партій. З них за партійними списками до Верховної Ради пройшли лише шість: Виборчий блок політичних партій, Блок Віктора Ющенка "Наша Україна", КПУ, Виборчий блок політичних партій "За єдину Україну", Виборчий блок політичних партій "Блок Юлії Тимошенко", СПУ, СДПУ(о). Решта політичних партій та виборчих блоків не пододала 4-відсоткового бар'єру.

Однак, незважаючи на те, що блок "За єдину Україну" та СДПУ(о) разом набрали менше, ніж 19 відсотків голосів виборців, саме вони сформували парламентську більшість і розподілили між собою найвідповідальніші парламентські посади. Це стало можливим передусім завдяки депутатам-мажоритарникам, які перемогли в одномандатних округах, де, за даними спостерігачів, зафіксовано найбільше випадків корупції.

На парламентських виборах 2006 р., які відбувалися вже за суто пропорційною виборчою системою, незважаючи на законодавче зниження відсоткового бар'єру з 4 до 3 %, до парламенту змогли потрапити лише п'ять політичних партій та блоків – Партія регіонів, Блок Юлії Тимошенко, Народний союз "Наша Україна", Соціалістична партія України та Комуністична партія України.

Позачергові парламентські вибори 2007 р. не внесли суттєвих коректив до складу парламенту, куди знову потрапили п'ять політичних сил: Партія регіонів, Блок Юлії Тимошенко, Блок "Наша Україна"- "Народна Самооборона", Комуністична партія України та Блок Литвина.

Вибори до парламенту у 2010 р. відбувалися за змішаною системою, результат: п'ять політичних сил долають 5 % бар'єр і формують законодавчий орган, а саме: Партія регіонів, ВО «Батьківщина», «Удар», Комуністична партія, ВО «Свобода».

4. Взагалі, право на об'єднання є невід'ємним правом людини та громадянина, що проголошене Всесвітньою декларацією прав людини і закріплене у конституціях більшості країн, у тому числі й України (ст. 36 Конституції України: «Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації»).

Громадські об'єднання – це добровільні формування, які виникають у результаті вільного волевиявлення громадян, об'єднаних на основі спільності інтересів. Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян.

Структура громадських об'єднань може бути такою: громадські організації, громадські органи, політичні та суспільні рухи.

Громадські об'єднання створюються з метою розвитку суспільно-політичної активності та самодіяльності громадян, їх участі в управлінні державними та суспільними справами, захисту громадянських, соціально-економічних, політичних, культурних прав та свобод людей, задоволення їх професійних, соціальних інтересів та ін.

Громадсько-політичні рухи – це структурно не оформлені масові об'єднання громадян та організацій різних соціально-політичних орієнтацій, діяльність котрих, як правило, має тимчасовий характер і спрямована на виконання певних часткових завдань, після вирішення яких вони або розпадаються, або об'єднуються у нові політичні партії та громадські організації.

Підготуйте інформаційне повідомлення про громадські об'єднання та рухи в Україні загалом та на Житомирщині зокрема.

Література:

1. Базовкін Е. Шляхи становлення, форми прояву багатопартійності // Політика і час. – 1991. – № 10.
2. Выдрин В. И. Многопартийность: «за» и «против» // Социал.-полит. науки. – 1990. – № 9.
3. Народний Рух України: державність, демократія, реформи. – К, 1994.
4. Політологія. Навчально методичний комплекс: Підручник / За ред. Кирилюка Ф. М: Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Центр навч. літератури, 2005. – 704 с. – С. 316-332.
5. Політологія: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. І. Панов (керівн.авт.кол.), Л. М. Герасіна, В. С. Журавський та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Концерн “Видавничий дім “Ін Юре”, 2005. – 520 с. – С. 279-300.
6. Політологія: Підручник // За заг. ред. проф. Кременя В. Г., проф. Горлача М. Г. – Харків: Друкарський центр „Єдинорог”, 2001. – С. 252-274.
7. Політологія: підручник / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – 3-тє вид., перероб., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 568 с. (Серія «Альма-матер»). – С. 276-291.
8. Швидак О. М. Політологія. Практикум: Навч. посібник – К., 2001. – С. 112-119.
9. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К.: Либідь, 2002. – С. 325-358.

Додаткова література:

1. Політичні партії та партійні системи. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/19510618/politologiya/politichni_partiyi_partiyni_sistemi
2. Політологія. Навчально методичний комплекс: Підручник / За ред. Кирилюка Ф. М: Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 704 с. – С. 326-332.

Тема 13. Вибори та виборчі системи

План семінару (2 год.)

1. Вибори: поняття, функції, особливості при різних політичних режимах.
2. Абсентеїзм: сутність, причини та наслідки.
3. Виборча система: основні типи (моделі).
4. Виборча система України.

Теми рефератів:

- Порівняльна характеристика основних виборчих систем.
- Поняття та принципи виборчого права.

Питання для дискусії:

1. За яких умов вибори можуть розглядатися як знаряддя політичного маніпулювання?
2. У чому полягає суть, переваги та недоліки пропорційної та мажоритарної

виборчих систем? Яка на разі є більш доцільною для України?

Завдання для самостійної роботи:

1. Перерахуйте та розкрийте зміст юридичних процедур проведення політичних виборів.

2. Зробіть порівняльну характеристику виборчих систем. З'ясуйте основні переваги та недоліки кожної з них.

Методичні рекомендації:

1. З'ясуйте суть виборів як основного засобу делегування влади; покажіть особливості виборів при різних політичних режимах. Розгляньте класифікацію політичних виборів залежно від предмету обрання та причин проведення. Проаналізуйте, за яких умов вибори можуть розглядатися знаряддям політичного маніпулювання і за яких – інструментом переходу до демократії.

Розглядаючи та аналізуючи основні функції виборів, врахуйте особливості, що здійснюють досить різноманітний вплив виборів на життя сучасного суспільства.

2. Абсентеїзм – байдуже ставлення людей до своїх громадсько-політичних прав. Найхарактерніший вияв абсентеїзму – ухиляння громадян, які мають виборче право, від участі у виборах.

Зверніть увагу, що у багатьох державах світу явка виборців на вибори від третини до половини вважається нормальним явищем, адже діє ліберальний принцип: не йти на вибори – таке ж право вільної людини, як і решта, що гарантує особі цивілізаційне суспільство. Добровільна участь у голосуванні і в Україні. Але є в світі приклади країн, де обов'язковість участі у виборах встановлена законодавчо (наприклад, неучасть у виборах в Італії – моральні санкції (догана від мера), У Мексиці – до штрафу або позбавлення волі, у Греції й Австрії – до тюремного ув'язнення на строк від місяця до року).

Є дві основні групи причин абсентеїзму:

- 1) пов'язані з особливостями конкретної виборчої кампанії, коли в силу певних причин вибори нецікаві: неяскраві кандидати, прогнозований результат тощо;*
- 2) пов'язані з загальною політичною, соціально-економічною та культурною ситуацією у державі.*

Абсентеїзм як тип політичної поведінки конкретної особи може бути:

- рисою її характеру,*
- життєвою позицією, що виявляється у відсутності потреби, звички, бажання політичної дії;*
- світоглядом, зорієнтованим, наприклад, на внутрішнє вдосконалення та байдужістю до подій у світі та ін.*

Серед причин абсентеїзму, перш за все, низький рівень політичної культури, інфантильність або ж усвідомлення власного політичного безсилля, нездатність впливати на прийняття політичних рішень, відчуження власних політичних цінностей та потреб від можливостей їх задовольнити, високий рівень недовіри виборців до політичних інститутів та ін.

Абсентеїзм є відображенням прагнення людей відсторонитися від політики, в якій вони вбачають марнославне й амбіційне змагання групових та егоїстичних інтересів.

Значний рівень абсентеїзму виборців в Україні можна пояснити менталітетом байдужості, характерним для народів колишнього СРСР, а також "психологією конформізму", панування якої в суспільстві зумовило появу на політичній арені некомпетентних діячів, що знизило авторитет законодавчих органів та влади взагалі.

3. З'ясуйте сутність основних виборчих систем: мажоритарної, пропорційної та змішаної; поясніть переваги та недоліки кожної з них, умови ефективності виборів.

Результати голосування, представництво політичних сил в органах державної влади, а, відповідно, і напрям державної політики, значною мірою залежать не лише від ідеологічних орієнтацій та уподобань виборців, а й від типу виборчої системи, яку застосовують у тій чи іншій країні.

Під виборчою системою розуміють спосіб організації та проведення виборів, зафіксований у юридичних нормах; порядок, за яким рішення виборців трансформуються у владні повноваження.

Тип виборчої системи залежить від комбінації низки елементів:

- кількісного критерію визначення результату виборів (переможця визначають більшістю голосів чи пропорційним представництвом);
- типу виборчих округів (одномандатні чи багатомандатні);
- форми висування кандидатів та способів голосування;
- типу виборчого списку та ін.

Виокремлюють три основні типи виборчих систем: мажоритарну, пропорційну та змішану (мажоритарно-пропорційну).

Мажоритарна виборча система (лат. *majorite* – більшість) – виборча система, згідно з якою переможцем є кандидат, який набрав встановлену законом більшість голосів виборців, що взяли участь у голосуванні. Тут головним суб'єктом виборів є особа (кандидат). Для мажоритарної виборчої системи притаманний поділ країни на одномандатні виборчі округи.

Залежно від способу встановлення переможця, виділяють:

- 1) мажоритарну систему абсолютної більшості (переможцем стає той кандидат, котрий набрав понад 50% голосів виборців). Якщо жодний із кандидатів не набрав абсолютної більшості голосів, відбувається другий тур виборів, у якому беруть участь два чи більше кандидати, що набрали найбільше голосів виборців або ж подолали встановлену законом межу голосів;
- 2) мажоритарну систему відносної більшості (переможцем стає кандидат, котрий набрав найбільшу кількість голосів, порівняно з іншими кандидатами, але не обов'язково більше половини);
- 3) мажоритарну систему кваліфікованої більшості (кандидату потрібно набрати встановлену законом кваліфіковану більшість, зазвичай 2/3 чи 3/4 голосів виборців). Застосовують вкрай рідко через високу нерезультативність.

Основні переваги мажоритарної виборчої системи:

- 1) наявність постійного зв'язку між кандидатом та виборцями округу;
- 2) виборці голосують за конкретну людину, яку можуть оцінити;
- 3) потенційний демократизм, оскільки переможця підтримує більшість виборців;
- 4) простота у підрахунку голосів;

- 5) до парламенту потрапляють лише великі політичні партії, що в свою чергу сприяє стабільності парламентських коаліцій та урядів;
- 6) наявність у кандидата значної свободи у діях, оскільки він завдячує своїм обранням виборцям округу, а не партійному керівництву;
- 7) можливість контролю за діяльністю депутата, персональна його відповідальність перед виборцями та ін.

Мажоритарна виборча система має й низку недоліків:

- 1) суттєва розбіжність між кількістю отриманих голосів та кількістю депутатських мандатів, тобто викривлення результатів голосування;
- 2) неврахування голосів значної кількості виборців;
- 3) можливість здійснення тиску на виборців, маніпуляцій та фальсифікацій;
- 4) перешкодження розвитку малих та середніх партій та ін.

*Пропорційна виборча система (лат. *proportio* – співрозмірний) – система, за якої мандати розподіляються між списками політичних партій (блоків) пропорційно до кількості отриманих голосів. Вона характеризується створенням багатомандатних виборчих округів або єдиного багатомандатного округу. У такому разі виборці голосують за партійний список кандидатів у депутати.*

За впливом виборця на розташування кандидатів у списку розрізняють такі види пропорційної системи:

- 1) із жорсткими списками (виборець голосує за партію загалом і не може вплинути на розташування кандидатів);
- 2) з напівжорсткими списками (виборець має можливість голосувати як за список загалом, так і може надавати перевагу певному кандидату);
- 3) з преференціями (виборець не лише голосує за список, а й віддає голоси кандидатам із списку у порядку їх привабливості для виборця).

Для того, щоб не допускати швидкого зростання малих непередставницьких партій та роздрібненості парламенту, застосовують виборчий поріг – певний відсоток голосів виборців, набрання якого є умовою участі в розподілі місць у парламенті.

Переваги пропорційної виборчої системи:

- 1) голоси виборців розподіляються пропорційно, мінімізується їх втрата;
- 2) враховуються інтереси різних суспільних груп;
- 3) відбувається сприяння розвитку партійної системи та партійної ідеології;
- 4) існує менше можливостей для фальсифікацій результатів волевиявлення громадя та ін.

Недоліки пропорційної виборчої системи:

- 1) виборці голосують не за конкретних людей, а за партійний список, у якому можуть виявитися прізвища невідомих, некомпетентних, непопулярних політиків;
- 2) відсутність тісного зв'язку, контактів між депутатами та виборцями;
- 3) доволі складна система підрахунку голосів;
- 4) до парламенту потрапляє багато політичних сил, що ускладнює процедуру формування парламентської більшості та часто робить уряд у країні нестабільним;

5) відсутність персональної відповідальності депутата перед виборцями за свої дії;

б) обмеження свободи дій депутата, його залежність від партійного керівництва, якому він завдячує своїм обранням та ін.

З метою нівелювання недоліків мажоритарної та пропорційної виборчих систем деякі країни впроваджують різновиди змішаної системи. Змішана виборча система – процедура проведення виборів, яка охоплює елементи як мажоритарної, так і пропорційної виборчих систем. Цю виборчу систему застосовують зазвичай у тих державах, де триває пошук і становлення виборчої системи, або необхідно досягнути компромісу між принципом представництва у парламенті різних політичних сил та стабільністю сформованого ними уряду.

Найпростішим та найпоширенішим варіантом змішаної виборчої системи є паралельне комбінування (певну частину представницького органу обирають за мажоритарною системою, іншу – за пропорційним принципом). Однак є й більш складні варіанти поєднання мажоритарного та пропорційного принципів проведення виборів.

4. Простежте, в які роки за яким типом виборчої системи відбувалися вибори в Україні. Аргументуйте доцільність тієї чи іншої виборчої системи в Україні на певному історичному етапі. Чи завжди під час виборів дотримувались основних демократичних принципів виборчого права (серед них загальність, рівність, безпосередність, таємне голосування та ін.)?

Література:

1. Бебик В. Як стати популярним, перемогти на виборах і утриматись на політичному Олімпі. – К., 1993. Конституція України. – К., 2004.
2. Політологія. Навчально методичний комплекс: Підручник / За ред. Кирилюка Ф. М: Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 704 с. – С. 495-539.
3. Політологія: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. І. Панов (керівн. авт. кол.), Л. М. Герасіна, В. С. Журавський та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Концерн “Видавничий дім “Ін Юре”, 2005. – 520 с. – С. 437-448.
4. Поняття виборчого права. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/13560615/pravo/ponyattya_viborchogo_prava
5. Уоллестайм М. Избирательные системы. Партии и политическая стабильность // Полис. – 1992. – № 5-6.
6. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн. – К., 1997.
7. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К.: Либідь, 2002. – С. 343-358.
8. Юрій М. Ф. Типи виборчих систем. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/political_science/uriy_politologiya/part6/1403.htm

Тема 14. Етнонаціональна політика

(Для самостійного опрацювання)

Для отримання оцінки за модуль тема здається викладачу обов'язково в години індивідуальних занять та консультацій

1. Сутність етносу та нації. Поняття націоналізму.
2. Етнонаціональні спільноти як суб'єкти та об'єкти політики.
3. Зміст етнонаціональної політики та її місце в гармонізації етнонаціональних відносин.

Методичні рекомендації:

1. Розкрийте зміст понять «етнос», «нація», «націоналізм». Обґрунтуйте різницю між поняттями «патріотизм» та «націоналізм». Дайте визначення поняттям «національна свідомість», «національна самосвідомість».

2. З'ясуйте сутність понять «суб'єкт» та «об'єкт» етнонаціональної політики, розкрийте зміст суб'єкт-об'єктних відносин етнонаціональних спільнот-етносів, націй, етнічних та етнографічних груп, національних меншин тощо. Поміркуйте, на яких підвалинах базується культура міжнаціонального спілкування.

3. Важливо, що сьогодні в світі фактично не існує моноетнічних держав, відповідно етнонаціональна політика займає одне з провідних місць у державній політиці.

Означте, як задовольняються етнічні інтереси та потреби різних етнічних груп, які механізми застосовуються для гармонізації етнонаціональних відносин, врегулювання та локалізації міжнаціональних конфліктів.

Ознайомтесь з загальновизнаними принципами етнополітики, яких дотримуються більшість країн сучасного світу, з нормами міжнародного права, що регулюють етнополітику.

Література:

1. Акт проголошення незалежності України. – К., 1991.
2. Антонюк О. Формування етнополітики Української держави: історичні та теоретико-методологічні засади. Монографія. – К., 1999.
3. Варзар І. Етнічна спільність (етноісторична спільність, етнос) // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996.
4. Геллнер Е. Націоналізм та ідеологія // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996.
5. Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії / За ред. Ю. І. Римаренка, І. Ф. Кураса. – К., 1993.
6. Етносоціологія: терміни та поняття. Навч. посібник. – К., 2003.
7. Картунов О. В. Етноси, нації та етнонаціональна політика // В підруч. Політологія / За ред. Ю. І. Кулагіна, В. І. Полуріза. – К., 2002.
8. Колодій А. І. Нація як суб'єкт політики. – Львів, 1997.
9. Обушний М. І. Етнос і нація: проблеми ідентичності. – К., 1998.
10. Піча В. М., Хома Н. М. Політологія: конспект лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Шосте вид., виправл. і доповн. – Львів: «Магнолія 2006», 2009. – С. 95-104.
11. Політологія. Навчально методичний комплекс: Підручник / За ред.

Кирилюка Ф. М: Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 704 с. – С.378-388.

12. Політологія: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. І. Панов (керівн. авт. кол.), Л. М. Герасіна, В. С. Журавський та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Концерн “Видавничий дім “Ін Юре”, 2005. – 520 с. – С.453-474.

Додаткова література:

1. Винниченко В. К. Відродження нації. У 3 ч. – К., 1990.
2. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть? – К., 1993.
3. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. – К., 1991.
4. Етнонаціональна політика та національне державне будівництво. – Режим доступу:
http://pidruchniki.ws/16760626/politologiya/etnonatsionalna_politika_natsionalno-derzhavne_budivnitstvo
5. Куць О. М. Етнополітологія. – Режим доступу:
<http://uadocs.exdat.com/docs/index-89057.html?page=2>
6. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За ред. В.С. Крисаченка. – К.: НІСД, 2003.

Модуль III. Світова політика. Міжнародні відносини. Глобалізація

Тема 15. Світова політика та міжнародні відносини

План семінару (2 год.)

1. Світовий політичний процес та його суб'єкти.
2. Зовнішня політика. Діалектика внутрішньої та зовнішньої політики.
3. Міжнародна політика: суть, цілі та функції.

Теми рефератів:

- Сучасний міжнародний порядок: етапи становлення, виміри, підходи, моделі.
- Політичний тероризм як міжнародна проблема.

Питання для дискусії:

1. Як співвідносяться поняття «мораль» та «міжнародна політика»? Наведіть приклади аморальності в міжнародній політиці однієї-двох держав світу, які це мало наслідки?

2. Тривалий час аж до початку 90-х років існував біполярний світ, який очолювали й уособлювали відповідно дві «наддержави» – США і СРСР. Куди перемістився полюсний центр після розпаду СРСР? Аргументуйте свою відповідь.

3. Перерахуйте основні відмінності між біполярною та багатополлярною міжнародними системами. Обґрунтуйте, яка з цих систем є більш ефективною для вирішення проблем міжнародної безпеки?

Методичні рекомендації:

1-2. Аналіз політики як складного та багатогранного суспільного явища передбачає її вивчення як на внутрішньополітичному, так і на міжнародному рівні. Внутрішня політика вивчається шляхом аналізу її різних напрямів та їх реалізації в межах держави. Міжнародна політика – це взаємовідносини між двома і більше державами, а зовнішня політика – зовнішня діяльність однієї держави. Зовнішня політика держави формується насамперед під впливом внутрішніх факторів. Однак виявляється вона у тісній взаємодії, взаємозалежності з зовнішніми факторами. На міжнародній арені суб'єктом політики є держави, взаємовідносини між якими базуються на засадах або суверенітету, або залежності, підкорення.

Під міжнародними відносинами розуміється сукупність політичних, економічних, дипломатичних, культурних, науково-технічних, військових, гуманітарних взаємозв'язків між державами і групами держав, а також між суспільними рухами та організаціями, які діють на міжнародній арені.

Відповідно, міжнародні відносини є середовищем, у якому реалізуються принципи міжнародної політики, здійснюються цілеспрямовані дії в інтересах суб'єктів, між якими складаються ці відносини, і характер взаємовідносин, що виникають на цих засадах. Для певного державного суб'єкта – це зовнішня політика, оскільки її метою є вирішення завдань, пов'язаних з урегулюванням

навколишнього соціального середовища.

3. Міжнародна політика (світовий політичний процес) – це сукупна цілеспрямована діяльність народів, держав, їх інститутів, соціальних спільнот, об'єднань громадян у сфері міжнародного життя. Існує чотири основні форми міжнародної політики:

- невтручання у внутрішні справи інших держав;
- рівноправ'я
- повага суверенітету
- добросовісність у виконанні державами взятих на себе міжнародних зобов'язань.

Упродовж останнього десятиріччя ХХ ст. відбулася фундаментальна трансформація усього світового ладу. У багатоцентровій системі світової політики визначився цілий ряд центрів тяжіння і впливу: США, Європа, яка стрімко об'єднується, Росія; досить активно відбувається становлення могутніх центрів світової політики у Південно-Східній Азії та Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Структура світового політичного процесу складається з таких основних типів суб'єктів політичного життя:

- національні держави;
- організації регіонального, міжрегіонального, міждержавного характеру (наприклад, Європейський Союз);
- міжнародні урядові організації та їх органи (наприклад, Організація об'єднаних націй, Європейський парламент та ін.);
- недержавні суспільно-політичні, громадські організації (наприклад, Міжнародна організація охорони здоров'я та ін.).

Світовий політичний процес має ряд цілей, зокрема: участь у міжнародному поділі праці, забезпечення міжнародного миру, спільний захист прав людини, спільне розв'язання глобальних проблем, сучасного світу (екологічної, демографічної, продовольчої, охорони і раціонального використання природних ресурсів, відвернення термоядерної війни, гонки озброєнь та забезпечення ненасильницького миру, подолання низького рівня розвитку багатьох країн світу, раціональне освоєння Світового океану та космосу) та ін.

Реалізуючи завдання міжнародної політики держава здійснює ряд функцій, зокрема, оборонну, регулятивну, інформаційно-представницьку інтегративну та ін. Реалізація оборонної функції спрямована на запобігання загрози для держави та пошуки мирного врегулювання проблем. Регулятивна функція полягає у необхідності дотримання суб'єктами міжнародних відносин, закріплених міжнародними нормативно-правових актами норм, принципів, традицій міжнародного спілкування. Інформаційно-представницька функція реалізується у діяльності офіційних органів, які представляють позицію уряду своєї держави на міжнародній арені, а також інформують керівні органи держави про діяльність і наміри урядів інших держав. Інтегративна функція полягає у тому, що через міжнародні відносини забезпечується існування міжнародного співтовариства, міжнародний правопорядок.

Реалізуючи міжнародну політику держави використовують політичні, економічні, воєнні, ідеологічні засоби. Найважливішу роль відіграють політичні засоби, зокрема дипломатія. Серед ідеологічних засобів міжнародної політики, перш за все, виділяють засоби впливу щ світову громадськість шляхом зовнішньополітичної пропаганди та розвитку культурних зв'язків між державами. До економічних засобів відносяться товарні фонди держави, її грошові ресурси, досягнення науки і техніки, які держава може продавати чи надавати іншим країнам як допомогу чи кредит, і таким чином впливати на міжнародні стосунки. Серед воєнних засобів провідне місце займають збройні сили держави.

У цілому провідною тенденцією сучасної міжнародної політики є подолання її конфліктно-конфронтаційного стилю, її підпорядкування інтересам людини, здійснення філософії, згідно з якою сучасний світ є світом глобального співробітництва.

Завдання, які стоять перед міжнародною політикою:

- створення сприятливих міжнародних умов для успішної реалізації всіма державами своїх внутрішньополітичних цілей і завдань;
- активна співпраця та взаємодія з усіма суб'єктами світового політичного процесу з метою реалізації загальнолюдських інтересів, насамперед збереження цивілізації;
- участь у міжнародному поділі праці та пов'язаному з ним обміні товарами, сировиною, технологіями, науково-технічними винаходами й духовними цінностями;
- захист прав людини взагалі та кожного громадянина тієї чи іншої держави зокрема;
- об'єднання зусиль у боротьбі проти міжнародного тероризму;
- спільна ефективна участь у розв'язанні глобальних проблем сучасного світу.

При реалізації як своїх зовнішньополітичних завдань, так і завдань міжнародної політики кожна держава здійснює низку притаманних їй функцій:

- оборонну: захист та збереження територіальної цілісності й суверенітету держави, прав та інтересів її громадян;
- регулятивну: визнання суб'єктами міжнародних відносин закріплених міжнародними правовими актами норм, принципів, традицій міжнародного спілкування;
- інформаційно-представницьку (здійснюють відповідні органи, що репрезентують державу на міжнародній арені);
- організаційно-посередницьку: втілення у життя зовнішньо- і внутрішньополітичних концепцій, доктрин та програмних установок держави;
- інтегративну: через міжнародні відносини забезпечується існування всього міжнародного співтовариства.

Реалізація вказаних та інших функцій безпосередньо залежить від конкретної історичної й міжнародної ситуації, ступеня розвитку суспільства

та держави, зв'язків країни із зовнішнім світом, а також від спроможності кожної держави відігравати конструктивну роль у світовій політиці.

Простежте взаємозв'язок зовнішньої та внутрішньої політики держави на прикладі України та ще однієї країни (на вибір).

Література:

1. Піча В. М., Хома Н. М. Політологія: конспект лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Шосте вид., виправл. і доповн. – Львів: «Магнолія 2006», 2009. – С. 145-152.
2. Політологія: підручник / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – 3-тє вид., перероб., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 568 с. (Серія «Альма-матер»). – С. 420-426.
3. Політологія: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. І. Панов (керівн. авт. кол.), Л. М. Герасіна, В. С. Журавський та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Концерн “Видавничий дім “Ін Юре”, 2005. – 520 с. – С. 475-480.
4. Шаргін С. О. Політологія міжнародних відносин: Навч. Посіб. – К.: Дипломатична академія України при МЗС України, 2013. – 204 с.
5. Швидак О. М. Політологія. Практикум: Навч. посібник. – К., 2001. – С. 163-169.
6. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник – К: Либідь, 2002. – С. 502-539.

Додаткова література:

1. Єврокомісар Ештон розповіла, як досягти європейських стандартів життя // Дзеркало тижня. – 2013, –23 серпня. – Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/yevrokomisar-eshton-rozpovila-yak-dosyagti-yevropeyskih-standartiv-zhittya-127249_.html
2. Міжнародні відносини і світовий політичний процес. – Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/polit/271-rozenfeld/4214-s-1-----.html>
3. Юрій М. Ф. Основні суб'єкти сучасних міжнародних відносин. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/political_science/uriy_politologiya/part8/1902.htm

Тема 16. Україна в сучасній світовій геополітичній ситуації

План семінару (2 год.)

1. Поняття геополітики, її основні концепції.
2. Міжнародні урядові та неурядові організації
3. Україна на міжнародній арені.

Теми рефератів:

- Національні інтереси України: геополітичні пріоритети.
- Україна та ООН: історія заснування та сучасність.

Завдання для самостійної роботи:

1. Проаналізуйте геополітичний статус України та сформулюйте пріоритети і

завдання української геополітичної доктрини, зумовлені цим статусом, законспектуйте.

Методичні рекомендації:

1. Питання потребує розкриття змісту поняття геополітики (проаналізуйте вузький та широкий підходи). Розгляньте основні концепції геополітики – таласократію (атлантизм) та телурократію (євразійство), проаналізуйте їх сучасні варіанти.

Геополітика – політологічна концепція, що вбачає у політиці (головним чином зовнішній) тієї чи іншої держави визначальну роль географічних факторів.

Шведський учений Р. Челлен, який запровадив цей термін, розглядав державу як географічний організм. Німецький учений Ф. Ратцель використовував поняття «життєвий простір», оскільки вважав, що розширення життєвого простору є рушійною силою державної політики, адже це забезпечує економічну, політичну та військову міць країни.

Існує ряд концепцій геополітики, зокрема євразійства та атлантизму. Перша наголошує на континентальній могутності держав (М. Маккіндер, З. Бжезинський), друга – на їх морській потужі (А. Мехен, М. Спайкмен). У геополітичній моделі світу за М. Маккіндером центральним, «осьовим регіоном» людської цивілізації є простір Євразії, який займає Росія. Вона володіє значними природними ресурсами, може в усіх напрямках завдавати і одночасно стримувати удари. За межами цього регіону існує великий внутрішній півмісяць, який представляють Німеччина, Австрія, Туреччина, Індія, Китай, та зовнішній півмісяць – Британія, Південна Африка, Австралія, США, Канада, Японія. Праця Маккіндера «Графічна вісь історії» написана у 1904 році. У цей час осьова держава не була рівносильною периферійним країнам; тут у ролі балансу сил могла виступати Франція. Крім терміну «осьовий регіон», вчений використовував поняття «Світовий острів», у яке включав Хартленд (так назвав «осьовий регіон» англійський дослідник Д. Фергів) і внутрішній півмісяць, тобто Євразію та прилеглу до неї Північну Африку. Маккіндер зробив такий висновок: «Той, хто контролює Східну Європу, панує над Хартлендом; той, хто панує над Хартлендом, панує над Світовим островом; той, хто панує над Світовим островом, панує над світом».

Сучасний американський політолог З. Бжезинський у праці «Велика шахівниця. Панування Америки та її геостратегічні імперативи» (1997) вважає, що стратегічна мета США – контроль над Євразією, яка уявляється великою шахівницею, на якій розташовані такі головні фігури як Німеччина, Франція, Китай, Росія, Індія. Головний приз у цій геополітичній грі – простір «чорної діри», який виник після розвалу СРСР, – територія Росії, України та Білорусії, тобто східнослов'янський світ. США повинні намагатися не допустити єднання головних суб'єктів «чорної діри», тобто відновлення наддержави, зберегти у Східній Європі розколотий геопростір.

Представники концепції атлантизму головну увагу зосереджують на великих морських державах та їх здатності контролювати берегові зони

материків (римленд) і, в першу чергу, Євразії. Морська могутність держави має таку формулу: військовий флот + торговельний флот + військово-морські бази. Відповідно існує твердження: «Хто контролює римленд, той контролює Євразію, хто контролює Євразію, контролює долі світу». Є очевидним, що геополітика США враховує настанови як євразійства, так і атлантизму.

Геополітика як бачення природних світових політичних процесів, що відображають об'єктивні зв'язки й закономірності реального життя, виконує функції, серед яких найважливішими слід вважати пізнавальну, прогностичну, управлінську, ідеологічну та методологічну.

Політична наука як галузь теоретико-прикладного знання має сьогодні вельми складні проблеми, без вирішення яких вона неминуче спізнюватиметься з висновками та рекомендаціями щодо реальних тенденцій розвитку. Одним із таких завдань є включення геополітичної проблематики в концептуальне поле політичної науки, у процес політичної освіти.

Процеси розвитку світу, цивілізації набули зараз бурхливого характеру й являють собою настільки масштабну, суперечливу та в багатьох відношеннях кризову картину, що наукова думка, навіть та, що фахово займається цією проблематикою, не встигає з її системним осмисленням, віднайденням та конструюванням методів пошуку й оцінки нових геоцивілізаційних координат. Напевно, найсерйознішими в цьому аспекті є проблеми, що пов'язані з можливостями аналізування політичних процесів світового розвитку в їх інституційному або соціально-культурному вимірі, пошуку нових геоцивілізаційних координат.

2. Міжнародні організації – це об'єднання держав, національних громадських організацій та індивідуальних членів з метою розв'язання питань регіонального або глобального характеру. Вони поділяються на урядові та неурядові. Їх структура, окрім суб'єктів-членів, включає керівні органи, виконавчі інститути з бюрократичними апаратами, органи спеціального призначення (військові підрозділи, моніторингові групи, представництва тощо).

Найбільшою та найвпливовішою урядовою організацією є Організація Об'єднаних Націй (ООН), заснована у 1945 році з метою підтримання миру і міжнародної безпеки та розвитку співпраці між державами. Сьогодні ця організація об'єднує 191 країну. Україна належить до числа членів-засновників ООН. Головними органами ООН є – Генеральна Асамблея – своєрідний світовий парламент; Рада Безпеки, яка складається з п'яти постійних членів (США, Великобританії, Франції, Китаю та Росії), і 10 членів, які обираються на дворічний термін; Економічна та Соціальна Рада, Міжнародний Суд та інші інституції. Серед спеціалізованих установ ООН слід виділити Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Організацію з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Міжнародну організацію праці (МОП) та ін. Зусиллями ООН реалізується ряд програм: Програма розвитку ООН, спрямована на викорінення бідності, створення робочих місць, поліпшення становища жінок тощо, Програма ООН з охорони довкілля, всесвітня продовольча програма та ін. Велике значення має діяльність миротворчих сил ООН, за яку ООН удостоєна Нобелівської премії миру (1988).

У Європі діє Організація з безпеки та співробітництва (ОБСЄ), яка об'єднує усі держави континенту, країни СНД, що розташовані в Азії, а також США та Канаду. Держави-члени ОБСЄ виробили такі засади взаємної безпеки:

- термінове проведення консультацій з тією державою, безпека якої перебуває під загрозою;
- не надання підтримки тим державам, які порушують міжнародне право;
- врахування інтересів усіх держав, незалежно від їхньої приналежності до тих чи інших військових структур та ін.

Україна з січня 1992 р. бере безпосередню участь у діяльності ОБСЄ.

Найстаршою європейською організацією є Рада Європи, яка діє з 1949 року і об'єднує 47 держав. Рада Європи створена для:

- 1) захисту прав людини та парламентської демократії, забезпечення принципу верховенства права;
- 2) стандартизації діяльності держав у соціальній та правовій сферах;
- 3) усвідомлення існування європейської культурної самобутності та ін.

Головними органами Ради Європи є Комітет Міністрів, Парламентська Асамблея (ПАРС), яка нараховує 526 членів (263 парламентарі і 263 їх заступники), Конгрес органів місцевих та регіональних влад. Головними документами організації є Європейська конвенція з прав людини, Європейська хартія місцевого самоврядування та ін. Наприкінці 1995 р. Україна стала повноправним членом Ради Європи, делегуючи в ПАРС 12 депутатів Верховної Ради. Проблеми становлення в Україні правової та демократичної держави неодноразово розглядалися на засіданнях керівних органів Ради Європи, що сприяло утвердженню прав і свобод громадян, принципів народовладдя.

Європейський Союз розпочав своє становлення у 1951 році і пройшов етапи від галузевого та широкомасштабного економічного співробітництва (Європейське співробітництво вугілля і сталі – 1951 р.; Європейське співтовариство атомної енергії – 1957 р.; Європейське економічне співтовариство – 1957 р.) до глобальної політичної співпраці на основі Маастрихтської угоди 1992 року. Сьогодні ця організація об'єднує 27 найбільш економічно та демократично розвинутих держав. Україна співпрацює з ЄС з 1994 р., наразі ведеться відповідна робота по вступу до цієї структури. Головними установами ЄС є Європейська Рада, Європейська Комісія, Рада Міністрів, Європейський Парламент, Суд Європейського Союзу. Впродовж останнього десятиріччя вживаються заходи для тіснішої інтеграції країн ЄС шляхом створення наддержавних органів влади й управління, а також ухвалення Конституції ЄС, яка передбачає єдине громадянство, спільні органи правопорядку та військо. На теренах країн ЄС відбувається вільний рух єдиної валюти – євро, капіталів, робочої сили та послуг, що сприяє вирівнюванню економічних та соціальних параметрів життя країн-учасниць, утвердженню високих моральних та політичних засад функціонування державних органів та інститутів громадянського суспільства.

Також значний вплив на світову політику здійснює НАТО – Організація Північноатлантичного договору (1949), яка об'єднує 29 держав і забезпечує їх колективну оборону. Нині НАТО все більше стає політичним органом, який

координує зовнішню політику держав-учасниць та залучає інші країни до співпраці заради миру.

Неурядові міжнародні організації об'єднують національні партії, громадські організації, індивідуальних членів. Серед найвпливовіших з них є Всесвітня федерація профспілок, Грінпіс та інші. Вони також мають суттєвий вплив на міжнародну політику, ініціюють та очолюють різноманітні суспільно-політичні рухи (за мир, роззброєння, захист довкілля тощо) та є інститутами громадянського суспільства регіонального та світового масштабу.

3. Висвітліть геостратегію сучасної України, її завдання та проблеми. Розпочніть з обґрунтування двоїстого геополітичного положення сучасної України. Підкресліть, що основний зміст та особливості геостратегії України визначаються як об'єктивною геополітичною ситуацією, так і прагненням нашої країни до політичної стабільності, зміцненням своєї безпеки, отриманням необхідної допомоги в проведенні політичних та соціально-економічних реформ.

Згадайте, що Україна, незважаючи на свій, по суті, колоніальний статус у складі СРСР, певною мірою була причетною до міжнародної політики. Передусім це було пов'язано з визнанням її у 1945 р. членом-фундатором ООН, що давало можливість протягом усього післявоєнного періоду час від часу нагадувати світовій спільноті про своє існування. Ставши незалежною, Українська держава розпочала якісно новий етап у зовнішньополітичній діяльності, головним змістом якого було перетворення її з об'єкта геополітики на рівноправного суб'єкта міжнародного співтовариства.

Основні принципи зовнішньополітичної стратегії України були закладені ще Декларацією про державний суверенітет. Українська РСР урочисто проголосила про свій намір стати в майбутньому нейтральною державою, яка дотримується 3 неядерних принципів; не приймати, не виробляти та не набувати ядерної зброї.

Наступним кроком у формуванні зовнішньополітичних орієнтирів стали Основні напрями зовнішньої політики України, схвалені 2 липня 1993 р. Основоположними чинниками визначалися: відкритість політики, співробітництво з усіма зацікавленими партнерами, уникнення залежності від окремих держав; вирішення будь-яких міжнародних суперечок виключно мирними засобами; дотримання принципів взаємоповаги, рівноправності, невтручання у внутрішні справи інших держав; відсутність територіальних претензій до сусідніх держав та невизнання територіальних претензій до себе; визнання пріоритету загальнолюдських цінностей.

Юридично закріпила основні принципи зовнішньополітичної діяльності України Конституція від 28 червня 1996 р. Ці принципи спрямовані на забезпечення національних інтересів та безпеки країни шляхом підтримання мирного та взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Важливою подією на шляху євроатлантичної інтеграції України стало підписання нею 26 лютого 1992 р. Гельсінського заключного акта. Головним

принципом цього документа було положення про відсутність територіальних претензій та непорушність кордонів.

Певне напруження у відносини між Українською державою та Заходом, вносила проблема ядерної зброї, розміщеної на українській території. Остаточний компроміс було досягнуто 14 січня 1994 р., коли у Москві президенти України, США та Росії підписали тристоронню заяву, згідно з якою США та Росія пообіцяли надати Україні Гарантії безпеки, як тільки вона стане учасником Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Таким чином у 1996 р. Українська держава, виконавши взяті зобов'язання, стала першою країною світу, яка відмовилася від ядерної зброї. Однак через 10 років Росія не лише порушила взяті на себе зобов'язання щодо гарантування безпеки України, а й виступила безпосереднім агресором щодо нашої держави.

Зростання зовнішньополітичної активності України у західному напрямі виявилось у тому, що на 1 січня 1995 р. вона була членом 37 міжнародних міжурядових організацій, зокрема ОБСЄ, Світового банку, МВФ, ЄБРР, Ради Європи та ін.

Україна першою з країн СНД ще у 1994 р. підписала угоду про партнерство та співробітництво з Європейським Союзом, вступ до якого є її стратегічною метою.

Продуктивними є відносини України з НАТО, як найбільш ефективною структурою колективної безпеки в Європі. У 1994 р. вона приєдналася до програми співробітництва з НАТО «Партнерство заради миру», а в 1997 р. підписала Хартію про особливе партнерство з НАТО. У червні 2003 р. мету вступу нашої країни до НАТО було зафіксовано Верховною Радою у Законі «Про основи національної безпеки України».

Надзвичайно важливою для нашої держави є участь у діяльності ООН. Упродовж 2000-2001 рр. Україна виконувала обов'язки непостійного члена Ради Безпеки ООН. З кожним роком активнішою стає участь українських військових у миротворчих силах ООН. Динамічнішим стало двостороннє співробітництво України з такими державами, як США, Канада, Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія, Австрія та ін. Зокрема, 19 грудня 2008 р. Україна та США уклали хартію про стратегічне партнерство, де наголошується на важливості двосторонніх відносин у сфері оборони, безпеки, економіки, торгівлі, енергетичної безпеки, демократії та культурного обміну.

Плідно розвиваються відносини із західними сусідами, передусім Польщею, яка є стратегічним партнером України, а також Угорщиною, Чехією, Словаччиною. Деяко напруженими певний час були відносини з Румунією, окремі політичні кола якої висували до України територіальні претензії. Певною мірою їх розв'язав Міжнародний Суд у Гаазі, який 3 лютого 2009 р. ухвалив компромісне рішення у справі позову Румунії проти України щодо розподілу чорноморського шельфу навколо українського острова Зміїний.

Негативним фактором на шляху зміцнення зв'язків України із Заходом тривалий час була невизначеність її міжнародної політики, зокрема так звана багатовекторність, балансування між прагненням увійти до кола західних країн та міцними зв'язками з Росією.

Істотно поліпшився імідж України у світі під час Помаранчевої революції 2004 р., яка кардинально змінила сприйняття української держави й українців у світі. Важливе значення на шляху зміцнення відносин зі світовою спільнотою також мали демократично проведені українською владою парламентські вибори 2006 та 2007 рр.

Однак невдовзі Україна почала втрачати потенціал та привабливість, які отримала завдяки революції. Міжусобна боротьба українських політичних кланів, їх безвідповідальність та корумпованість, нездатність під час прийняття політичних рішень керуватися національними, а не особистими інтересами, небажання проводити реформи викликали у світі глибоке розчарування і скептицизм навіть у найвідданіших прихильників.

Драматичні події кінця 2013-2014 рр. знову привернули увагу світової громадськості до України. Український народ продемонстрував підтримку європейського курсу розвитку Батьківщини і обрав президентом П. Порошенка, що є яскравим прихильником тісної співпраці з Європою та користується повагою та підтримкою у світовому політичному товаристві. Натомість незаконна анексія Криму Росією, відкрите втручання у внутрішні справи нашої країни та військові дії на Сході України призвели до значного погіршення міждержавних стосунків з Росією і наразі напруження зростає. Якими будуть наслідки покаже час.

Отже, ми маємо розуміти, що посісти гідне місце у світовому співтоваристві Україна зможе лише за умов якісного реформування економіки, забезпечення своїм громадянам належних соціальних стандартів, реальної демократизації суспільства, його політичної стабільності, дотримання прав людини, відкритості та послідовності зовнішньої політики. Безперечно, поза світовими глобальними і регіональними процесами становлення стабільної, демократичної, економічно процвітаючої України просто неможливе. Належачи до Європи географічно й історично, Україна зробила природний вибір: стати європейською країною фактично.

Важливо підкреслити, що розташування та розміри території України, чисельність її населення, природні ресурси у поєднанні з потенційними можливостями у політичній, економічній, науковій та інших сферах суспільного життя дають їй змогу та право мати статус європейської держави з відповідними геостратегічними орієнтирами. Сьогодні демократичні засади внутрішніх перетворень та зовнішньої політики України відкривають для неї нові геополітичні можливості.

Література:

1. Бодрук О. Фактор сили в сучасному світі: Геополітичні зміни сучасної міжнародної безпеки після трагічних подій 11 вересня 2001 року // Політика і час. – 2002. – № 3.
2. Гаврилишин Б. Україна між Сходом і Заходом // Розбудова держави. – 2002. – № 7-12. – С. 26-32.
3. Дергачев В. Цивілізована геополітика (Геофілософія). – К., 2004.
4. Декларація про державний суверенітет України. – К., 1990.
5. Політологія: підручник / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – 3-тє вид., перероб., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 568 с. (Серія «Альма-матер»). –

С. 437-449.

6. Політологія. Навчально методичний комплекс: Підручник / За ред. Кирилюка Ф. М.: Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 704 с. – С. 647-660.
7. Політологія: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. І. Панов (керівн. авт. кол.), Л. М. Герасіна, В. С. Журавський та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Концерн “Видавничий дім “Ін Юре”, 2005. – 520 с. – С. 496-513.
8. Україна в Європі: контекст міжнародних відносин / За ред. А. І. Кудряченка. – К.: Фенікс, 2011. – 632 с.
9. Шпакович О. Вступ України до Європейського Союзу: переваги та перспективи/ Ольга Шпакович // Віче. – 2011. – № 14. – С. 27-29.

Додаткова література:

1. Гетьманчук О. Євроінтеграція та ефект попкорну // Дзеркало тижня. – 25 жовтня. – 2013. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/international/yevrointegraciya-ta-efekt-popkornu-.html>
2. Онищенко О. Молодь обирає Європу // Дзеркало тижня. – 2014, – 14 лютого. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/molod-obiraye-yevgoru-.html>
3. Особливості розвитку сучасної геополітичної ситуації в світі. Роль України та її місце у світових і регіональних процесах: http://bintel.com.ua/uk/analytics/osoblivosti_rozvitku/

Тема 17. Політична глобалістика

План семінару (2 год.)

1. Політична глобалістика: суть та завдання.
2. Політичні аспекти основних глобальних проблем сучасності: підтримка миру, демографічна проблема, подолання відсталості, екологічні проблеми та ін.
3. Діяльність Римського клубу в напрямку розв’язання глобальних проблем.

Теми рефератів:

- Глобалізаційні процеси в сучасному світі.
- Римський клуб про розв’язання глобальних проблем.
- Антиглобалізм: вимоги та перспективи.

Питання для дискусії:

1. Чи можлива, на Вашу думку, третя світова війна у ХХІ ст. при сучасному рівні розвитку міжнародних домовленостей та договорів?
2. Ознайомтеся з матеріалами присвяченими подіям 11 вересня 2001 року у США. Означте відповідні проблеми глобальної, регіональної та національної світової безпеки. Які корективи внесли ці події у проблему нового світового порядку? Який сценарій вирішення цієї проблеми, на Ваш погляд, найбільше відповідає цим корективам? Відповідь обґрунтуйте.

Методичні рекомендації:

1. Проаналізуйте передумови виникнення глобалістики, напрямки, в яких вона розвивається, ознайомтеся з її концепціями, основними поняттями: глобалізація, глобальні проблеми, глобальна криза.

Глобалістика – це система міждисциплінарних наукових знань про життєво важливі загальнолюдські проблеми. Політична глобалістика є одним із напрямків глобалістики. Вона виникла на початку 90-х рр. ХХ ст. з метою вивчення політичних аспектів глобальної проблематики, політичних причин виникнення й загострення загальнолюдських проблем, а також для пошуку шляхів їх розв'язання, які пов'язані з політичною сферою життєдіяльності суспільства.

У політичній глобалістиці виділяють чотири основні підходи до пізнання феномена глобальних проблем людства під політологічним кутом зору:

- 1) дослідження політичних аспектів загальнолюдських проблем в цілому;*
- 2) політологічний аналіз глобальних проблем;*
- 3) вивчення проявів глобальних проблем, в конкретних регіонах світового співтовариства та їх впливу на розвиток там політичної ситуації;*
- 4) формування теоретико-методологічних основ політико-глобалістичних досліджень.*

Розвиток політичної глобалістики розширяє й збагачує спектр політичних наук, а також дає новий імпульс до розширення й поглиблення глобалістики як системи міждисциплінарного знання. Політична глобалістика здатна нетрадиційно й інноваційно висвітлювати чимало важливих проблем міжнародних відносин та світового розвитку.

2. Особливості інтеграційних процесів, що охоплюють найрізноманітніші сфери життя людей, найгостріше проявляють себе у глобальних проблемах сучасності. Глобальні проблеми сучасності (фр. global – всезагальний, лат. globus – куля) – проблеми, які зачіпають життєво важливі інтереси усього людства, усіх держав та народів, кожного мешканця планети; виступають в якості об'єктивного чинника розвитку сучасної цивілізації; набувають надзвичайно гострого характеру й загрожують не лише позитивному розвитку людства, але й небезпекою загибелі цивілізації у випадку незнаходження конструктивних шляхів їх вирішення; потребують для свого вирішення зусиль усіх держав і народів, усієї міжнародної спільноти.

Поняття «глобальні проблеми» в сучасному його розумінні увійшло у широкий обіг наприкінці 60-х рр. ХХ ст., коли учені багатьох держав розпочали дослідження змін, котрі відбуваються в глобальній системі, й можливих їх наслідків. За досить короткий проміжок часу сформувалося нове наукове поняття – «глобалістика».

Основні особливості глобальних проблем:

- вони мають планетарний, загальносвітовий характер, стосуються інтересів усіх народів світу;*
- загрожують деградацією й загибеллю усьому людству;*
- потребують невідкладних та ефективних рішень;*
- вимагають колективних зусиль усіх держав, спільних дій усіх народів.*

Для розв'язання цих питань всесвітнього масштабу важливого значення набувають поруч із політичними й науково-технічними передумови. Ефективна науково-технічна та економічна політика є важливими умовами розв'язання екологічної, сировинної, енергетичної та інших глобальних проблем.

3. Детально проаналізуйте історію створення Римського клубу та його діяльність, досягнення у напрямку розв'язання глобальних проблем.

Література:

1. Бистрицький Є. Конфлікт культур і філософія толерантності // Демони миру і боги війни. – К., 1997.
2. Герасименко П. Глобалізація як феномен сучасності // Українська правда. – 2009. – 2 вересня. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2009/09/2/205852/>
3. Кинг А., Шнайдер Б. Первая глобальная революция: Доклад Римского клуба. – М., 1991.
4. Романе Й. Геополитика хаоса. – М., 2001.
5. Політологія. Навчально методичний комплекс: Підручник / За ред. Кирилюка Ф. М: Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 704 с. – С. 661-682.
6. Політологія: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. І. Панов (керівн. авт. кол.), Л. М. Герасіна, В. С. Журавський та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Концерн “Видавничий дім “Ін Юре””, 2005. – 520 с. – С. 480-496.
7. Уроки 11 вересня: проблеми глобальної, регіональної та національної безпеки: Матеріали Круг. столу (Київ, 23 квіт. 2002 р.). – К.: НІПБМ, 2002.

Додаткова література:

1. Білоконь І. Соціально-політичні настановлення українській молоді в контексті глобалізації // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2010. – № 3 (41). – С. 55-66.
2. Войтович Л. Вплив глобалізації на розвиток сучасного світу. – Режим доступу: <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2013/06/blog-post.html>
3. «Україна в сучасних глобалізаційних процесах: основні тенденції та перспективи». – К: ГО “Молодіжна Альтернатива”, 2012. – 84 С. – Режим доступу: <http://www.ya.org.ua/images/pdf/11-12/ukrvosnovnglobal.pdf>
4. Україна на тлі глобальних політичних трансформацій. – Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/view/5091/44/>

Тема 18. Політичні трансформації (конфлікти, модернізація)

(Для самостійного опрацювання)

1. Політичний конфлікт: суть, типологія, можливі наслідки.
2. Основні методи врегулювання конфліктів.
3. Особливості політичних конфліктів у сучасній Україні.
4. Політична модернізація.

Завдання:

1. З'ясуйте позитивну та негативну роль конфліктів у політичному процесі.
2. Напишіть есе на тему «Політична модернізація України: першочергові завдання» (1-2 сторінки з посиланнями на першоджерела).

Методичні рекомендації:

1. Конфлікт (від лат. зіткнення) – крайнє загострення суперечностей сторін, пов'язане з відмінностями їхнього становища в суспільстві, загострення суперечностей інтересів, цілей та цінностей, зіткнення і протиборство певних систем. Основною причиною виникнення політичного конфлікту є боротьба за владу. Політичний конфлікт – це боротьба за володіння політичною владою, яка являє собою сукупність соціальних позицій, що дозволяють одній групі людей розпоряджатися діяльністю інших.

У науковому світі існує значна кількість типологій конфліктів. Основоположник сучасної конфліктології К. Боулдінг виділяє такі основні типи конфліктів: дійсні, випадкові, приховані і фальшиві. Політичні конфлікти поділяються на два типи: зовнішньополітичні та внутрішньополітичні, які, в свою чергу, поділяються на підтипи.

2. Аналізуючи основні шляхи, механізми, методи регулювання політичних конфліктів, слід розглянути основні методи подолання внутрішньополітичних, зовнішньополітичних (міжнародних) конфліктів і окремо основні механізми локалізації міжнаціональних конфліктів. Серед основних методів врегулювання конфліктів – уникнення, спосіб «відкладання» конфлікту, метод переговорів та ін.

3. Визначте характер політичного конфлікту 2013-2014 рр. в Україні. Окресліть основні передумови та наслідки цього конфлікту.

Розкрийте особливості економічного, соціального та ідеологічного конфліктів. Зверніть увагу, що серед основних причин конфліктних ситуацій у сфері економічної політики є відсутність концептуально виваженої домінанти в економічній політиці, корупція, економічний волонтаризм та суб'єктивізм, непослідовність рішень. Причини конфліктогенної ситуації в політичній сфері: знову ж таки – корупція, неефективність законотворчої діяльності Верховної Ради, відсутність у державної влади політичної волі щодо здійснення реформ, а саме – контроль та послідовність, надмірна централізація влади, невідповідність форм і методів регулювання національних особливостей, надмірна регламентація відносин, особливо соціальних, неорганізованість, недостатній рівень взаємодії держави і суспільства та ін.

4. Модернізація – особлива форма цивілізаційного процесу, що полягає у переході від традиційного, аграрного суспільства до індустріального, модерного. Її головними субпроцесами виступають, перш за все, економічне зростання, розвиток науки, освіти, технічний процес, демократизація, націоналізм, становлення сучасної держави.

Це поняття почали використовувати з 50-х років ХХ ст. для характеристики процесів у країнах, які здійснювали перехід до індустріального суспільства через удосконалення економічної інфраструктури. Сучасні вчені розуміють модернізацію як процес набуття менш розвиненими країнами

(суспільствами) низки ознак, характерних для більш розвинених країн (суспільств).

Концепція модернізації розробляється у двох варіантах – «соціології розвитку» (Т. Парсонс, Ш. Ейзенштадт, Д. Лернер, У. Мур, У. Ростон) та «політології розвитку» (Г. Алмонд, Л. Біндер, С. Верба, С. Хантінгтон). Прибічники політологічного підходу розглядають процес модернізації як перетворення в усіх компонентах соціальної системи – економіці, праві, політиці, культурі, освіті тощо. Процес модернізації охоплює насамперед удосконалення політичних структур та механізмів соціально-політичного розвитку і передбачає:

- упорядкування геополітичного простору через утворення національних або федеративних держав, централізацію та децентралізацію влади;

- здатність держави до структурних змін у всіх сферах суспільного життя зі збереженням стабільності та внутрішньої консолідації суспільства;

- залучення широких мас до участі у політичному процесі і встановлення політичної демократії;

- удосконалення соціально-політичних механізмів та рушіїв модернізації – ролі і функцій держави, структури і взаємодії інститутів, діяльності соціальних суб'єктів оновлення – еліти, політичних лідерів;

- політичну соціалізацію особи, спрямовану на розширення її політичної участі, тощо.

Процес модернізації проходить кілька стадій: усвідомлення мети, консолідацію, зорієнтовану на модернізацію еліти, трансформацію, інтеграцію суспільства на нових засадах. Обов'язковою умовою здійснення цього процесу є регіоналізація та забезпечення ефективності влади.

Характерною особливістю політичної модернізації є диференціація політичної структури, або інституціоналізація, що передбачає формування розгалуженої мережі соціально-економічних, політичних та інших інститутів сучасного суспільства, покликаних забезпечити стабільність і соціальний порядок у державі. Саме тому модернізаційна спрямованість політичних партій і груп визначається тим, чи може партія структурувати політичне життя й інтегрувати суспільство.

Україна разом з усім світом увійшла у третє тисячоліття. Як і на всьому геополітичному просторі колишнього Радянського Союзу та Східної Європи, в ній відбуваються динамічні еволюційно-революційні зрушення в суспільно-політичній системі. Українська народна революція 2013-2014 рр. внесла суттєві переміни у подальший розвиток політичної системи України, досягнувши зміни авторитарного режиму на демократичний, активізувала процеси побудови громадянського суспільства.

Література:

1. Кіянка І. Б. Політична конфліктологія: Навчальний посібник. – Львів: «Новий світ - 2000», 2011. – 96 с.
2. Козырев Г. И. Политическая конфликтология. М., 2008.
3. Павко А. Проблеми політичної модернізації України у світлі сучасної

наукової парадигми // Анатолій Павко. – Віче. – №4, - 2012. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2985/>

4. Піча В. М., Левківський К. М., Хома Н. М. Політологія: Типові питання та відповіді з лекційного курсу. Навчальний посібник для студентів. – К.: «Каравела», Львів: «Новий світ-2000», 2002. – 176 с. – С. 149-153.
5. Політична конфліктологія: підручник для студ. вищ. навч. закл. / О. О. Проскуріна, О. І. Ладиґа, Л. І. Ладиґа; під заг. ред. О. І. Ладиґи ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛІНУ імені Тараса Шевченка», 2012. – 352 с.
6. Політологія. Підручник / За заг. ред. проф. Кременя В. Г., проф. Горлача М. І. – Харків, 2001. – С. 584-612.
7. Політологія: підручник / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – 3-тє вид., перероб., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 568 с. (Серія «Альма-матер»). – С. 395-419.
8. Проблеми модернізації політичних систем сучасності: Монографія / За заг. ред. Л. М. Герасіної, О. Г. Данильяна. – К.: Право, 2008. – 320 с.

Додаткова література:

1. Андрусів В. Політична модернізація: організація влади // Українська правда. – 18 квітня. – 2011. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/04/18/6095456/>
2. Єрмолаєв А. Єдність країни: місія Сходу // Дзеркало тижня. – 11 квітня. – 2014. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/yednist-krayini-misiya-shodu_.html
3. Політичні конфлікти. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/12800528/psihologiya/politichni_konflikti
4. Співвідношення понять "політичний розвиток" і "політична модернізація". – Режим доступу: <http://bookster.com.ua/seminars/question/1737>

VII. Контрольні запитання до іспиту

1. Політика як суспільне явище. Суб'єкти, структура та функції політики.
2. Місце політології в системі наук про суспільство.
3. Об'єкт, предмет та структура політології.
4. Основні категорії, методи та функції політології.
5. Політичні ідеї в країнах Стародавнього Сходу. Конфуціанство. Легізм.
6. Політичні вчення в Стародавній Греції. Сократ, Платон, Аристотель та ін.
7. Політична думка у Стародавньому Римі.
8. Західноєвропейська політична думка Середньовіччя (А. Блаженний, Т. Аквінський, М. Падуанський та ін.).
9. Політичні вчення епохи Відродження. Н. Макіавеллі. Макіавелізм.
10. Політичні ідеї утопічного соціалізму (Т. Мор, Т. Кампанелла та ін.). Критично-утопічний соціалізм.
11. Політичні ідеї доби Просвітництва. Вчення Ш. Монтеск'є про державу та право.
12. Ранньобуржуазні ліберальні концепції політики. Проблеми держави і права в поглядах Т. Гоббса, Дж. Локка та ін.
13. Філософсько-правові концепції політики у німецькій філософії. І. Кант, Г. Гегель та ін.
14. Лібералізм як течія соціально-політичної думки Нового часу. Основні цінності лібералізму. Неолібералізм.
15. Консерватизм та неоконсерватизм.
16. Соціалізм та соціал-демократизм: теорія і практика.
17. Марксистська концепція політики.
18. Політичний екстремізм: суть, приклади.
19. Політичні знання у Київській Русі. Писемні пам'ятки та джерела.
20. Політична думка литовсько-польської та козацько-гетьманської доби (XVI – XVIII століття).
21. Політична думка у Києво-Могилянській академії: П. Могила, Ф. Прокопович, С. Яворський та ін.
22. Розвиток революційно-демократичних ідей XIX – поч. XX ст. Кирило-Мефодіївське братство.
23. Ліберально-демократичні ідеї та соціалістична думка: М. Драгоманов, І. Франко, Л. Українка.
24. Політичні концепції українських мислителів у XX ст. (М. Грушевський, В. Винниченко, Д. Донцов, В. Липинський, М. Міхновський, В. Чорновіл та ін.).
25. Сутність, види та функції влади. Політична влада. Концепції влади.
26. Поняття легітимності політичної влади. Ресурси влади.
27. Політичні режими: поняття, типологія та характерні риси.
28. Політичний процес, його структура та характер. Класифікація політичних процесів.
29. Особа як суб'єкт та об'єкт політики. Політична поведінка та участь в політиці. Основні форми політичної участі.
30. Політична соціалізація: сутність, етапи.

31. Сутність, структура та функції політичної системи. Типи політичних систем.
32. Особливості політичної системи сучасної України.
33. Сутність, ознаки та функції держави. Теорії походження держави.
34. Форми державного правління та державного устрою. Вищі органи сучасної держави та поділ державної влади.
35. Правова держава: сутність та основні ознаки.
36. Громадянин та держава: механізми взаємодії, відповідальність. Громадянське суспільство.
37. Становлення і розвиток правової держави та громадянського суспільства в Україні.
38. Сутність, генеза та функції політичних партій, їх типологія.
39. Партійні системи. Типологія партійних систем.
40. Політичні партії в Україні. Становлення багатопартійності.
41. Поняття “суспільно-політичний рух”. Основні тенденції та типи сучасних суспільно-політичних рухів.
42. Поняття демократії, її зміст, основні демократичні принципи.
43. Особливості становлення та розвитку демократії в сучасній Україні.
44. Нація як історична спільність людей. Теорії походження нації. Особливості формування української нації.
45. Національна ідея та її роль у становленні української державності.
46. Етнополітика та її місце в гармонізації етнонаціональних відносин.
47. Політична еліта: характерні риси, функції, шляхи формування
48. Сутність, витоки та функції політичного лідерства.
49. Типологія та механізми формування політичного лідерства.
50. Політична свідомість: поняття, структура, функції.
51. Політична ідеологія: поняття, структура і функції.
52. Політична культура: поняття, зміст та функції.
53. Типологія політичної культури.
54. Політична свідомість та політична культура сучасного українського суспільства.
55. Вибори та виборчі системи. Основні типи виборчих систем.
56. Принципи виборчого права та організація демократичних виборів.
57. Політичний маркетинг: поняття, функції та види.
58. Політичне рекламування та імідж.
59. Політичний менеджмент: поняття, функції та види.
60. Політичні трансформації (конфлікти, модернізація): суть та завдання.
61. Міжнародна і зовнішня політика: суть, цілі та функції.
62. Сутність та особливості розвитку сучасних міжнародних відносин.
63. Україна в системі міжнародних політичних відносин (Україна – Європейський Союз, Україна – США, Україна – СНД).
64. Глобальні проблеми сучасності: політичні аспекти.

Дидактичні матеріали до курсу

До теми № 1 «Політологія як система знань про політику»

Схема 1.

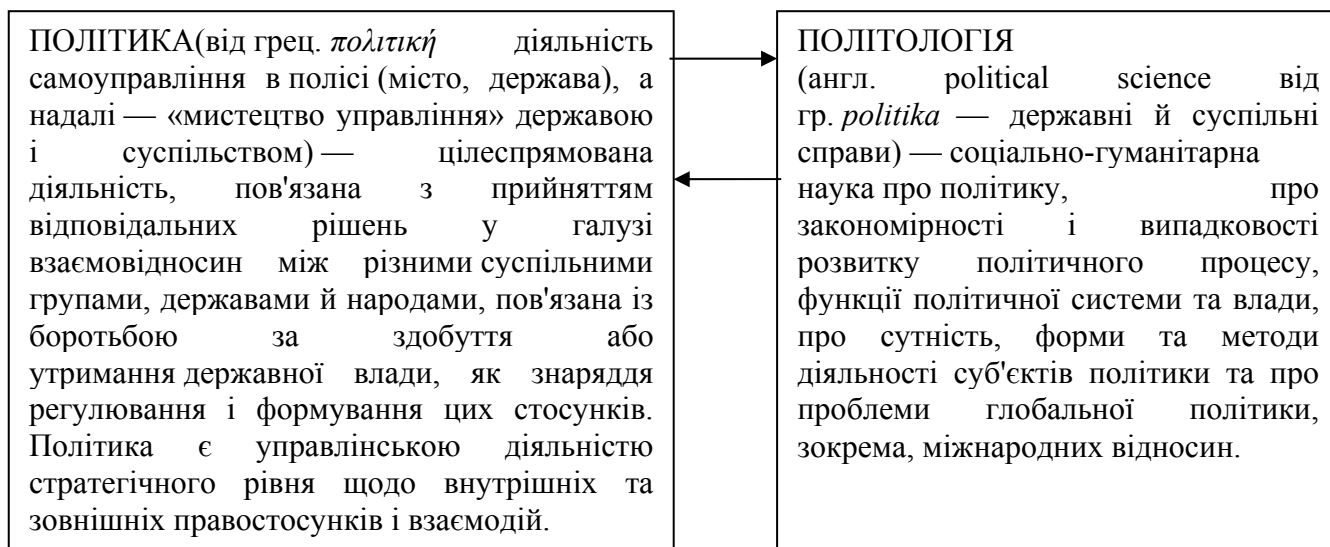

Схема 2.

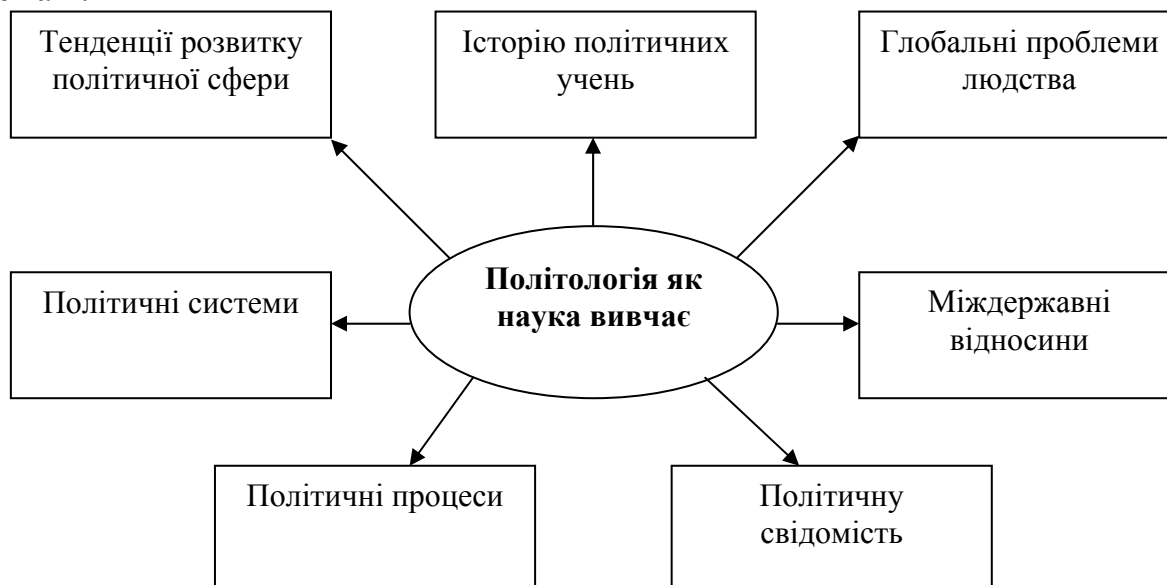
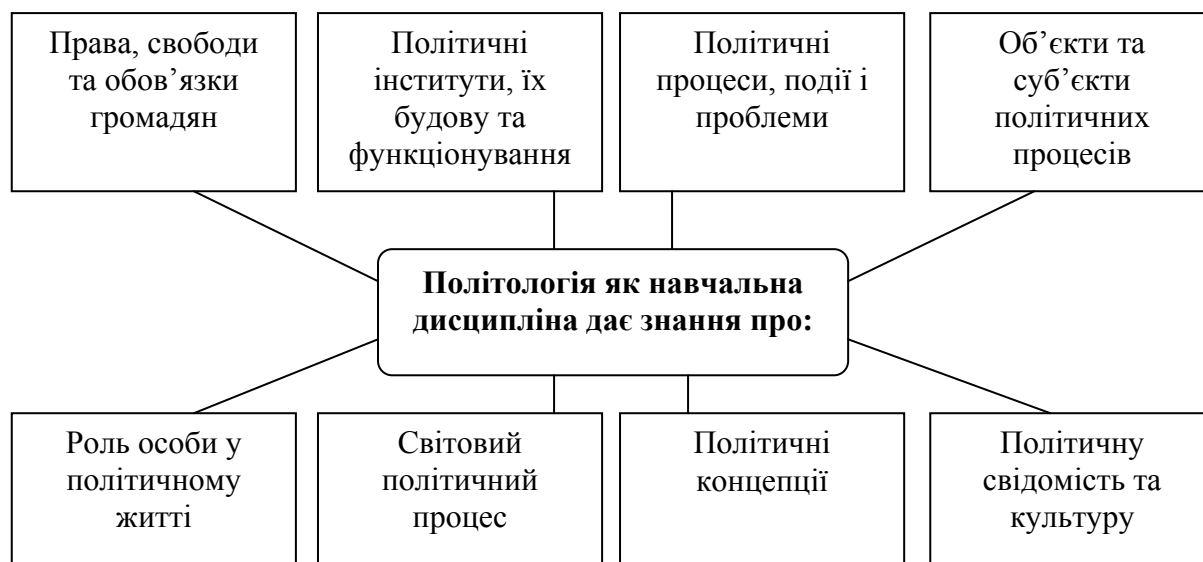

Схема 3.

Схема 4. Структурні елементи політології

До теми № 2 «Виникнення та еволюція світової політичної думки»

Схема 1. Історія розвитку політичної думки

Основні етапи	Особливості та характерні риси	Основні представники
Політичні вчення Стародавнього Сходу (Єгипет, Вавілон, Ассірія, Іран, Китай)	Політична думка не виділилась у самостійну галузь знання, відображалась в міфологічній формі, панувало розуміння божественного походження влади.	Хаммурапі, Соломон, Заратустра, Конфуцій, Лао-цзи, Шан Ян та ін.
Політичні вчення Древньої Греції та Древнього Риму	<ul style="list-style-type: none"> • Поступове звільнення політичних поглядів від міфологічної форми, відокремленість їх як відносно самостійної частини філософії. • Аналіз устрою держави, класифікація форм державної влади, визначення найкращої ідеальної форми управління. 	Гомер, Піфагор, Геракліт, Демокріт, Протагор, Сократ, Платон, Аристотель, Лукрецій, Цицерон та ін.
Політичні вчення Середньовіччя	<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток соціально-політичної думки в основному зусиллями релігійних діячів. • Обґрунтування теологічної теорії політичної влади. • Роль релігії і держави в політиці. 	Аврелій Августин (Блаженний), Фома Аквінський та ін.
Політичні вчення епохи Відродження та епохи Просвітництва	<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток гуманістичних начал в політичній теорії, звільнення її від теології. • Аналіз проблем прав та свобод людини, закону і держави, демократичного устрою суспільного життя. 	Н. Макіавеллі, М Лютер, Т. Мор, Т. Кампанелла, Ж. Боден, Т. Гоббс, Г. Гроцій, Дж. Локк та ін.
Політичні вчення Нового часу	Формування ліберальної політичної ідеології. Обґрунтування необхідності розподілу влади. Характеристика правової держави. Аналіз цінностей та механізму функціонування буржуазної демократії. Формування концепції прав людини та громадянина.	Ш. Монтеск'є, Ж. Ж. Руссо, О. Конт, О. М. Радіцев, М. Г. Чернишевський.
Німецька філософсько-політична думка	Розвиток теорії «правової держави» та громадянського суспільства. Людина – абсолютна цінність і не може бути знаряддям чужих планів.	І. Кант, Г. Гегель та ін

До теми № 3: «Становлення та розвиток української політичної думки»

Схема 1. Загальна характеристика політичної думки України

Основні етапи	Особливості та характерні риси	Основні представники та їх праці
Політична думка Київської Русі	<p>Розвивалась під впливом політико-правової думки Візантії, під впливом християнської релігії, яка з 988 р. стала державною. У згаданих творах було порушено такі основні політичні проблеми:</p> <ul style="list-style-type: none"> • забезпечення незалежності та єдності Русі; • утвердження рівноправного статусу Київської Русі серед інших країн світу; • засудження князівських міжусобиць • закріплення норм права і християнської моралі в суспільних і міжособистісних стосунках; • дотримання присяги та норм права князями; • верховенство світської влади над церковною. <p>Концепція "богоугодного володаря" (ігумен Феодосій Печерський, літописець Нестор, сформулювали ідею необхідності об'єднання київських князів навколо церкви, а не навколо великокнязівського престолу, а також ідею божественної природи влади);</p> <p>Концепція "князівського єдиновладдя" (митрополит Іларіон: у сильній монархічній владі запорука територіальної цілісності держави. Християнство повинно служити консолідації країни, а церква - державі та володарю).</p> <p>Розвинена ідея необхідності політичного об'єднання руських земель та припинення міжусобної боротьби перед небезпекою іноземного поневолення</p>	Володимир Мономах "Повчання дітям", Іларіон "Слово про закон і благодать", Нестор літописець "Повість минувших літ» «Слово о полку Ігоревім» (XII ст.)
Політична думка перехідного періоду (XIV-перша половина на XVI ст.)	<p>Національно-релігійне поневолення негативно вплинуло на розвиток політичної думки в Україні, проте в цей час зародилася українська національна політико-правова ідеологія. Цьому сприяло те, що в XV-XVI ст. в Україну через Польщу почали проникати із Заходу ідеї Реформації, спрямовані проти феодального ладу й католицизму, який контролював майже всі сфери життя.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Розробка ідей природного права т.зв. "піраміди влади". • Поступове визволення політичної науки від теології, відстоювання принципу невтручання церкви у державні справи. <p>Ю. Дрогобич – доктор філософії та медицини Болонського університету, займався політичним прогнозуванням, зокрема намагався передбачити становище імператора Священної римської імперії Фрідріха III, а також ворогуючих сторін на Апеннінському півострові. Він був прихильником сильної королівської влади, визнавав зверхність світської влади над церковною.</p> <p>С. Оріховський замолоду виступав проти божественного походження влади, відстоював принцип невтручання церкви в державні справи. Держава, на його думку, подібна до живої істоти, яка має своє тіло (посполиті), душу – (шляхетний стан), розум – (король). Мета держави: збереження набожності,</p>	Юрій Котермак-Дрогобич, Ст.Оріховський (Роксолян) «Про природне право», «Польські діалоги політичні»

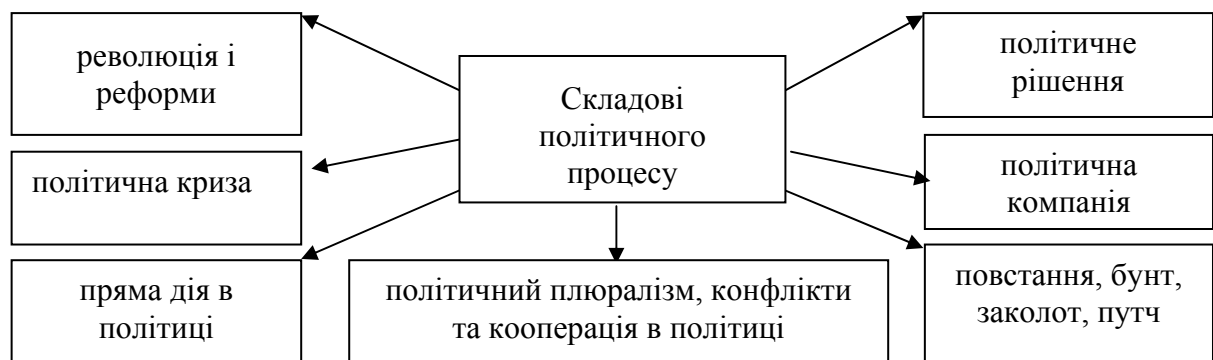
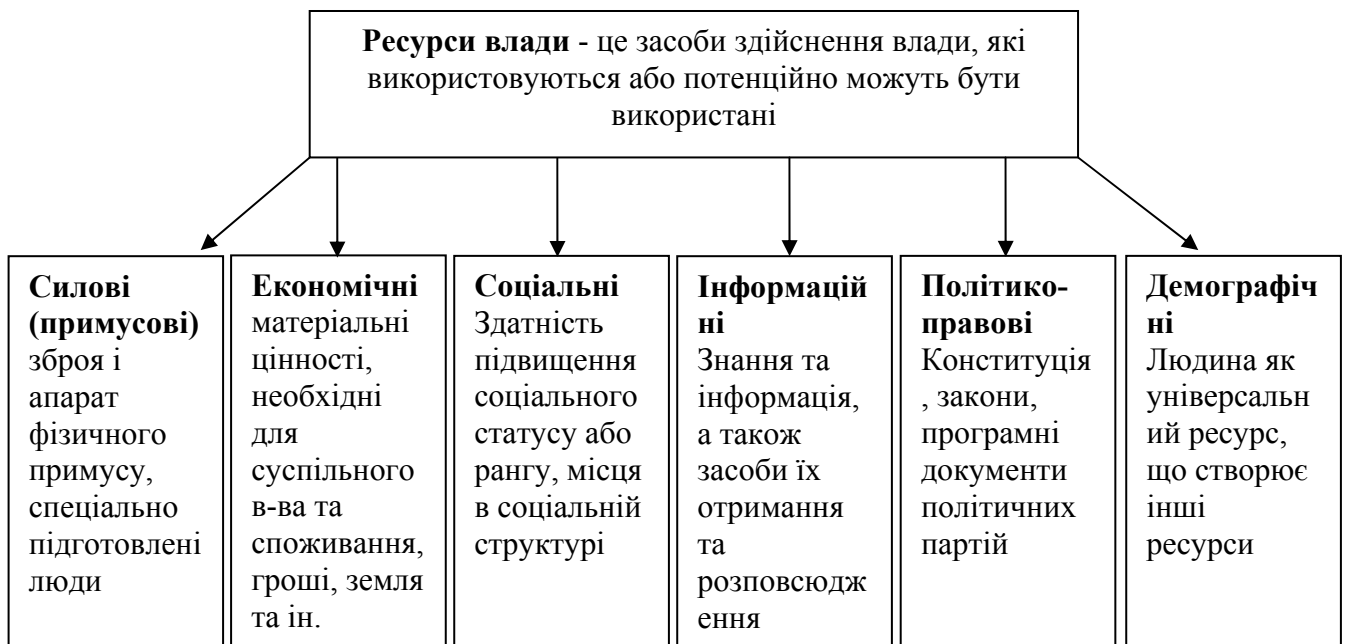
	<p>добробуту і свободи громадян.</p> <p>С. Оріховський одним із перших в Європі розробив концепцію природного права, відстоював пріоритетність закону над рішенням монарха чи інших посадових осіб. Проте за декілька років до смерті він відійшов від передових поглядів, відстоював зверхність папської влади над королівською. Цей принцип письменник-публіцист застосував при розробці піраміди влади у Польщі, котра б нагадувала трикутник, вершиною якого була духовна влада, у лівому куті – священослужителі, а у правому – король.</p>	
<p>Політ. думка періоду від Люблінської унії до козацько-гетьманської доби</p>	<p>Полемічна література здебільшого торкалася питань релігійного життя, реформи церкви, але в контексті цих проблем порушувались і політичні питання.</p> <p>Два вектори: 1) орієнтований на унію православної та католицької церков (П. Скарга);</p> <p>2) антиуніатські ідеї, акцент на необхідності реформ православної церкви. (Христофор Філалет).</p> <p>Іван Вишенський – визначний український письменник-полеміст, висунув концепцію колективної соборності правління християнською церквою, засновану на ідеї рівності всіх людей перед богом. Принцип соборності як вияв демократизму він відстоював також у відносинах між церквами. В цьому ж контексті І. Вишенський заперечував не тільки абсолютизм духовної влади – папи римського, а й абсолютизм світської влади – королів і царів, вважав, що будь-який володар отримує владу від бога і не може користуватися нею на свій розсуд.</p>	<p>П. Скарга «Про єдність церкви божої», Х. Філалет «Апокрисис», І. Вишенський та ін.</p>
<p>Політ. думка періоду козацько-гетьманської доби</p>	<p>У козацько-гетьманську добу політична думка України розвивалася в контексті правових документів, які відображали аспекти державного устрою і міжнародних відносин України, а також у руслі концепції просвітників щодо суспільства і держави. До важливих правових документів того часу можна віднести «Березневі статті», «Гадяцький трактат», «Угоду та Конституцію» Пилипа Орлика. В них було закладено правову основу міжнародних договорів України з іншими державами, чітко простежувалися атрибути суверенітету української державності, визначалися конституційні засади державного і суспільного ладу.</p> <p>Розвитку теорії держави сприяли ідеї, висунуті фундаторами Києво-Могилянської академії: І. Борецьким, М. Смотрицьким, П. Могилою.</p> <p>Концепція І. Гізеля базувалася на постулатах суспільного договору та природного права.</p> <p>Він різко засуджує світських і духовних феодалів, визначає як гріх несправедливі рішення судів. Змінити цей грішний світ, на думку Гізеля, можна за допомогою освіти, морального самовдосконалення. Дотримуючись промосковської орієнтації, Гізель виступав за надання царем своїм підданам свобод і вольностей, за церковну автономію України. Прогресивці погляди Гізеля суперечили феодално-ортодоксальним суспільним нормам того часу.</p> <p>Ректор Києво-Могилянської академії Ф. Прокопович першим в умовах російської держави створив теорію освіченого абсолютизму, спираючись на теорії природного права та суспільного договору. На його думку, пріоритетною повинна бути</p>	<p>Ф. Прокопович «Правда волі монаршої», «Духовний регламент», П. Могила, М. Смотрицький і Гізель «Мир з Богом, людино», П. Орлик, Ф. Прокопович та ін.</p>

	світська влада, церква має підпорядковуватись державі. Носієм державної влади, за теорією Ф. Прокоповича, може бути лише освічений володар.	
Політична думка періоду XIX ст.	<p>Початок національного відродження відобразився, насамперед, в програмних гаслах Кирило-Мефодіївського братства. Розробка широкої політичної програми боротьби за визволення українського народу. Відмова від культурно-територіальної культурно-соціально-слов'янської федерації та федерації з Росією.</p> <p>Першим українським політологом є Микола Костомаров (1817-1885), що досконало знав історію України, інших слов'янських народів, в своїх дослідженнях опирався на досягнення світової філософської, історичної та соціологічної думки. Рушійними силами української історії вчений вважав народні маси, їхню самосвідомість; чим відоміший народ, підкреслював він, тим швидше він знайде самого себе і шляхом самореалізації самовизволиться.</p> <p>Михайло Драгоманов (1841-1895) - талановитий філософ, публіцист, історик та вчений. Він створив концепцію суспільства, що ґрунтується на ідеї асоціації гармонійно розвинених особистостей. Реалізація цього ідеалу, вважав він, можлива за федералізму з максимальною децентралізацією влади та самоврядування громад і областей. М. Драгоманов розробив проект конституційного перетворення Російської імперії на децентралізовану федеративну державу.</p> <p>У державно-правовій концепції М. Драгоманова передбачалися три гілки влади: законодавча, виконавча і судова. Законодавча влада належала двом думам - державній і союзній. Головою держави міг бути імператор з успадкованою владою чи обраний голова Всеросійського державного союзу. Глава держави призначав міністрів, відповідальних перед обома думами. Своєю державно-правовою концепцією М. Драгоманов пропонував парламентську державу із засадами самоуправління, яка впливала б на соціальну та економічну сфери суспільства, надавала б великого значення просвітництву й законодавству, які уможливили б реформаційні зрушення.</p> <p>Одним із представників революційно-демократичної течії у політичній думці був Іван Франко (1856-1916). Вчений детально аналізував такі проблеми, як аграрну, загальні принципи розв'язання селянського питання, робітничу, національну проблему. І. Франко був соціалістом, але не виступав за диктатуру пролетаріату, акцентуючи увагу не на класових, а на загальнолюдських вартостях. Мислитель виступав за рівність усіх націй і вважав, що найкращим вирішенням національної проблеми було б утворення державних об'єднань змішаного (федеративно-конфедеративного) типу, що спиралися б на солідарність інтересів.</p>	М. Костомаров, М. Драгоманов, І. Франко та ін.
Політична думка періоду XX ст.	<p>Підвищення рівня національної політичної свідомості, боротьба за національне відродження і державність, входження до унітарної радянської держави, укладання військово-господарського союзу з Росією, перетворення союзу на договірну федерацію тощо.</p> <p>Першим, хто відкрито заявив про колоніальний статус України у складі Російської імперії та право українського народу</p>	М. Грушевський й «Початки громадянства», «Хто такі українці і чого вони хочуть», М. Міхновський, В. Винниченко,

<p>на самовизначення, був М. Міхновський (1873-1924). На його думку, «державна самостійність є головною умовою існування нації». М. Міхновський пропонував йти до незалежності проторованими шляхами західних країн, використовуючи творчі потенції націоналізму європейського типу. Саме М. Міхновському належить максималістське гасло <u>«Україна - для українців!»</u>, яке стало невід'ємною ознакою українського інтегрального націоналізму. В брошурі «Самостійна Україна» він чітко поставив питання про незалежну українську державу, публічно заявив про законне право українського народу самостійно вирішувати свої проблеми.</p> <p>М. Грушевський (демократично-народницький напрям):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) визнання народу рушійною силою історичного процесу; 2) розуміння українського народу як окремої культурної одиниці; 3) обґрунтування ідей народоправства у вигляді народно-демократичної республіки; 4) федеративний устрій України; 5) відстоювання автономії України в складі федеративних чи конфедеративних союзів. <p>В. Липинський - видатний історик і політолог, що заснував консервативну школу в українській політології. Його політичне кредо: «до української нації через українську державу». Держава для нього - це найдосконаліша, найвища форма організації всіх духовних і матеріальних сил нації. Доктрина українського консерватизму зводиться до таких основних положень:</p> <ul style="list-style-type: none"> • політичним ідеалом для України є спадкова монархія, очолювана гетьманом як символом української національної ідеї; • особливий політичний режим влади класократія є протиположною до республіканської парламентської демократії; • суть класократії полягає у пануванні активної меншості (аристократії), що складається із кращих (за духом, здібностями, активністю) людей; • реалізація доктрини консерватизму де проголошується поширення консервативної ідеології, християнської релігії та солідаризму; • в центрі доктрини є концепція хлібороба-власника, з якої випливає, що монархія - це трудова держава, що спирається на організацію трудових, продукуючих класів, насамперед, на хліборобський клас. <p>Дмитро Донцов увійшов в історію української політичної думки як автор ідеології «інтегрального» (чинного) націоналізму. Особливого звучання ідеї Д. Донцова набувають у праці «Націоналізм», у якій він обґрунтовує власний підхід до утвердження нації, вказує на необхідність цілеспрямованого виховання національно наснажених людей, які б визнавали моральним і етичним лише те, що утверджує націю. Підставами українського націоналізму, на його думку, були: вольовий принцип; постійне прагнення до боротьби за незалежність; романтизм і фанатизм у національній боротьбі; синтез національного та інтернаціонального; необхідність виховання нової політичної еліти; орієнтація на примус у процесі боротьби за незалежність.</p>	<p>С. Бандера Д. Донцов «Націоналізм», В. Липинський «Листи до братів хліборобів» та ін.</p>
---	--

До теми № 5: «Політична влада»

Схема 1. Ресурси влади

До теми № 6: «Політична система суспільства»

Схема 1. Ефективність політичної системи

Схема 2. Функції політичної системи суспільства

До теми № 7: «Правова, соціальна держава та громадянське суспільство. Демократія»

Схема 1. Правова держава

Схема 2. Громадянське суспільство

Схема 3. Передумови виникнення громадянського суспільства

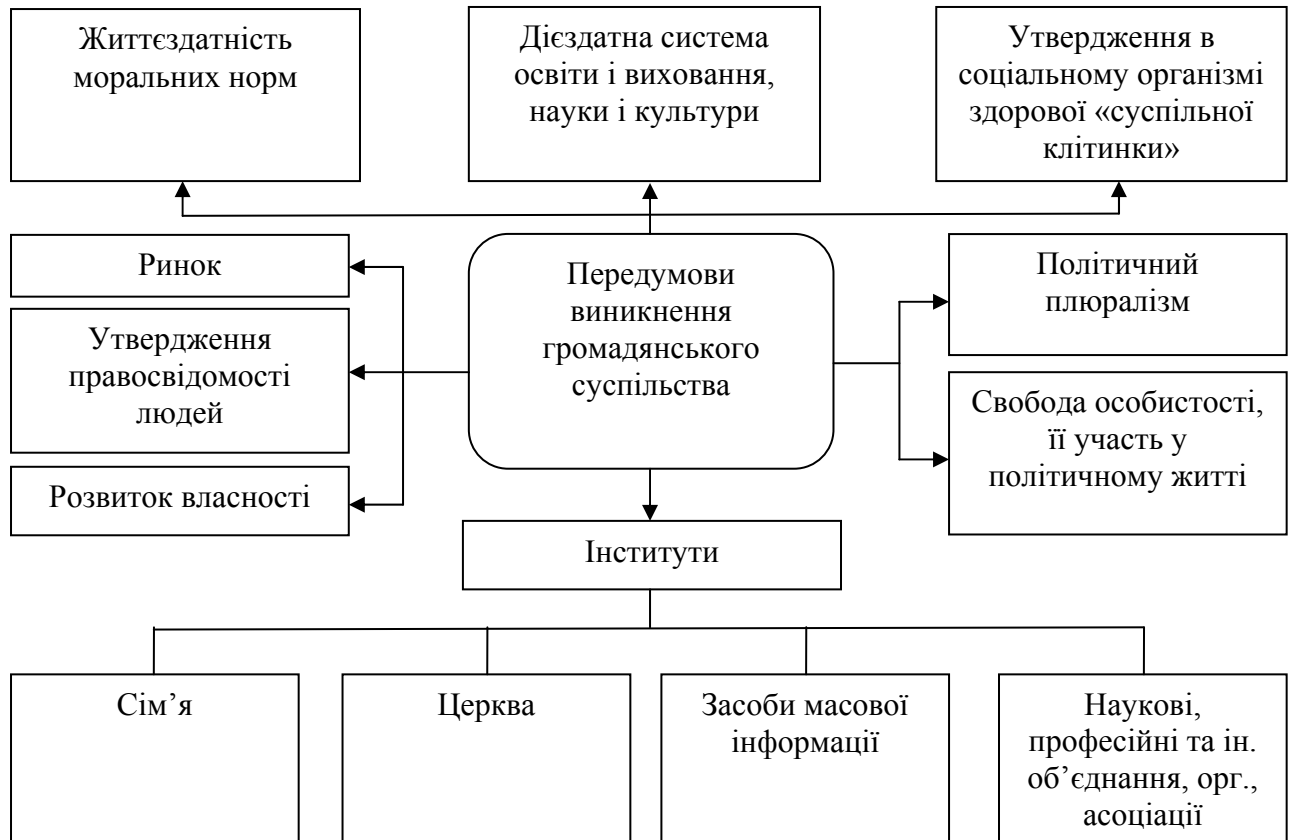
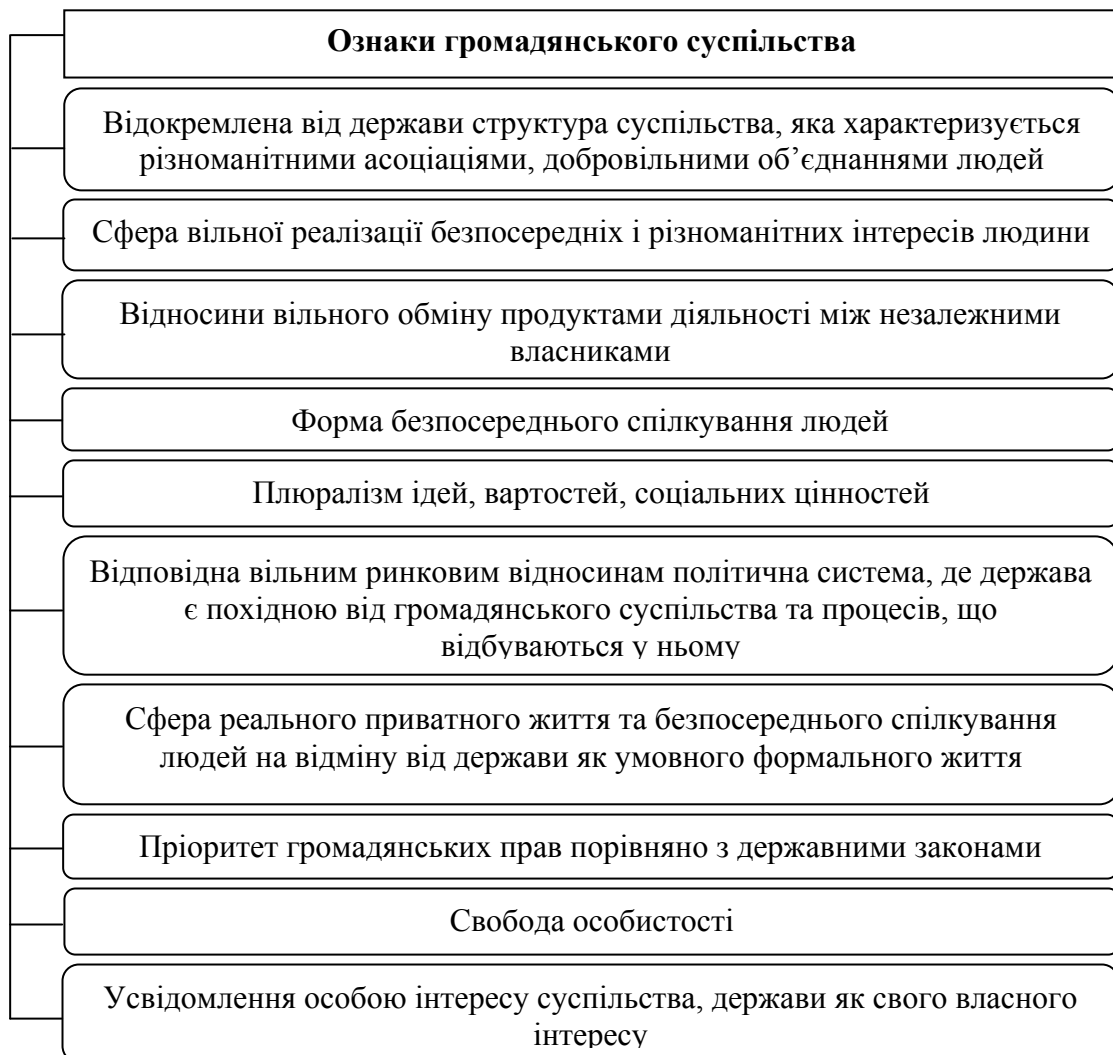

Схема 4.

До теми № 9: «Політична свідомість та культура»

Схема 1. Функції політичної культури

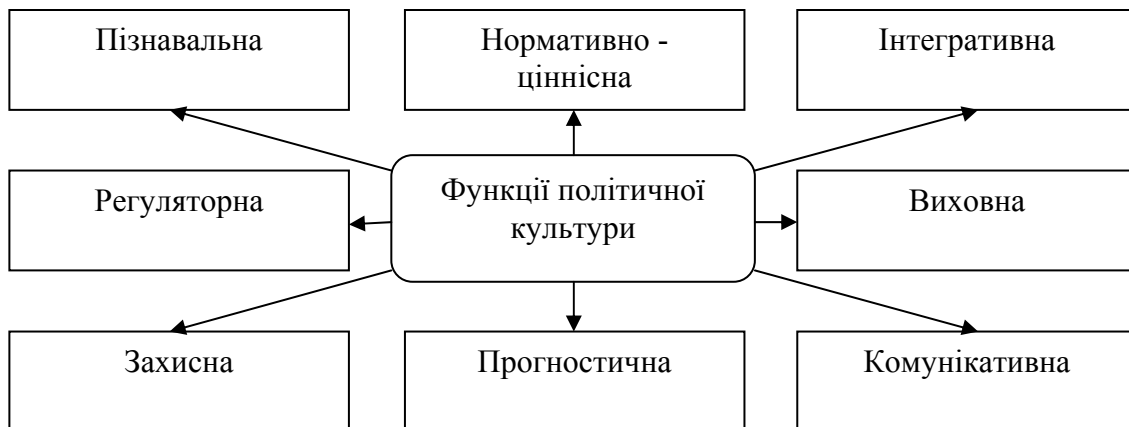

Схема 2. Особливості політичної культури в сучасній Україні

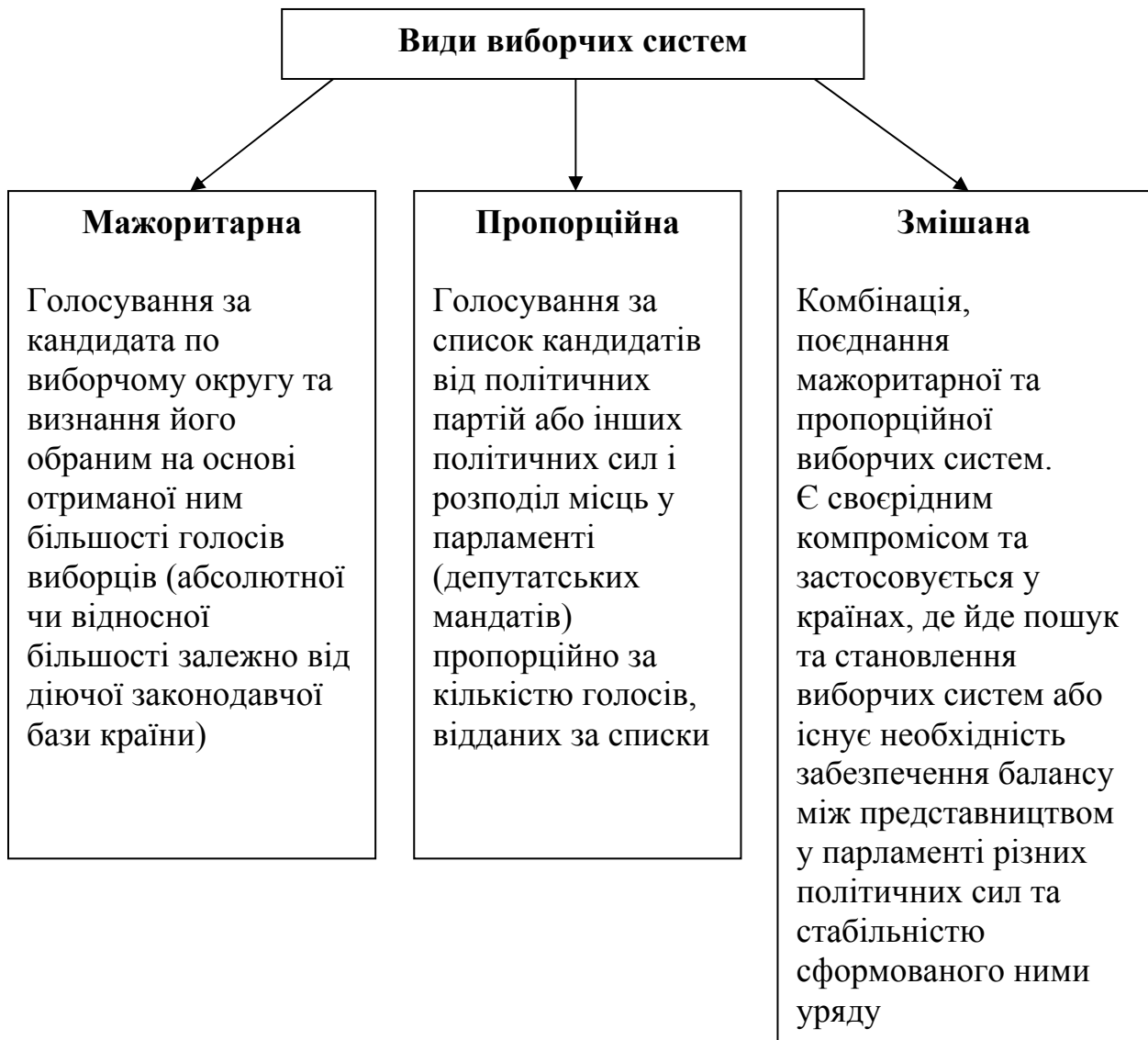

До теми № 10: «Політика як практична діяльність. Політичне лідерство»

Схема 1. Функції політичних лідерів

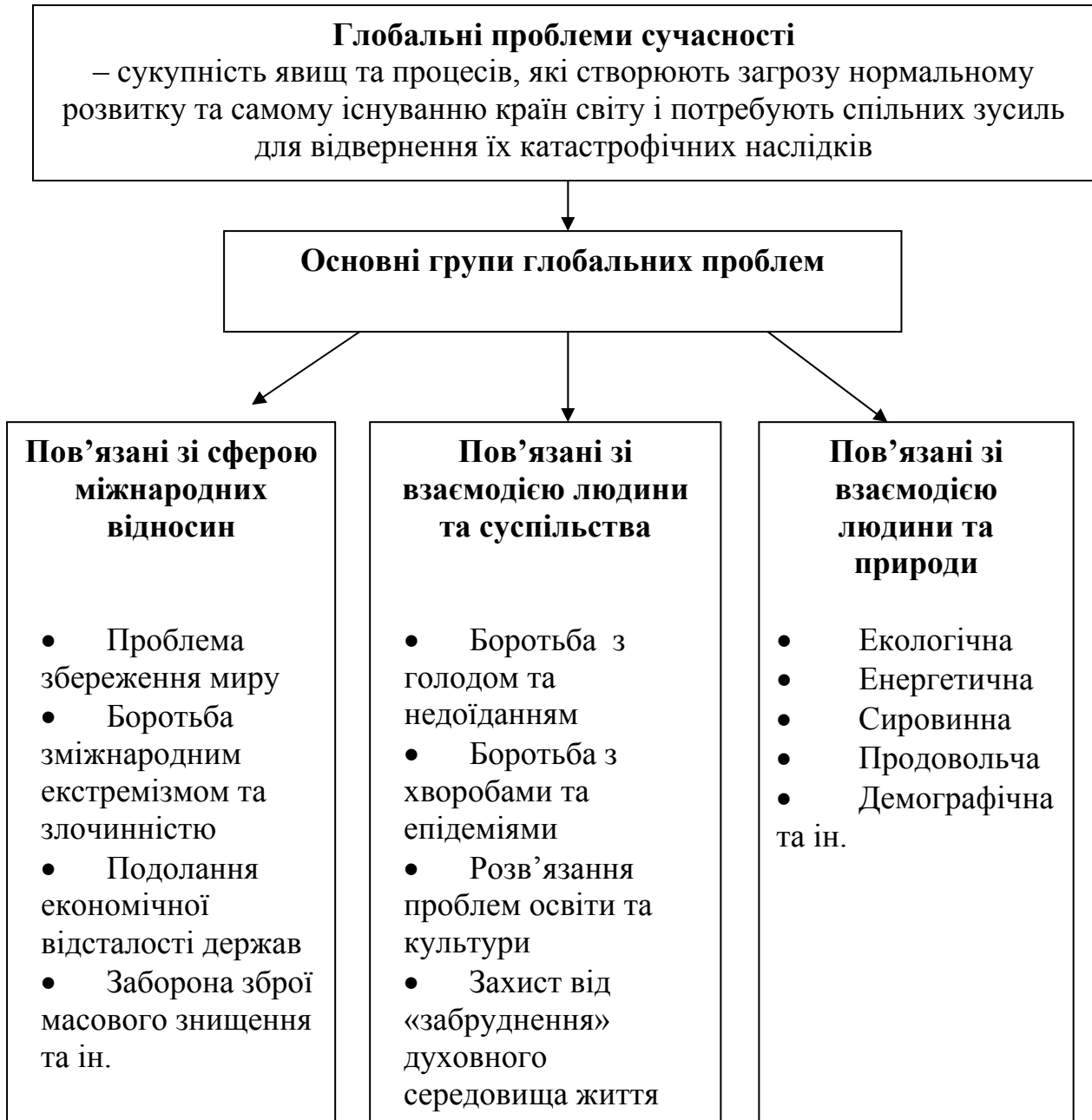
До теми № 13: «Вибори та виборчі системи»

До теми № 14 «Етнонаціональна політика»

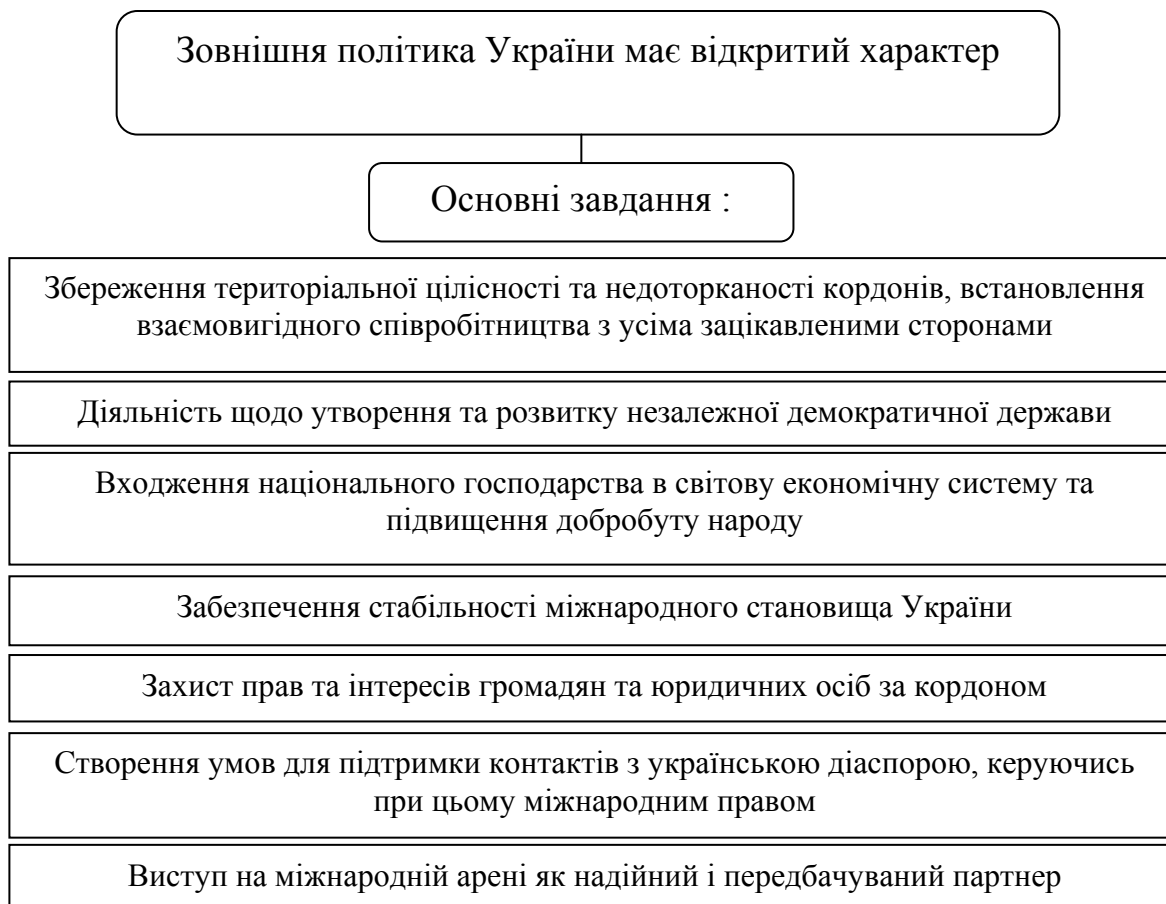
Схема 1. Основні напрями державної політики в Україні у сфері міжнаціональних відносин

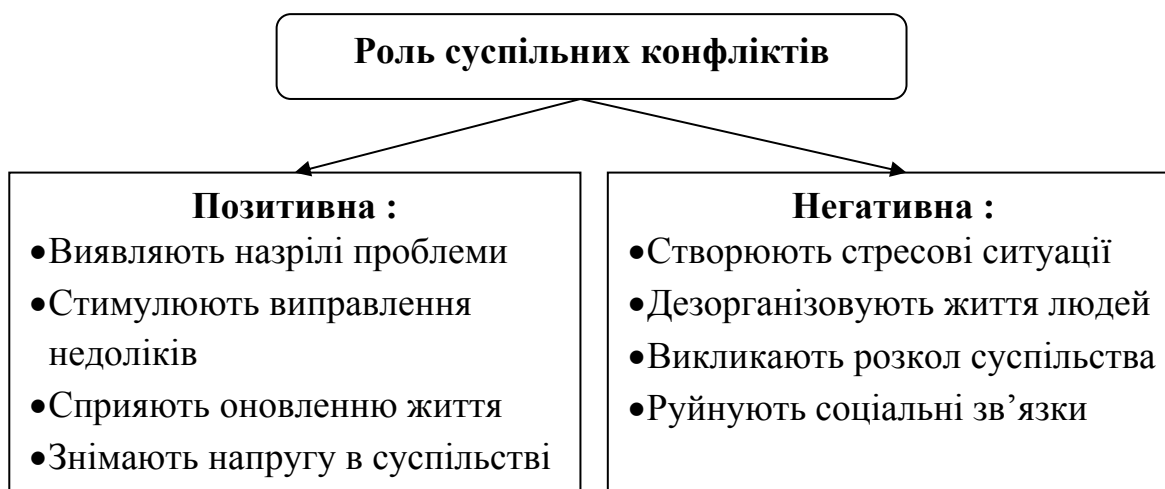
До теми № 15: «Світова політика та міжнародні відносини»

Схема 1. Завдання зовнішньої політики України

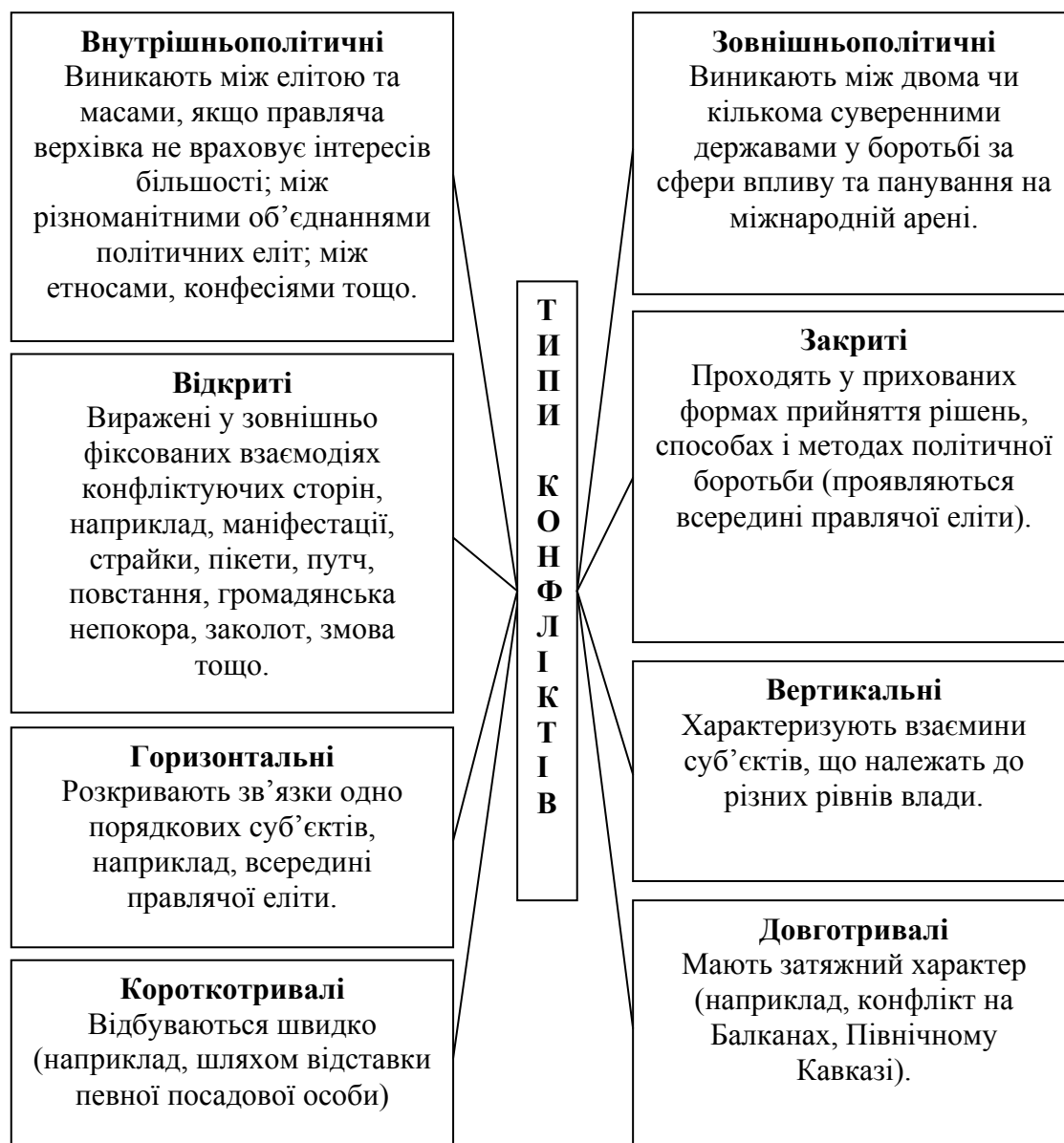

До теми № 18 «Політичні трансформації (конфлікти, модернізація)»

Схема 1. Роль суспільних конфліктів

Схема 2. Типи конфліктів

Схема 3. Типологія міжнародних конфліктів

Міжнародна криза	- конфліктна ситуація, яка загрожує перерости у збройне повстання
Конфлікт низької інтенсивності	- сутички збройних сил на кордонах, торгівельні «війни», міжетнічні конфлікти тощо. Часто породжують міжнародну кризу
Міжнародний тероризм	- фізична розправа над противниками, які загрожують національним інтересам. У відповідь розгортають військові (каральні) дії міжнародного масштабу
Громадянська війна, революція	- види внутрішньо національних конфліктів; іноземні держави підтримують певні сторони протистояння
Війна	- великомасштабний конфлікт між державами з метою досягнення політичних цілей через воєнні дії

СЛОВНИК ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

АБСЕНТЕЇЗМ – ухиляння громадян, які мають виборче право, від участі у виборах, байдуже ставлення до своїх громадсько-політичних прав.

АВТОКРАТІЯ – система правління, за якої необмежена верховна влада у державі належить одній особі й не контролюється представницькими органами.

АВТОРИТАРИЗМ – державний устрій, характерними ознаками якого є режим особистої влади, відсутність демократичних інститутів, диктаторські методи правління.

АВТОРИТЕТ ВЛАДИ – одна з форм легітимного здійснення влади. Це якість, яку може мати або не мати суб'єкт влади.

АКТИВНІСТЬ ПОЛІТИЧНА – одна з форм суспільної активності, діяльність соціальних суб'єктів, яка має на меті впливати на прийняття політичних рішень, здійснення своїх інтересів. Політична активність властива як індивідам, так і масам, буває усвідомленою і стихійною.

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ПОЛІТИЧНА – двоїстість чуттєвих переживань, котра виражається у тому, що один і той самий об'єкт викликає в людини одночасно два протилежних почуття, тобто неоднозначність у ставленні людини до навколишнього середовища і визначенні системи цінностей.

АПОЛІТИЧНІСТЬ – ухилення від участі у політичному житті.

ВИБОРЧА СИСТЕМА – сукупність правил і заходів, що забезпечують певний тип організації влади, участь суспільства у формуванні державних представницьких, законодавчих, судових і виконавчих органів, вираження волі тієї частини населення, яка за законодавством вважається достатньою для визначення результатів виборів легітимними.

ВЛАДА – 1) центральне, організаційне й регулятивно-контрольне начало політики, здатність, право і можливість суб'єкта політики нав'язувати власну волю, розпоряджатися іншими людьми, суспільними групами, державами за допомогою авторитету, закону, примусу тощо; 2) система керівних (державних) органів.

ВОЛЮНТАРИЗМ – 1) напрям політичної свідомості, який розглядає людську волю, суб'єктивізм як головний чинник політики; 2) політична діяльність, зумовлена передусім суб'єктивною волею керівних осіб і лідерів панівних політичних угруповань.

ВПЛИВ ПОЛІТИЧНИЙ – дія (або утримання від дії) суб'єкта політики щодо інших суб'єктів або суспільства в цілому з метою реалізації власних цілей і політичних програм.

ГЕНОЦИД – винищення окремих груп населення за расовими або релігійними мотивами. Конвенцією ООН (1948р.) геноцид оголошено злочином.

ГЕОПОЛІТИКА – політична доктрина, яка надає переважного значення в обґрунтуванні політики зовнішнім чинникам.

ГЛОБАЛІЗМ – сукупність переконань і поглядів на глобалізацію, які полягають в позитивній її оцінці і розглядають глобалізацію як найважливіший процес, що відбувається в сучасному світі. Багато тверджень глобалізму (зокрема, некритичний підхід до глобалізації) є об'єктом критики анти-і альтерглобалістів. Глобалізм може також означати певний напрям політики у глобальному масштабі, або глобальний масштаб соціальних явищ.

ГРОМАДЯНСТВО – формально зафіксований правовий зв'язок людини з державою, який передбачає певну сукупність взаємних прав та обов'язків.

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО – сфера неполітичних відносин у суспільстві (економічних, духовних, релігійних, приватних, сімейних та ін.), галузь самовияву інтересів і волі вільних індивідів. У демократичних системах громадянське суспільство зумовлює і визначає сферу діяльності держави та її органів.

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ – добровільні об'єднання громадян, які сприяють розвитку їхньої політичної, трудової активності й самодіяльності, задоволенню і захисту їхніх багатогранних інтересів і запитів, діють відповідно до завдань, цілей, закріплених у їхніх статутах.

ДЕМАГОГІЯ – облудні гасла, нездійснені обіцянки, викривлення фактів, використовувані політичними лідерами або угрупованнями для досягнення власних цілей, переважно здобуття або утримання влади, маніпулювання свідомості мас.

ДЕМОКРАТІЯ – форма політичної організації та функціонування політичної системи суспільства, яка визначає джерелом влади народ, його право вирішувати державні справи, водночас захищаючи громад. права і свободи; існують рівні можливості для реалізації прав та свобод кожного члена суспільства.

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ – втілення демократичних принципів у організації суспільства.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНА – невід’ємна складова загальної людської діяльності, специфічна сутність якої полягає в сукупності дій окремих індивідів і великих соціальних груп, спрямованих на реалізацію їхніх політичних інтересів, насамперед завоювання, утримання і використання влади.

ЕКСТРЕМІЗМ – схильність до крайніх політичних поглядів (як “правих”, так і “лівих”), прибічники яких вдаються до радикальних (у тому числі насильницьких, терористичних) засобів з метою загострення політичної ситуації, дестабілізації політичного життя.

ЕЛЕКТОРАТ – сукупність громадян, яким надане право брати участь у виборах певного органу, політичної партії чи конкретної особи.

ІДЕОЛОГІЯ – упорядкована, струнка система поглядів, які виражають ставлення до дійсності, цілі й програми, спрямовані на закріплення, розвиток чи зміну суспільних відносин. Як і політика, ідеологія має універсальний характер, тобто охоплює найрізноманітніші галузі думки, діяльності, визначає їх спрямованість, цілі й засоби.

Ідеологія містить у собі три компоненти:

- пояснення існуючої дійсності (що доцільно, а що ні);
- система цінностей (те, до чого слід прагнути і чому надається особливе значення);
- уявлення про мету і тактику досягнення суспільних цінностей та ін.

ІМІДЖ ПОЛІТИЧНИЙ – образ, що цілеспрямовано формується й покликаний справити емоційно-психологічний вплив на певних осіб з метою популяризації, політичної реклами і т.ін. Населення формує своє уявлення про політика не на підставі безпосередніх контактів, як при звичайному знайомстві, а на основі його символічних уявлень в межах суспільних комунікацій.

ІНАУГУРАЦІЯ – урочиста церемонія вступу на посаду глави держави або посвячення в сан.

ІНТРИГА ПОЛІТИЧНА – збіг у часі і просторі низки різнопорядкових політичних подій і процесів, який завдає якісно новий напрям розвитку політичної ситуації. Як правило, вона є результатом цілеспрямованих зусиль гри політичних сил або окремих політичних діячів для досягнення власних політичних цілей.

КВОТА – мінімум голосів, необхідних для отримання на виборах депутатського мандату.

КЛЕРИКАЛІЗМ – політична течія, спрямована на посилення впливу релігії та церкви на всі сфери суспільного життя.

КОАЛІЦІЯ – союз політичних партій або угруповань, створений на добровільних засадах для спільної участі у виборах або створення спільного (коаліційного) уряду.

КОМЮНІКЕ – офіційне повідомлення про хід і наслідки переговорів між державними і громадськими діячами, делегаціями у міжнародних відносинах.

КОНСЕНСУС – політичні та практичні позиції, ідеї, питання, які дають змогу різним політичним силам, суб’єктам політики під час переговорів досягти згоди, взаємоприйнятних рішень, встановити взаєморозуміння і взаємодію.

КОНСЕРВАТИЗМ – політична ідеологія та практика суспільно-політичного життя, що орієнтується на збереження й підтримку існуючих форм соціальної структури, традиційних цінностей та морально-правових засад.

КОНФЕДЕРАЦІЯ – союз суверенних держав, об’єднаних спільними керівними органами, створений для певних цілей, зокрема координації дій у сфері політики (переважно у зовнішньополітичних та військових справах).

КОНФОРМІЗМ – згода, примирення, пристосовництво до різних думок і позицій, пасивне сприйняття існуючого ладу, панівних тенденцій, брак власної позиції у політиці.

КОРУПЦІЯ – злочинна діяльність щодо використання посадовими особами довірених їм прав і владних можливостей з метою власного збагачення. Типові вияви – підкуп чиновників, політичних діячів, хабарництво, протекціонізм.

ЛЕГІТИМАЦІЯ – процедура суспільного визнання, пояснення і виправдань якоїсь дії особи, факту. *Л.* Не означає юридично оформленої законності й цим відрізняється від легалізації.

ЛІБЕРАЛІЗМ – політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу, вільного підприємництва та демократичних свобод.

ЛІДЕР ПОЛІТИЧНИЙ – глава держави, керівник політичної партії, громадської організації, народного руху тощо, який має високий авторитет, реальну владу і здатний здійснювати її задля розв'язання соціальних та політичних завдань.

ЛЮМПЕНИ – декласовані й деморалізовані верстви населення, які опинилися на „дні” суспільства й нездатні до самостійного організованого руху, хоча висувають завищені соціальні вимоги й претензії.

ЛЮМПЕНІЗАЦІЯ – процес втрати якимось класом, соціальним прошарком характерних рис, перехід в нижчий соціальний статус. *Л.* здебільшого супроводжується втратою професіоналізму та соці.ініціативи, безробіття, правовим нігілізмом, зниженням рівня культури.

МАСОВА СВІДОМІСТЬ – один із видів суспільної свідомості, конкретна форма її реалізації. Функціонує як на груповому, так і на індивідуальному рівні. Характеризується збігом у певний момент і за певних умов основних компонентів свідомості великої кількості різних суспільних груп. У *М.с.* дістають відображення знання, уявлення, норми, цінності, які поділяють маси і які вироблені в процесі спілкування, спільного сприйняття соціально-політичних реалій, інформації тощо.

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ – це системна сукупність політичних, економічних, дипломатичних, правових, воєнних, гуманітарних та інших зв'язків та відносин між суб'єктами світового співтовариства, до яких відносяться держава, народ, суспільні та громадські рухи, різноманітні організації тощо.

МОНАРХІЯ – форма правління, за якої верховна державна влада цілком або частково зосереджена в руках однієї особи і передається у спадок. Розрізняють *М.* Абсолютну (необмежену) – Саудівська Аравія, Оман; конституційну (обмежену) – Бельгія, Данія; виборну – Малайзія, Бутан; теократичну – Катар, Бахрейн.

НАЦІОНАЛІЗМ – 1) світогляд і система політичних поглядів, яка проголошує пріоритет національних цінностей щодо усіх інших; 2) один з основних принципів державного устрою, коли нація розуміється як одержавлений етнос.

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ – акумулятор прогресивних національних програм, політичних ідей, гасел, цінностей, рушій національного прогресу, основа національно-визвольних рухів, національної самосуверенізації. *Н.І.* становить платформу національної ідеології, визначає теоретичні засади національної свідомості.

НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ – сукупність теоретичних, буденних, масових, елітних, власне національних і зарубіжних ідей, настанов, прагнень, культурних набутків, які сприяють прогресивному розвитку нації в усіх сферах її функціонування. *Н.С.* – універсум буття нації. Основні рівні: буденний, теоретичний, політико-державний.

НАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ – відносини між різними соціально-етнічними спільнотами, з одного боку, й урядами, державними і політичними організаціями, установами – з іншого.

НАЦІЯ – 1) історична соціоетнічна, політична, духовна спільнота людей з певною психологією, самосвідомістю, спільними територією, культурою, мовою, економічним життям; 2) сукупність громадян однієї держави.

ОБСТРУКЦІЯ – спосіб вияву протесту, один із методів політичної боротьби, який полягає у спонуканні до зриву засідань або зборів (наприклад, вчинення галасу), щоб не допустити або затримати прийняття небажаного для опозиції рішення, законопроекту тощо.

ОЛІГАРХІЯ – політичний режим, за якого влада (політична, економічна та ін.) належить невеликій, закритій та тісно згуртованій групі осіб (наприклад – військових, великих власників, фінансистів тощо).

ОПОЗИЦІЯ – 1) протиставлення своєї політики політиці інших політичних сил; 2) виступ проти думки більшості у законодавчих, партійних та інших структурах. Розрізняють опозицію помірковану, радикальну, лояльну, конструктивну, деструктивну (руйнівну).

ОПОРТУНІЗМ – політичний курс, який характеризується пристосованістю, безпринципністю, угодовством, зрадою інтересів певної політичної сили чи ідеології.

ОХЛОКРАТІЯ – 1) ситуація заколотів, погромів, безладдя, в якій господарем становища є натовп; 2) влада суспільно-політичних груп, що апелюють до популістських настроїв у їх примітивних, масованих варіантах. Така влада динамічно реагує на суспільні настрої, стереотипи масової свідомості, орієнтується на люмпенізовані та маргінальні верстви, вдається до провокацій для спонукання масових пристрастей і заворушень. Перебування *О.* у владних структурах спричинює публічний галас, безвихідні ситуації, різні авантюри, бешкети, корупційні скандали. Тому *О.* – загрозовий політичний феномен, що може призвести суспільство до загальнонаціональної катастрофи.

ПАБЛІК РИЛЕЙШНЗ – спеціалізована діяльність державних та громадських організацій, що забезпечує взаєморозуміння і доброзичливість у контактах з масами (публікою), соціальними групами. Реалізується поширенням інформації, що розкриває механізми здійснення влади, контактами, які імітують довіру у взаємовідносинах влади і мас. *П.Р.* – важлива складова управлінської діяльності, покликана забезпечити взаєморозуміння, довіру між сферою управління і широкими суспільними верствами, соціальним середовищем.

ПАЦИФІЗМ – антивоєнний рух, представники якого виступають проти будь-яких військових дій незалежно від їх характеру й мети.

ПЛЕБІСЦИТ – форма загального голосування, різновид референдуму.

ПЛЮРАЛІЗМ – система влади, заснована на взаємодії та співпраці основних політичних сил і організацій.

ПОЛІТИКА – форма суспільної діяльності, спрямована на здобуття, використання, підтримку та повалення політичної влади, реалізацію інтересів особи, соціальних груп на різних рівнях інститутів політичної системи.

ПОЛІТИЧНА ДОКТРИНА – система настанов, які визначають цілі, що за певних конкретно-історичних умов можуть бути прийняті для реалізації державою, партією чи рухом, а також засоби їх досягнення.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА – сукупність соціально-психологічних настанов, цінностей і зразків поведінки соціальних верств, окремих громадян, які стосуються їх взаємодії з політичною владою. *П.К.* охоплює рівень знань та уявлень про політику, емоційне ставлення до неї, що мотивує політичну поведінку громадян.

ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ – офіційно зареєстроване об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, які мають головною метою участь у виробленні державної політики, формуванні органів влади, місцевого та регіонального самоврядування і представництва в їх складі

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА – впорядкована сукупність політичних державних, громадських організацій та інститутів, сфера політичного життя суспільства. *П.С.* конкретного суспільства визначається його класовою природою, соціальним ладом, формою правління, типом держави, характером політичного режиму, політико-ідеологічними та культурними відносинами у суспільстві, політико-правовим статусом держави, історичною та національною традиціями політичного устрою.

ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ - засвоєння особою соціального й політичного досвіду шляхом включення її у політичну систему, в управління політичними процесами. Найважливішими результатами *П.С.* є політичні переконання, почуття, цінності й норми політичної діяльності, що роблять суспільство спроможним забезпечити збереження, модернізацію чи зміну політичного режиму.

ПОЛІТИЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ – стан політичної системи, для якої характерна певна стійкість, єдність, цілісність, здатність до ефективності та конкурентності.

ПОЛІТИЧНЕ РЕКЛАМУВАННЯ – завершальний етап політичного маркетингу, що спрямований на формування позитивного політичного іміджу тих чи інших державних, соціальних, політичних інститутів, окремих лідерів та особистостей, ідей, доктрин, програм тощо.

ПОЛІТИЧНИЙ КОНФЛІКТ— це зіткнення суб'єктів політики в їх взаємному прагненні реалізувати свої інтереси та цілі, пов'язані насамперед із досягненням влади або її перерозподілом, а також зі зміною їх політичного статусу в суспільстві.

ПОЛІТИЧНИЙ МАРКЕТИНГ (англ. marketing, від market – ринок, збут) – сукупність, форм, методів та технологій дослідження, проектування, регулювання та впровадження в суспільно-політичну практику певних настанов суспільної свідомості з метою завоювання та утримання контролю за ринком влади.

ПОЛІТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ (англ. management – керування, управління) – система управління політичними процесами; наука і мистецтво аналізу тенденцій політичного розвитку, передбачення його наслідків, вироблення рекомендацій для політичного керівництва та забезпечення рекомендацій в політичній практиці.

ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ – сукупність засобів і методів здійснення політичної влади, яка відображує характер взаємовідносин громадян і держави. Визначається способом і характером формування представницьких установ, органів влади, співвідношенням законодавчої, виконавчої і судової влади, центральних і місцевих органів, становищем, роллю та умовами діяльності громадських організацій, рухів, партій, правовим статусом особи, ступенем розвитку демократичних свобод. Розрізняють демократичні, авторитарні, тоталітарні, ліберальні, диктаторські, фашистські, екстремістські, парламентські, президентські, монархічні, республіканські, надзвичайного правління, абсолютистські та інші *П.Р.*

ПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ – відносини між суб'єктами політики у процесі здобуття та утримання політичної влади, реалізації інтересів у сфері політики.

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ – сукупність суб'єктів, які беруть участь у політичному житті суспільства (органи державного правління, законодавчі, судові органи, політичні партії, рухи, фронти тощо).

ПОПУЛІЗМ – загравання влади з народом для забезпечення популярності, що характеризується демагогічними гаслами, необґрунтованими обіцянками.

ПРАВОВА ДЕРЖАВА – тип держави, основними ознаками якої є зв'язність правом, верховенство закону, поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову, правовий захист особи, юридична рівність громадянина і держави. В *П.д.* всі державні органи й громадяни однаковою мірою відповідальні перед законом; реалізуються права людини. Критерієм для віднесення певної держави до держав правових визнають стабільність суспільства, оперативність та ефективність державного врядування, відносну задоволеність громадян діяльністю держави.

ПРОГНОСТИКА- наука, що охоплює методологію дослідження динаміки і перспектив розвитку процесів і явищ суспільного життя.

САММІТ – дво- або багатосторонні міждержавні переговори за участю глав держав чи глав урядів.

САМОВРЯДУВАННЯ – надане законом і державною владою право місцевих органів самостійно розв'язувати коло питань, що входять до їхньої компетенції; діяльність щодо реалізації цього права.

СОЦІАЛІЗМ – учення про суспільний устрій, для якого характерний підхід до розв'язання всіх соціальних проблем з погляду суспільства як єдиного цілого. Основні тлумачення: 1) марксистське – перша фаза комуністичної формації; суспільство, засноване на загальній власності та засоби виробництва; 2) соціал-демократичне – процес реалізації ідеалів свободи, справедливості, солідарності та інших цінностей; розуміється як вічне завдання.

СУВЕРЕНІТЕТ – незалежність держави, що полягає у її праві на власний розсуд вирішувати свої внутрішні і зовнішні справи, без втручання будь-якої іншої держави. *С.* народу – визнання всіх громадян країни джерелом політичної влади. *С.* особи – право керуватися власними інтересами у взаємовідносинах з іншими політичними суб'єктами.

ТЕОКРАТІЯ – форма державного правління, за якої політична влада належить духівництву або главі церкви.

ТЕРОР – особлива форма політичного насильства, що супроводжується жорстокістю, цілеспрямованістю та удаваною ефективністю. Широко використовується як засіб політичної боротьби в інтересах держави, організації чи певної групи осіб. Головний елемент *Т.* Як метод політичної боротьби у мирний і воєнний час; індивідуальний, організований *Т.* і *Т.* як політику держави; *Т.* як метод внутрішньополітичної боротьби і міжнародні терор. акти.

ТЕХНОКРАТІЯ – соціологічна концепція, за якою керівною силою суспільства є науково-технічна інтелігенція.

ТОТАЛІТАРИЗМ – політичний устрій, за якого державна влада здійснює повний контроль за всіма сферами життя суспільства. Характерні ознаки: відсутність демократичних свобод, громадянського суспільства, насильство, терор влади проти народу, наявність єдиної державної ідеології, обов'язкової для всіх громадян.

УНІТАРНА ДЕРЖАВА – єдина неподільна держава, яка не має у своєму складі інших державних утворень (наприклад, автономій), в якій функціонують єдині система права та конституція.

ФАШИЗМ – правоекстремістська політична течія та ідеологія, що спирається на войовничий антидемократизм, расизм, шовінізм, доведені до істерії, на звеличування тоталітарної держави, обстоювання сильної, авторитарної партії, що забезпечує абсолютний контроль над людиною і державою.

ФУНДАМЕНТАЛІЗМ – радикальне і войовниче неприйняття принципів, форм і цілей будь-якої модернізації, обстоювання традиційних життєвих та світоглядних форм.

ХАРИЗМАТИЧНИЙ ЛІДЕР – громадсько-політичний діяч, ватажок, вождь, авторитет якого ґрунтується на вірі громадян у його надприродні, видатні здібності, виняткові якості, непогрішність, святість.

ШОВІНІЗМ – крайній вияв націоналізму, що полягає у надмірному звеличенні своєї нації, наданні їй винятковості, робить ставку на гноблення, поневолення “малих” народів, таврування їх за прихильність до своєї культури.

Навчальне видання

УКЛАДАЧ

Фаріон Ольга Олегівна

ПОЛІТОЛОГЯ

Навчально-методичний посібник